TÜRK KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

SERİ: III — SAYI: 31

KIBRIS TARİHİ

ve

Kıbrıstaki Türk Eserleri

Halil Fikret ALASYA

ANKARA
1964

Yayınlayan : Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
PK. 14, Çankaya - Ankara. Tel. 12 06 56 - 17 73 47
Dizilip basıldığı yer: Ayyıldız Matbaası - 1964 Ankara

TÜRK KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ
Seri: III - Sayı: B 1

KIBRIS TARİHİ

ve

Kıbrıstaki Türk Eserleri

Halil Fikret ALASYA

ANKARA
1964

ÖNSÖZ

Kıbrıs konusu, Türk halk etkârında milli bir konu olarak yer almış bulunmaktadır. Kıbrıs hakkında Türk halkına toplu ve kısa bilgi vermek için popüler bir kitap olarak bu eserimi hazırlamış bulunuyorum. Ümit ederim ki Kıbrıs hakkında genel bilgi verecek olan bu eser bir ihtiyaca cevap verecek ve birçok soruların karşılığını vermiş bulunarak bir boşluğu dolduracaktır.

Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü bir taraftan tam ve mükemmel bir Kıbrıs Tarihi üzerinde çalışırken diğer taraftan da ihtiyaca cevap vermek üzere popüler olan bu eserimi yayınlamak kararını vermiş bulunmaktadır. Bundan dolayı Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsüne teşekkür etmeği bir borç bilirim.

Sayın okuyucularımın yakın ilgilerine şimdiden teşekkür ederken kusurlarımın bağışlanmasını dilerim.

H. Fikret ALASYA

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM

ESKİ DEVİRLERDE KIBRIS

	Sahife
Kıbrıs sözünün menşei	13
Kıbrıs'ın coğrafi durumu ve önemi	13
Tarih öncesi devirlerde Kıbrıs	14
Tarihî devirlerde Kıbrıs	15
Mısırlılar idaresinde Kıbrıs	15
Hititler Kıbrıs'ta	16
Kıbrıs'ta Yunan sömürgeleri	16
Fenikeliler idaresinde Kıbrıs	16
Asurlular idaresinde Kıbrıs	17
Tekrar Mısır idaresinde Kıbrıs	17
Persler idaresinde Kıbrıs	18
Büyük İskender ve halefleri idaresinde Kıbrıs	19
Roma idaresinde Kıbrıs	22
Kıbrıs'ta hıristiyanlık	23
Yahudilerin isyanı	23
Bizanslılar idaresinde Kıbrıs	24
Kıbrıs'ta islâm fütuhatı	25
İmparator İsaac Comnenus idaresinde Kıbrıs	26
İngilizler idaresinde Kıbrıs	27

Sahife

Tamplar'lar idaresinde Kıbrıs 30
Lusignanlar idaresinde Kıbrıs 30
Kıbrıs'ta Cenevizliler 35
Memlûklerin Kıbrıs'ı istilâsı 36
Memlûkler ve Kıbrıs 36
Venedikliler idaresinde Kıbrıs 38

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLILAR VE KIBRIS

Kıbrıs'ın Osmanlı İmparatorluğu ile hukukî münasebeti 42
Osmanlı İmparatorluğunu Kıbrıs'ı fethe zorlıyan sebepler, hazırlıklar ve Kıbrıs seferi 44
1 - Siyasî ve stratejik sebepler 44
2 - İktisadî sebep 45
3 - Dinî sebep 46
Kıbrıs'ın iktisadî abluka altına alınması 50
Kıbrıslıların Osmanlılara müracaatları ve sefer esnasında yardımları 51
Kıbrıs'ta Venedik'in karşılık hazırlığı 51
Osmanlıların Kıbrıs seferi 57
Lefkoşa'nın zaptı 60
Girne, Baf ve Larnaka'nın teslim olması 63
Barış teşebbüsü 64
İkinci üçlü ittifak 65
Magusa'nın zaptı 67
Venedik ile barış andlaşması yapılması 75
Osmanlıların yükselme çağında Kıbrıs 77
İdarî teşkilât ve iskan politikası 77
Mülkî taksimat 85
Arazi, teşkilât ve vergi sistemi 87

Sahife

Askerî teşkilât 90
Polis teşkilâtı 92
Mahkemeler 92
Osmanlı İmparatorluğunun gerileme çağında Kıbrıs ... 94
1821 Hâdisesi 98
Gâvur İmam İsyanı (1833) 99
Karpaslı Papazın İsyanı (1833) 99
Sanayi ve iltizam 100
Belediye teşkilâtı 101
Okullar 101
İmar ve kültür 102
Kilise teşkilâtı ve imtiyazları 103
Kapitülasyonlar 104

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNGİLİZLERİN İDARESİNDE KIBRIS

Berlin andlaşması 106
Kıbrıs'ın İngiltere'ye terki sebepleri ve terk andlaşması 106
Berlin andlaşmasının maddeleri 107
Kıbrıs'ın İngilizler tarafından işgali 113
İngilizler idaresinde Kıbrıs 113
İngiliz işgalinde idarî teşkilât 120
İngilizler devrinde Kıbrıs'taki Türk vakıfları 120
İngiliz işgalinde mahkemeler 123
İngiliz işgalinde polis teşkilâtı 124
İngilizler devrinde okullar 124
Kıbrıs'taki nüfus hareketleri 125
İngiliz işgalinde malî yardım 134
Kıbrıs'ın İngiltere'ye ilhakı 134
İngilizler devrinde idarede gelişmeler 135

Sahife

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KIBRIS CUMHURİYETİ

Zürih ve Londra Andlaşmalarına ve Anayasaya göre Kıbrıs Cumhuriyetinin kuruluşu 156
Kıbrıs Cumhuriyeti Hükümet mekanizması şeması ... 163
Garanti Andlaşması 166

BEŞİNCİ BÖLÜM

KIBRISTA TÜRK ESERLERİ

Lefkoşa 172
Arap Ahmet Paşa Câmii 172
Araplar Câmii 174
Aziz Efendi Tekkesi 174
Baf Kapısı 174
Bayraktar Câmii 175
Bedesten 178
Büyük Han 179
Büyük Medrese 179
Büyük Medrese Çeşmesi 179
Girne Kapısı 181
Haydar Paşa Câmii 181
Kumarcılar Hanı 181
Küçük Medrese kapısı yanındaki çeşmenin kitabesi 181
Kuru Çeşme 182
Lâleli Çeşmesi Kitabesi 182
Magusa Kapısı 183
Mevlevî Tekkesi 183
Ömeriye Câmii 183

Sahife

Sarayönü Câmii 183
Selimiye Câmii (Ayasofya) 184
Sultan Mahmud Kütüphanesi 189
Toplar 190
Yeni Câmi 190
Magusa 190
Cafer Paşa Çeşmesi 190
Canbulat Burcu 192
Debbağ Câmii 192
Kutub Osman Efendi Tekkesi 192
Lala Mustafa Paşa Câmii (Ayasofya) 193
Mustafa Paşa Câmii 193
Sûrlar 195
Kara Kapısı 195
Venedik Sarayı 197
28 Mehmet Çelebi'nin Mezarı 197
Larnaka 197
Hala Sultan Tekkesi 197
Seyit Ahmet Câmii 201
Su kemerleri 201
Girne 201
Hazreti Ömer Türbesi 201
Kale 201
Limasol 203
Câmii Kebir 203
Dere Câmii 204
Kale 204
Mescit Câmii 205
Polis binası 205
Baf 205
Ayasofya Câmii 205
Kale 205

Sahife

Abostol Andreya 205
Bella Paise 205
Buffavento Kalesi (Yüzbir Evler) 208
Dalide Ziya Paşa Câmii 208
Kantara 209
Koloş Kalesi 209
Kukla 211
Lefke 211
Salâmis 211
St. Hilarion 212
Vuni 215
Bibliyografya 216

BİRİNCİ BÖLÜM
ESKİ DEVİRLERDE KIBRIS

Kıbrıs sözünün menşei

Adı, Kına Çiçeği adı verilen bir çiçekten veya Kiniros'un kızının isminden, yahut aşk ilâhesi Kipris'den alınan KIBRIS adası, meşhur şehirlerinin adlarına göre Amatusya, Pafya ve Salâminya namı ile de anılırdı. Hititler zamanında Alasya veya Asi, Finikeliler devrinde ise Hetim ismi ile anılırdı. Avrupa dillerinde bakır'ın ismi bu adanın isminden çıkmıştır. Bakır'ın lâtincesi «Cuprum»dur ki, Kıbrıs-Cypris kelimesinden çıkmıştır. Kipris kelimesi hem adanın adı, hem de bakır madeninin tahsis olunduğu ilâhe Zühre'nin adıdır. Kıbrıs kelimesinin türlü dillerdeki yazılışı hemen hemen aynıdır: Kıbrıs = Cyprus = Chypre = Cypren = Gibros.

Kıbrıs'ın coğrafî durumu ve önemi

Kıbrıs Akdeniz'in kuzey doğu bölgesinde 34°33' ve 35°41' kuzey arz daireleri ve 32°17' ve 34°35' doğu tûl daireleri arasındadır.

9283 km² yüzölçümüne malik olan Kıbrıs, Akdeniz'de Sicilya ve Sardinya'dan sonra, üçüncü büyük adadır. Dünyadaki diğer memleketlerle kıyaslanacak

olursa, büyüklük bakımından belki önemli bir yer işgal etmez, fakat şimdi olduğu gibi eski zamanlarda da Doğu Akdeniz'e ve buradan geçen ticaret yollarına hâkim idi. İşte bu sebepten dolayıdır ki tarihî devirlerde sık sık istilâlara uğradı ve Akdeniz'e hâkim olan devlet adayı ele geçirdi.

İskenderun körfezine doğru uzanan Kıbrıs, jeolojik devirlerde Anadolu'nun bir parçası iken Pleistocene devrinde Anadolu'dan ayrıldı. Bu gün Anamur'dan ancak 40 mil ve Yunanistan'dan ise 1100 mil uzaktadır.

Kıbrıs toprağının Anadolu toprağı olması ve iklim şartları bakımından da Anadolu'nun orta ve güney sahilleri iklimine benzemesi sebebi ile bitki ve hayvan topluluğu bakımından da Türkiye'ye benzemektedir.

Tarih öncesi devirlerde Kıbrıs

Kıbrıs'ta Yontma Taş Devrine ait kalıntılar şimdiye kadar bulunmamıştır. Yapılmış bulunan kazılarda elde edilen kalıntılar Cilâlı Taş Devrine aittir. Bu kalıntılar güney Anadolu'da bulunanlara çok benzer.

Şirokitya'da ortaya çıkarılan evlerin Kuzey Mezopotamya'daki evlere benzemesi Kıbrıs'ın bir taraftan Anadolu, diğer taraftan Mezopotamya ile temasta bulunduğunu ve aynı medeniyet devrini yaşadıklarını gösterir. Kıbrıs'ta geniş bir alana yayılmış bulunan Cilâlı Taş Devri m..ö. 5800-2600 yılları arasına rastlar.

Kıbrıs, doğu ile batı arasında bir köprü vazifesini

görmesinden dolayı Akdeniz etrafında gelişen medeniyetlerin etkisi altında kalmıştır.

Kıbrıs'ın ilk otokton halkı, Asya'dan Kıbrıs'a gelmiş ve medeniyeti bu adaya getirmiştir. Yapılmış bulunan kazılar bunu isbatlamışlardır.

Tarihî devirlerde Kıbrıs

Doğu Akdeniz'de ticaret yollarının üzerinde bulunan, zengin madenlere, sık ormanlara ve mûtedil bir iklime sahip olan Kıbrıs komşu ülkelerde kurulan kuvvetli devletlerin her zaman dikkatini çekmiştir.

M.ö. ikinci binin ikinci yarısında Anadolu'da Hitit ve Mısır'da Firavunlar tarafından yönetilen iki kuvvetli devlet vardı. Bu iki devlet birbirine rakipti. Kıbrıs m.ö. 15. yüzyılda Hitit'lerin nüfuzu altına girdi ve bu nüfuz m.ö. 1450 yılına kadar sürdü.

Mısırlılar idaresinde Kıbrıs

Mısır'ın onsekizinci sülâlesine mensup bulunan Tutmez III, Suriye'yi tamamen hâkimiyeti altına aldıktan sonra, doğu Akdeniz'e hâkim olan Kıbrıs adasını da milâttan önce takriben 1450 tarihinde zaptetti.

450 sene kadar Kıbrıs'a hâkim olan Mısırlılar, Adanın medeniyeti üzerinde hiç bir tesir yaratmadı. Çünkü bunların gayeleri sadece zaptetmek ve hükmetmekti.

Mısırlıların Kıbrıs'a hâkim oldukları bu müddet zarfında Ada bir müddet Hitit himayesine girdi.

Hititler Kıbrıs'ta

Mısırlılar ile Hititler arasında mevcut olan hâkimiyet üstünlüğü meselesinden dolayı vâki olan mücadeleler neticesinde Hitit hükümdarı Kaan-Eti-Muvattala Filistin sahillerini işgal ettiği gibi m.ö. 1320 tarihinde Kıbrıs'ı da himayesine aldı. Kıbrıs'ın Hititler himayesinde kalış müddeti kısa oldu ve ada tekrar Mısırlıların eline geçti.

Kıbrıs'ta Yunan sömürgeleri

An'ameye göre Yunan sömürgeciliği Truva savaşı kahramanlarından Teucrid'in Salâmis şehrini kurması ile başlar. Yunan sömürgeciliğinin Kıbrıs'ta yerleşme devri kesin olarak söylenemez ise de m.ö. 1200-1000 yılları arasında olduğu söylenebilir. Salamis şehri, Kıbrıs'ta bulunan diğer Yunan şehirlerinin başı olmuştur. Denizci olan Yunanlıların kurdukları diğer önemli şehir krallıkları Soli, Marion, Baf, Kurium ve Girne idi.

Yunan şehir krallıkları Pers kralına karşı m.ö. 350 yılında isyan etmişlerse de başarı kazanamamışlar ve yine Pers hâkimiyetini tanımak zorunda kalmışlardır. Yunan idaresi hiç bir zaman bütün adaya hâkim olamamıştır.

Fenikeliler idaresinde Kıbrıs

450 sene kadar Mısır idaresinde bulunduktan sonra Kıbrıs Akdeniz'in sömürgeci devletlerinden olan Fenike'nin eline geçti. Adanın zengin bakır madenleri,

verimli ovaları, zengin ormanları ve güzel limanları ile tüccar ve sömürgeci Fenike'nin dikkat nazarını çekti ve m.ö. 1000 tarihinde Fenike Kralı Hiram, Kıbrıs'ı zaptetti. Finikeliler Kıbrıs'ta Kitiyum ve Amatus şehirlerini tesis ederek bakır madeni çıkarmaya başladılar.

Fenikeliler Kıbrıs'ın sadece madenleri ve ticarî hayattaki rolü ile alâkadar olmakla kalmadılar, aynı zamanda dinlerini de Kıbrıs'a soktular ve yaydılar. Kinira adını taşıyan bir Finike sülâlesi böylece Kıbrıs'ın hem dinî, hem de siyasî hâkimi oldu. Fenike'liler Adanın medenî hayatının gelişmesinde çok yardım ettiler, fakat çok ağır vergi almalarından dolayı yerli halk kendilerini sevmedi. Kıbrıs'ta Fenike hâkimiyeti m.ö. 709 tarihinde sona erdi.

Asurlular idaresinde Kıbrıs

Asurlular en parlak devirlerini Sargon II zamanında yaşıyorlardı. Babillileri, Suriyelileri ve Mısırlıları mağlup ettikten sonra bu memleketlere hâkim oldular. Fenikelilerin ağır vergi almasından usanan halk Sargon'u bir kurtarıcı olarak kabul etti ve Asur devletine haraç vererek m.ö. 709 tarihinde bu devletin idaresine girdi. Kıbrıs m.ö. 669 senesine kadar Asur idaresinde kaldı.

Tekrar Mısır idaresinde Kıbrıs

Asur devletinin yıkılmasından sonra doğu Akdeniz'de hâkimiyet tekrar Mısır'a geçti. Mısır'ın son Fira-

vunlarından Amasis II, m.ö. 568 tarihinde Kıbrıs'ı tekrar zaptetti. M.ö. 525 tarihine kadar Kıbrıs Mısırlılara bağlı olarak Sâlamis Kralı Evalton tarafından idare edildi.

Persler idaresinde Kıbrıs

Mısır'ın son Firavunlarından Amasis ve oğlu Pisametik III devirlerinde Persler kuvvetli idi. Amasis, İran devletini kuran Keyhusrev ile iyi geçiniyordu. Fakat Keykâvus zamanında Mısır entrikaya başladı. Bunun üzerine Keykâvus, Amasis üzerine yürüdü. Amasis öldü ve yerine oğlu Pisametik geçti. Fakat Pelüs muharebesinde yenilerek Menfis'e kapandı. Keykâvus, Pisametik'i esir alarak Sus şehrine yolladı ve böylece Firavunlar saltanatı sona erdi (m.ö. 525). Bundan dolayı Firavunların hâkimiyeti altında bulunan yerler Perslerin eline geçti ve bu meyanda Kıbrıs da m.ö. 525 de Keykâvus'un idaresine girdi ve Pers hazinesine senede 350 talân vergi vermeğe başladı.

M.ö. 500 yılında İyonlar, Perslere karşı isyan etti. Bu arada Kıbrıs'ta Salâmis'te Gorgos kraldı. Gorgos'un kardeşi olan Onesilos kardeşini Perslere karşı isyana teşvik etti. Fakat Gorgos'u iknâ edemedi. Bunun üzerine bir hükümet darbesi yapmak için fırsat aradı. Bir gün Gorgos'un sur dışında gezmesinden faydalanarak şehrin kapılarını kapattı ve hükûmeti eline geçirdi. Bunun üzerine Kıbrıs'ın diğer kralları da isyan ettiler. Onesilos kendine katılmayan ve Fenike sömürgesi olan Amatus üzerine yürüdü. Yunan donanması da yardıma gel-

di, Pers komutanı Artybios'un emrinde bulunan kuvvetler, karada Kıbrıslılara karşı ve denizde ise Fenikeliler ile İyon donanmaları arasında şiddetli savaşlar oldu. Fenikelilerin deniz savaşında mağlûp olmaları harbin kaderini değiştirmedi. Kara savaşını kazanan Persler savaşı kazandı. Onesilos katledildi. Kıbrıs tekrar Pers hâkimiyetine girdi. M.ö. 480 tarihinde Serhas'ın Yunanlılar aleyhine giriştiği sefere 150 gemi ile yardım etti.

Perslerin Kıbrıs'a hâkim oldukları Dariyüs ile Serhas zamanlarında Kıbrıs'ta hüküm süren sülâlenin (Teucrid) torunu olan Evagoras I ise Yunanistan'da tahsilini bitirdikten sonra Kıbrıs'a gelerek Salamis Krallığını elde etti (m.ö. 411).

Evagoras I, Yunanlılar ile dostluk tesis etti ve bu meyanda Persler ile de iyi münasebetler idame ettirmeğe çalıştı. Bir müddet sonra bütün Kıbrıs'ı Persler aleyhine isyana teşvik etti. Çıkan savaşta Evagoras tam bir başarı elde edemedi, ancak Perslere bilgi vermek suretiyle Krallığını muhafaza edebildi. Evagoras I alevî entrikalar, kin ve garez yüzünden m.ö. 374 tarihinde öldürüldü ve yerine oğlu Nicocles geçti.

Büyük İskender ve halefleri idaresinde Kıbrıs

Makedonya'dan kalkarak Hindistan'a kadar seferler yapan ve zaferler kazanan İskender m.ö. 333 tarihinde İsos'ta Daryüs'ü mağlûp etti. Bu zaferi müteakip

Kıbrıs kralları İskender'e itaat ettiler ve 120 parçadan ibaret olan donanmalarını İskender'in emrine vererek Tir şehrinin kuşatılmasında İskender'e yardım ettiler.

M.ö. 323 tarihinde Büyük İskender ölünce muazzam imparatorluğun paylaşılması için komutanları arasında mücadele başladı. Bu arada Kıbrıs Antigon'a kaldı. Fakat Kıbrıs'ın stratejik önemi ve zenginliğinden dolayı İskender'in varislerinin hepsi de Ada'ya sahip olmak hevesine düştüler. Bunun sonucunda Mısır'a hâkim olan Ptolemy de Kıbrıs'ı ele geçirdi. Maamafih Antigon m.ö. 306 tarihinde Kıbrıs'ı aldı ise de m.ö. 295 tarihinde Ptolemy Ada'yı zaptetti. Bu suretle Kıbrıs iki buçuk yüzyıl müddetle Ptolemylerin hâkimiyeti altında kaldı ve İskenderiye sarayı tarafından gönderilen ve geniş yetkiye sahip olan asîllerle idare edildi.

Kıbrıs'ın ormanları ve zengin madenleri Mısır için büyük bir servet kaynağı oldu. Ptolemyler devrinde Kıbrıs idarî bakımdan 4 kısma ayrılmıştı:

(1) Batıda : Baf
(2) Doğuda : Sâlamis
(3) Kuzeyde : Lâpta
(4) Güneyde : Limasol

M.ö. 168 tarihinde Mısır tahtına Ptolemy V. in Philometor ve Evergetes II. isimli iki oğlu geçti. Fakat bu iki kardeş bir biri ile mücadele etti. Kirenayik ayrı bir krallık olarak Evergetes'e bırakıldı. Fakat Evergetes m.ö 154 tarihinde Kıbrıs'ı tekrar ele geçirdi. Fakat Philometor kardeşini affedip tekrar kral olarak Kirenayik'e

dönmesine müsaade etti. Evergetes, Philometor'un ölümünden sonra yerine geçen oğlunun küçük oluşundan faydalanarak yeğenini öldürttü. Evergetes'in ölümünden sonra Kirenayik ayrı bir krallık olarak gayri meşru oğlu Apion'a, Mısır ve Kıbrıs da karısı Kleopatra Kokke ile iki oğlu, Soter ve Aleksandr'a kaldı. M.ö. 116 tarihinden m.ö. 108 tarihine kadar, Mısır'ı Kleopatra ile Soter, Kıbrıs'ı da Aleksandr idare etti. M.ö. 108 tarihinde Kleopatra, Aleksander'i Mısır'a çağırdı. Bunun üzerine Soter, Kıbrıs'a kaçarak kardeşinin boş bıraktığı tahta geçti ve annesinin kuvvetlerine karşı yirmi sene Adanın krallığını elinde tuttu. Annesinin ölümü ve Aleksander'in de bir isyan sonucunda tahttan indirilmesi üzerine İskenderiyeliler, birleşik Mısır ve Kıbrıs Krallığını idare etmek üzere Soter'i davet ettiler.

Soter'in ve yeğeni Aleksander II. nin ölümlerinden sonra Ptolemy sülâlesi sona erdi. İskenderiyeliler, Soter'in gayri meşrû oğullarından Ptolemy Auletes'i Mısır Krallığına ve Kıbrıslı Ptolemy'yi de Kıbrıs Krallığına seçtiler.

Kıbrıslı Ptolemy'nin krallığı esnasında Roma Patricilerinden Publius Clodius, Kıbrıs sularında Kilikya korsanları tarafından esir edildi ve fidyesi verilmek üzere Kıbrıs Kralına gönderildi. Fakat çok hasis olan kral fidye olarak sadece iki talân teklif edince korsanlar bu parayı kabul etmediler ve esiri fidyesiz olarak serbest bırakmayı tercih ettiler.

Roma idaresinde Kıbrıs

Roma İmparatorluğu kuvvetli bir donanma meydana getirdi. Sicilya, Sardunya ve Korsika adalarını ve batı Akdeniz'deki Fenike sömürgesini zaptetti ve bu suretle batı Akdeniz'de hâkimiyet tesis etti. Sıra doğu Akdeniz'de bulunan Kıbrıs'a geldi. Bir Roma partiçisi olan Clodius, Tribün olunca, fidyei necat meselesinden dolayı Kıbrıs Kralına karşı duyduğu iğbirar sebebi ile, Kıbrıs'ın Roma İmparatorluğuna katılmasını istedi. Senato, meşru Ptolemy'lerin sonuncusu olan Aleksander II. nin, krallığını Romalılara vasiyet ettiğini ileri sürerek Clodius'un istediği kararı verdi ve kararın tatbikine general Cato memur edildi (m.ö. 62). Cato, Kıbrıslı Ptolemy'ye, krallığını teslim etmesi için haber gönderdi. Ptolemy, Romalılara karşı mukavemet edemiyeceğini anladığından, hazinelerini alarak Kıbrıs'dan kaçmak istedi. Fakat son dakikada cesareti kırıldı, Sâlamis'teki sarayına kapanıp kendi kendisini zehirliyerek altınları arasında öldü.

Bundan sonra Kıbrıs'a gelen Cato halk tarafından iyi karşılandı ve Ada, Roma hâkimiyetine girdi. Romalı general Cato, 7000 talân (takriben 1.7000.000 sterlin) tutarındaki Kıbrıs hazinesini Roma'ya gönderdi.

Kıbrıs evvelâ Kilikya (Çukurova) Prokonsüllüğüne bağlı bir vilâyet olarak idare edildi, fakat ayrı kestörü ve ayrı mahkemeleri vardı. Kıbrıs'ı idare eden ilk üç vali P. Cornelius Spinther, A. Appius Plucher ve M. Tullius Cicero idi.

M.ö. 47 tarihinde Sezar, Mısır Krallığını Kleopatra'ya ve Kıbrıs'ı da Kleopatra'nın kardeşleri olan Arsinos ve Ptolemy'ye verdi. Daha sonra Antuvan, Kıbrıs'ı doğrudan doğruya Kleopatra'ya hediye etti. Fakat Aksiom savaşında Antuvan'ı mağlûp eden Augustus bu hediyeyi Kleopatra'dan geri aldı.

Roma eyaletlerinin İmparator ile Senato arasında bölüşülmesinde (m.ö. 31), Kıbrıs, İmparatorluğa kaldı ve m.ö. 22 tarihine kadar askerî valiler tarafından idare edildi. M.ö. 22 tarihinde Kıbrıs'taki Roma garnizonu lâğvedildi ve Ada, Senatoya bağlı bir prokonsül tarafından idare edildi. Hükûmet merkezi Baf'tı.

Kıbrıs'ta hıristiyanlık

M.s. 46 tarihinde Paul ve Barnabas Salâmis'e geldiler. Bundan sonra Baf'a giden bu iki hıristiyan, Roma Prokonsülü, Sergius Paulus'a hıristiyan dinini kabul ettirdiler. Bu suretle Kıbrıs bir hıristiyan tarafından idare edilen ilk memleket oldu.

Barnabas bir müddet sonra memleketi olan Salâmis'e döndüğünde Yahudiler tarafından öldürüldü.

Yahudilerin isyanı

Bu zamanda Kıbrıs'ta pek çok Yahudi vardı. M.s. 115 tarihinde Artemion adlı birinin idaresinde Romalılara karşı isyan ettiler ve takriben 250.000 Kıbrıslıyı öldürdüler ve Salâmis şehrini kısmen tahrip ettiler. M.s.

116-117 tarihinde Lucius komutasında Kıbrıs'a sevk edilen Roma ordusu tarafından isyan bastırıldı ve Senato'nun emri ile Yahudiler Kıbrıs'tan sürüldü. Asırlar sonra dahi Kıbrıs'a hiç bir yahudi giremedi. Kazazede olan bir gemiden Kıbrıs'a çıkan Yahudiler bile öldürüldü. Bunun bir neticesi olarak Kıbrıs'ta Hıristiyanlık yayıldı. Bu devirde Adada ticaret gelişti ve refah meydana geldi.

Bizanslılar idaresinde Kıbrıs

Roma İmparatoru Teodosius m.s. 395 tarihinde Roma İmparatorluğunu doğu ve batı olmak üzere ikiye ayırdı. Kıbrıs, coğrafî mevkii icabı olarak doğu, yani Bizans İmparatorluğuna bağlandı. Bu devirde Kıbrıs müstakil bir idareye sahip değildi. Antakya merkezine bağlı olan on beş vilâyetten biri idi ve Antakya tarafından tâyin edilen memurlar tarafından idare ediliyordu.

Bizanslılar devrinde Kıbrıs'ta hıristiyanlık çok yayıldı ve Kıbrıs Ortodoks Kilisesi tesis edildi.

Bizans idaresi Kıbrıs'ın gelişmesine ve refahın artmasına yardım etti. Bir taraftan hıristiyanlığın yayılması, diğer taraftan resmî dil olarak Rumca'nın kabul edilmesi Kıbrıs'ta bulunan melez halkı aynı din ve aynı dil topluluğu içinde topladı. Bunun sonucunda aslen Yunanlılıkla alâkası olmayan insanlar kendilerini Yunanlı telâkki etmeğe başladılar. Kıbrıs'ta bugün nüfus

çoğunluğunu teşkil eden ve kendilerini Yunanlı sayan Rumlar bunlardır.

Kıbrıs'ta islâm fütuhatı

Kıbrıs'ın Bizanslılar idaresinde bulunduğu tarihte; Arabistan yarımadasında islâm devleti kuruldu ve kuvvetlendi. Arap yarımadasını hâkimiyeti altına alan islâm devleti, Akdeniz'e de çıktı. M.s. 632 tarihinde Ebubekir, Kıbrıs'ta Kitiyon'u zaptetti, fakat bu tarihte müslümanların donanması bulunmadığından dolayı bu işgal ancak geçici bir işgal oldu.

M.s. 638 tarihinde Şam, Antakya, Kudüs ve bütün Suriye, Filistin ve Mısır İslâm Devletinin hâkimiyeti altına girdi.

Bu fütûhat islâm devletine çok büyük servet ve kudret kazandırdı; Suriye ve Mısır donanmalarını elde eden İslâm Devleti doğu Akdeniz'de hâkimiyet tesisine muvaffak oldu. İşte bunun neticesi olarak Halife Osman zamanında Şam Valisi bulunan Muaviye, m.s. 647 tarihinde büyük bir donanma ile Kıbrıs'ı istilâ etti ve Kıbrıslılara ya müslüman olmalarını veya savaşı tercih etmelerini teklif etti. Kıbrsılılar müslüman olmayı reddettiklerinden dolayı Konstantiya zapt ve tahrip edildi ve birçok ganimetler alınarak geri dönüldü.

Bu sefere komutanlardan Übeyde'nin eşi Ümmüharam bint Milhan Ensarî (rivayete göre Hazreti Muhammed'in halası) da iştirâk etti, fakat muharebe esnasın-

da katırdan düşerek öldü. Hala Sultan adı ile tanınmış olan Ümmüharam bint Milhan Ensarî'nin düşüp öldüğü yerde, sonradan Türkler bir câmi ve bir türbe yaptırdılar. Hala Sultan tekkesi bir ziyaretgâhtır.

Müslümanların Kıbrıs'a 24 sefer yaptıkları söylenir. Kıbrıs, m.s. 964 tarihinde İmparator Nikephoros Phocas tarafından zaptedildi ve bu suretle tekrar Bizans hâkimiyeti altına girdi.

İmparator Isaac Comnenus idaresinde Kıbrıs

İmparator Manuel I. in yeğeni ve Bizansın Tarsus valisi olan Isaac Comnenus, Kilikya Ermenilerine karşı yaptığı bir savaşta esir düştü ve Antakya Prensi Bohemund'a teslim edildi. Bu sırada Bizans imparatoru olan Andronikos I, İsaac'ın Kıbrıs gelirinden 60.000 bezant fidye-i necat vererek esaretten kurtulmasına müsaade etti. Fidyenin yarısını alan Bohemund geri kalanı toplamak üzere Isaac'ın gitmesine izin verdi. Isaac Kıbrıs'a varınca, hem hürriyetini elde etmek, hem de müstakil bir krallık kurmak için plân hazırladı. Sahte bir ferman göstererek Ada'ya kaptan (vali) tâyin edildiğine Kıbrıslıları inandırdı. Mevkiini kuvvetlendirince de imparatorluğunu ilân etti.

Bizans İmparatoruna karşı kuvvetlenmek için Sicilya Kralı William II. nin kızkardeşi ile evlenerek Sicilya kralı ile ittifak yaptı. Sicilya donanmasının yardımı ile Bizans donanmasını yendi ve Kıbrıs'ta imparatorluğunu devam ettirdi.

Isaac Comnenus, 7 sene müddetle Kıbrıs'ı zalim bir imparator olarak idare etti. Kıbrıslıları bu fena idareden İngiltere Kralı Arslanyürekli Richard kurtardı (m.s. 1191).

İngilizler idaresinde Kıbrıs

Üçüncü Haçlı Seferine Avrupa'nın üç büyük hükümdarı olan Almanya İmparatoru Frederik Barbaros, Fransa Kralı Philippe ve İngiltere Kralı Arslanyürekli Richard katıldı. Frederik karadan, Philippe ile Arslanyürekli Richard ise deniz yolundan Akkâ üzerine yürüdüle. Her iki kralın donanmaları 10 Nisan 1191'de Mesina'dan yelken açtı; fakat 12 Nisan 1191'de çıkan fırtına neticesinde, Richard Rodos'a çıkmak zorunda kaldı. Richard'ın nişanlısı Berengaria ile kızkardeşi Joanna'yı taşıyan gemi de Kıbrıs sularına düştü ve Limasol açıklarında demirledi. Isaac Berengaria ile Joanna'yı karaya çıkarttı ve kendilerine fena muamelede bulundu. Richard, donanmasının geri kalan kısmı ile Limasol'a varınca, Isaac'ın yaptığı fena muameleden dolayı nişanlısına ve kızkardeşine tarziye vermesini ve tahliye edilmelerini talep etti; İngilizleri uzaklaştırmak için kuvvetlerini toplamış bulunan Isaac, bu istekleri reddetti. Richard derhal savaşa karar verdi. Bu suretle hem Isaac'dan intikam alacak, hem de Filistin'e yapacağı sefer için emin bir üs ve zengin bir malzeme ve insan kaynağını da elde edecekti.

Richard'ın çok iyi teçhiz edilmiş askerlerine karşı

İsak'ın askerleri uzun müddet dayanamadılar ve kılıçtan geçirildiler. 6 Mayıs 1191 tarihinde Richard Limasol'u aldı. Isaac, gecenin karanlığından faydalanarak kılıçtan kurtulan askerlerini Limasol'dan 5 mil kadar uzaktaki tepelere çekti. Fakat Richard güneş doğmadan buraya bir baskın yaptı ve Isaac birkaç arkadaşı ile kendini zor kurtardı.

Ertesi gün Kıbrıs'lı asîlzadeler Richard'a tâbiyetlerini arzettiler. Bundan üç gün sonra da Kudüs Kralı Guy de Lusignan, adamları ile birlikte Kıbrıs'a gelerek Richard'a mülâki oldular ve kendisine sadakat yemini ettiler.

Halkın kendisini terkettiğini gören Isaac, Richard'a 20.000 altın mark vermek, haçlı seferlerine iştirâk etmek için silâhlı 500 asker göndermek ve iyi muamele etmek niyetine teminat olmak üzere kızını ve kalelerini teslim etmeği teklif etti. Şartları kabul edildiğinden Isaac, Limasol'a geldi ve İngiltere Kralına ciddi olarak sadakat yemini verdi. Fakat aynı gece, hıyanetinin cezasını görmekten korkarak kaçtı ve anlaşmayı bozdu. Bunun üzerine Richard, emrine büyük bir kuvvet verdiği Guy ve Lusignan'ı Isaac'ı takibe ve yakalamaya memur etti. Kendisi de donanma ile Kıbrıs'ın etrafında dolaşarak sahildeki kasaba ve limanları zaptetti.

12 Mayıs 1191 tarihinde Pazar günü Arslanyürekli Richard, Navar Kralının kızı olan nişanlısı Berangaria ile Limasol kalesinde evlendi ve Berengaria aynı gün İngiltere Kraliçesi olarak tâç giydi.

Guy de Lusignan'ın takibinden kurtulamıyacağını anlayan İsak, bir kayık ile Kıbrıs'tan kaçmayı ümid ederek Karpas'a kaçtı; fakat Ayamdiriya manastırında yakalandı. Richard, Isaac'ı Suriye'deki Hospitaller şövalyelerine teslim etti. Şövalyeler tarafından Margat kalesine hapsedilen Kıbrıs İmparatoru Isaac, m.s. 1194 tarihinde bu kalede öldü.

Richard, Ada'daki hâkimiyetini tesis ettikten ve Ada'nın idaresini Richard Camville ve Robert of Tornham'a tevdi ettikten sonra 5 Haziran 1191 tarihinde Akkâ'ya doğru Kıbrıs'tan ayrıldı.

İngiltere Kralının Ada'dan ayrılması üzerine eski hürriyetlerini tehlikede gören Kıbrıslılar istiklâllerini yeniden kazanmak için teşebbüse geçmeğe karar verdiler. Isaac Comnenus'un akrabasından olduğu söylenen bir manastır papazını imparator ilân ederek isyan ettiler. Robert of Tornham bu isyan hareketinden vaktinde haberdar olduğundan dolayı âsiler plânlarını tahakkuk ettirmeden önce âni bir baskın yaparak onları mağlup etti ve liderlerini yakalayarak idâm ettirdi.

Bu isyanı haber alan Richard, Kıbrıs'ı muhasara etmek için Adaya asker tahsis etmek icabettiğini, fakat haçlı seferleri dolayısiyle bunun mümkün olmadığını anladı. Bundan başka haçlı seferini idâme ettirmek için paraya ihtiyacı olduğundan dolayı Kıbrıs'ı 100.000 bezanta Tamplar şövalyelerine sattı. Bu paranın 40 bini peşin, geri kalanı da taksitle verilecekti.

Templar'lar idaresinde Kıbrıs

Templar'lar Kıbrıs'ta çok asker bulunduramadılar, çünkü Suriye'de Salâhaddin Eyyubî ile muharebe ediyorlardı. Kıbrıs'ta bulunan askerin azlığına mukabil zalimane ve sert idareleri Kıbrıs'lıların cesaretini arttırdı ve isyan ederek Templar'ların hepsini katletmek kararını vermelerine sebep oldu. 1192 senesi Paskalya günü isyan bayrağını açan Kıbrıslılara karşı Templarlar kendilerini müdafaa edecek kadar çok olmadıklarından dolayı Lefkoşa'daki müstahkem mevkilerine sığındılar ve canlarını kurtarmak şartı ile Kıbrıs'ı terk etmeği kabul ettiklerini bildirdiler. Bu tekliflerinin reddedilmesi üzerine açlıktan ölmektense, savaşmaya karar verdiler.

Bir sabah şafakla beraber harekete geçerek Kıbrıslıları gafil avlayarak cadde ve sokaklarda önlerine geleni kılıçtan geçirdiler. İsyanı bastırdılar, fakat Kıbrıs'ı ellerinde tutamıyacaklarını anladıklarından Richard'a müracaat ederek Adayı geri almasını teklif ettiler. Richard bu teklifi kabul etti ve Templarlar tekrar Suriye'ye döndüler.

Lusignanlar idaresinde Kıbrıs

Templar'ların Kıbrıs'tan ayrılmasından sonra Arslanyürekli Richard Kıbrıs'ı, Suriye tahtından mahrum kalmış bulunan Guy de Lusignan'a verdi (m.s. 1192).

Lusignan, Kıbrıs'a vardığı zaman Kıbrıs halkını

acınacak bir halde buldu. Isaac'ın ve Tamplar'ların sert ve zalimane idareleri halkı sefil ve perişan etmişti.

Guy ve Lusignan her şeyden önce halkın sevgisini kazanmak ve mevkiini kuvvetlendirmek istedi. Bunun için Kıbrıs'ta feodal bir idare sistemi kurdu. Filistin'de malikânelerini kaybeden şövalyelere ve baronlara askerî hizmet mukabilinde Kıbrıs'ta bulunan mîri araziyi verdi. Diğer taraftan aslen Kıbrıslı olup da komşu memleketlere göç eden halk, belirli bir müddet zarfında Kıbrıs'a dönüp arazilerini talep ettikleri takdirde kendilerine malikânelerinin iade edileceğini ilân etti.

Haçlı seferleri esnasında Suriye ve civar memleketlere yerleşen ticaret ve sanat erbabını da Kıbrıs'a dâvet ve iskân etti.

Guy de Lusignan iki sene süren saltanatı esnasında Kudüs krallık tâcını muhafaza etti ve Kıbrıs Lordu unvanını aldı. Kıbrıs'ta umumî hizmetler, Kudüs kanunlarına aykırı olmayan mahallî kanunlara göre idare edildi. Guy, bu iki senelik saltanatında Kıbrıs'ı kalkındırmaya çalıştı. Guy de Lusignan, 1194 senesinde öldü ve yerine kardeşi Amaury geçti. Guy de Lusignan'dan sonra Lusignan sülâlesinden gelen 12 kral Kıbrıs'ı 1489 senesine kadar idare ettiler.

Lusignanlar devrinde Kıbrıs, Avrupa feodal idare şeklinin parlak bir nümunesi idi. Refah seviyesinin artışı memlekette sanat seviyesini de yükseltti.

Orta Çağın güzel eserlerinden olan Lefkoşa'da Selimiye (Ayasofya), Mağosa'da Lala Mustafa Paşa

(Ayasofya) câmileri ile St. Hilarion, Buffavento, Kantara kaleleri ile Bella Paise manastırı bunlar arasında sayılır.

Lusignanlar devri Kıbrıs tarihinde mimarî eserler bakımından mühim olmakla kalmayıp dinî bakımdan da önemi olan bir devir oldu. Guy'dan sonra kral olan Amaury'nın krallığını Mukaddes Roma Germen İmparatoru Henri VI tanıdı ve 1197 senesinde Kıbrıs Kralı olarak taç giydi.

Kıbrıs Kralının müracaatı üzerine Papa Celestine III, Kıbrıs'a Katolikliği sokmak gayesi ile iki papaz gönderdi. Lefkoşa'da bir lâtin Başpikaposluğu ile Limasol, Baf ve Mağusa'da da birer Piskoposluk kuruldu. Ortodokslar bundan memnun olmadılar ve bir aralık Kral Amaury'nın Kudüs tacını giymek üzere Filistin'e gitmesinden faydalanarak Kanakes adlı bir Kıbrıs'lının idaresinde isyan ettiler. Fakat bu isyan hareketi başarılı olmadı ve liderleri olan Kanakes Ada'yı terk etti. Böylece katolikliği Ada'dan söküp atmaya muvaffak olamadılar.

Kıbrıs'ta bu suretle başlayan katoliklik ve ortodoksluk mücadelesi 1570 senesinde Türklerin Ortodoks Başpiskoposluğunu ihya edişine kadar devam etti.

Haçlı seferlerinin sonucunda Suriye ve Filistin'in hıristiyanlardan temizlenmesi buralardan kaçanların Kıbrıs'a yerleşmesini intaç etti. Kıbrıs bu durumu ile müslüman âlemi için bir tehlike teşkil ediyordu. Binaenaleyh müslümanların Ada'ya hücumları mukadderdi.

Bunu anlayan hıristiyanlar savunma tedbiri olarak Mağusa ve Limasol'u tahkim ettiler. Fakat böyle bir tedbir Kıbrıs'ın müslümanların taarruzuna mukavemet etmesi için kâfi değildir. Hıristiyanlığın doğu Akdeniz'deki bu son kalesinin muhafazası için Hıristiyan âlemi faaliyete geçti. İlk teşebbüsü Papa yaptı ve ilk olarak 10 kadırgayı Kıbrıs'a göndermekle yetinmiyerek 10 kadırganın hazırlanmasını da emretti.

Memlûklerin Kıbrıs üzerine sefer açmamalarından cesaretlenen Kıbrıs Kralı, Papa'nın gönderdiği kadırgalara on kadırga ilâve ederek güney Anadolu kıyılarındaki Türk Kalesi Kandelor (şimdiki Alanya) üzerine yelken açtı, kaleyi işgal etti; fakat kısa bir müddet sonra Kandelor'u terk ederek Kıbrıs'a döndü.

1359 senesinde Kıbrıs Kralı olan Pierre I. çok mütaassıp bir kral olduğundan Kulüs'ü geri almak için Haçlı Seferi açtırmak istedi, fakat bunda muvaffak olamadı.

Buna karşılık Ermenilerin kışkırtması ile Anadoluya karşı sefer açtı ve Kuriko ile Antalya'yı zaptetti. Bundan sonra Kandelor ve Manavgat'a yürüdü ise de emirler, krala vergi vermeği kabul ettiler.

Pierre I., bu başarısından cesaret alarak bir Haçlı seferi açtırmak için 1362 senesinde, Avrupa'ya geçti. Tam mânası ile bir Haçlı seferi açtırmaya muvaffak olamadı. 3 sene süren bu çalışması sonunda gönüllülerinden müteşekkil küçük bir kuvvet ile Venedik'ten gemilere binerek Rodos'a geldi (1365). Rodos'ta 100 ge-

miden ibaret bulunan Kıbrıs donanması ile birleşti. St. Jan Hospitallerleriyle itifak yaparak Memlûkları merkezlerinde vurmak gayesi ile Mısır'a âni hücum etti ve İskenderiye'yi zaptetti. İskenderiye'yi üç gün yağma ettikten sonra çekilmeye ve Kıbrıs'a dönmeğe mecbur oldu.

Pierre I. in bu başarısını işiten Papa Urban V. bu cesur kralın yardımına koşulması için faaliyete geçti ise de buna pek az kimse katıldı. Bu vaziyet karşısında Papanın tavsiyesi ile Kral, Mısır ile barış görüşmelerine başlamak için Venediklilere yetki verdi.

Mısır'a yardıma gitmek için hazırlanan Türk donanmasını Kıbrıslılar Kilikya kıyısı açıklarında yaktılar. Ertesi sene Karaman Beyinin kuvvetleri üzerine baskın yapan Kıbrıslılar Karaman Beyini mağlûp ettiler. Karaman Beyi barış isteğinde bulundu ve bir andlaşma yapıldı. Kıbrıs ile Karaman arasında bir barış devri başladı ve ticaret gelişti.

Karaman Beyi ile barış içinde yaşamasından faydalanan Pierre, Mısır'a sefer yaptı, bazı şehir ve kasabaları zaptederek yağma etti.

Bu başarılarından sonra tekrar Kudüs Krallığını ihya etmek gayesi ile bir Haçlı Seferi tertibine teşebbüs etmek üzere 1368 senesinde Avrupa'ya giden Pierre I., eli boş olarak döndü. Çünkü artık Haçlı seferleri zamanı geçmişti. Bu vaziyet karşısında Mısır ile barış yapmak zorunda kaldı ve 1369 senesinde bir asilzade ta-

rafından öldürüldü. Pierre I. in ölümü ile Lusignan sülâlesinin gerileme devri başladı.

Kıbrıs'ta Cenevizliler

Lusignan sülâlesi hem Kıbrıs, hem de Kudüs Kralı unvanını taşıdıkları için Kıbrıs Kralı olarak Lefkoşa'da ve Kudüs Kralı olarak da Mağusa'da taç giyerler ve bu törende Ceneviz ve Venedik konsolosları kralın atının birer yanında gider ve atı güderdi.

Pierre II. nin taç giyme töreninde, 1372 yılında, birbirine rakip olan Ceneviz ve Venedik mümessilleri arasında takaddüm meselesi yüzünden anlaşmazlık çıktı ve birkaç Cenevizli öldürüldü.

Cenevizliler bu fırsattan faydalanarak Kıbrıs'a bir donanma göndererek Lefkoşa'yı ve Mağusa'yı zaptetti ve Kralı esir aldı. Kıbrıs'tan çok ağır tazminat istedi ve bunun ödenmesini sağlamak için Mağusa'yı işgal altında tuttu. 21 Ekim 1374 tarihinde Cenevizliler ile Kıbrıs Krallığı arasında bir andlaşma imzalandı. Kral tahtına idae edildi, amcası Jacques, rehine olarak Cenova'ya götürüldü. Ada'nın en zengin ticaret şehri olan Mağusa tazminat ödeninceye kadar Cenevizlilerin işgalinde kaldı.

Kral Pierre II. nin yerine Kıbrıs Kralı olmak üzere serbest bırakılmasına karşılık Jacques, Mağusa'yı Cenevizlilere terketti. Bu suretle Mağusa bir Ceneviz sömürgesi oldu.

Memlûklerin Kıbrıs'ı istilâsı

Kıbrıs Kralı Pierre I. in İskenderiye'yi zapt ve yağma etmesini bir türlü hazmedemiyen Memlükler, bunun intikamını almak için fırsat kolluyordu. 1398 senesinde ölen Kral Jacques'ın yerine geçen oğlu Janus Mağusa'yı Cenevizlilerin elinden kurtarmak ümidine düştü. Bunun için 1402 yılında bir donanması ve ordu hazırladı. Bundan maksadı Mağusa'yı kuşatmaktı. Mağusa'yı savunmak için Cenevizliler de bir donanma gönderdi. Hospitaller Şövalyesinin arabulucuğu ile çarpışmaya son verildi. Barış andlaşmasından sonra her iki kuvvet Müslümanlar aleyhine gönderildi. Cenevizliler Suriye kıyılarını yağma ederken Kral Janus da Mısır kıyılarını talân etti. Bu olay, Memlûklerin intikam almasına sebebiyet verdi.

Memlûkler ve Kıbrıs

1425 yılında durumu uygun bulan Memlûk Sultanı, Kıbrıs donanmasını mağlup ettikten sonra Larnaka ve Limasol'u yağma etti.

Ertesi yıl daha büyük bir donanma ile gelerek Limasol'u aldı ve Lefkoşa'ya doğru yürüdü. Kral Janus bütün kuvvetlerini toplayarak Memlûk kuvvetlerini Chirokitia mevkiinde 7 Temmuz 1426 tarihinde karşıladı. Burada verilen savaşta Janus'un kuvvetleri mağlûp edildi ve kendisi de birçok asilzadelerle birlikte esir alındı.

11 Temmuz 1426 tarihinde Memlûk kuvvetleri Lefkoşa'yı yağma ettikten sonra bir hayli ganimet ve pek çok esir alarak Mısır'a döndüler.

On aylık bir esaretten sonra Kral Janus muazzam bir fidye vermeyi, Mısır'a senelik 8.000 duka vergi vermeyi ve Sultanı metbu tanımayı kabul etmek sureti ile esaretten kurtuldu.

Maddeten ve mânen bitkin bir vaziyette esaretten kurtulan Janus 1432 senesinde öldü ve ölümü ile Lusignan sülâlesinin azâmeti de sona erdi.

Lusignan sülâlesinin Cenevizlilere karşı korunmasını sağlamak maksadı ile Jacques II. Caterina Cornaro adında Venedikli asîl bir kızla evlendi, fakat bir yıl sonra dokuz gün süren kısa bir hastalıktan sonra Jacques II.'in bu şekilde ölümü Kraliçenin amcalarının kralı zehirlemiş olmaları şüphesini yarattı. Jacques II. ölümünden önce Krallığın himayesini arkadaşı Venedik Amirali Pietro Mocenigo'ya emanet etti.

Venedikliler, hâmile olan Caterina Cornaro'yu çocuğunu dünyaya getirinceye kadar kraliçe ilân ettiler ve Ada'nın idaresi için, aralarında Kraliçenin iki amcasının da bulunduğu bir niyabet meclisi teşkil ettiler. 1473 senesi Ağustos ayında dünyaya gelip Jacques III. adını alan çocuk ancak bir yıl yaşadı.

Jacques III' ün ölümünden sonra Venedikliler Kıbrıs'taki kaleleri işgal ettiler ve kendilerine aleyhtar olanları Ada'dan sürdüler.

1486 yılında Osmanlılar Mısır Sultanına karşı harp açtıkları zaman, Mısır'a karşı gönderilecek olan Osmanlı donanması için Kıbrıs'ta üs istediler. Fakat bu istek reddolundu. İşte bunun üzerine Ada'ya ilk Osmanlı akınları başladı. Çünkü Ada'nın stratejik önemi ortaya çıkmış bulundu.

Bir Osmanlı tehdidi karşısında Kıbrıs Kraliçesi ve Mısır Sultanı, Ada'nın, Akdeniz'e hâkim bulunan Venedik hâkimiyeti altına geçmesine razı oldular. Fakat Kıbrıs kralları gibi Venedik de, Mısır Sultanına 8000 altın haracı ödemeye devam etti.

1489 yılına kadar kraliçeye dokunmadılar, fakat elinden bütün nüfuzu aldılar. Maamafih bununla da yetinmediler. Kraliçenin genç olması ve evlenerek Kıbrıs tahtına bir vâris getirmesi veyahut metbuu bulunan Mısır Sultanının yardımını temin ederek Venediklileri Kıbrıs'tan atması ihtimalini düşünerek Kraliçenin hukukundan feragatını ve Ada'dan ayrılması sağladılar. 26 Şubat 1489'da resmen Kraliçelikten feragat eden Caterina Cornaro 14 Mayıs 1489'da Kıbrıs'tan ayrıldı.

Venediklıler İdaresinde Kıbrıs

Venediklıler Kıbrıs'ı alınca Mısır Sultanına başvurarak 1426 yılından beri Lusignanlar tarafından verilen verginin bundan sonra kendileri tarafından verileceğini bildirdiler. Kıbrıs'a hâkim olan Venediklıler Adayı bir üs haline soktular. Bu üssün emniyetini temin et-

mek için Kıbrıslıları kendilerine ısındırmak istediler. Asilzadelere ve papazlara eski imtiyazlarını ve malikânelerini geri verdiler. Ortodokslara fena muamele edilmiyeceğini beyan ettiler. Belirli bir para karşılığında köylülere hürriyetlerini verdiler.

Bütün bunlara rağmen askerî bir işgal idaresinden başka bir şey olmayan bir idare tatbik ettiler. Kıbrıs'ın ticareti azaldı, mahalli sanayi durdu ve toprak sahipleri arazilerini terk etti. Halkın zenginliği ve refahı tarihe karıştı. Venedik hazinelerine her sene 350.000 dukat vergi vermek halkı büsbütün güç duruma soktu.

Venediklilerin ürün üzerinden aldıkları vergi çok ağırdı. Bu oran 1/3, 1/4, 1/5 ve 1/6 olmak üzere çeşitli kısımlara ayrılırdı. Vergi vermekle mükellef olan herkesten ve hattâ kızlardan 5 akçe üzerinden tuz hakkı adı altında bir vergi alınırdı. Parikoz adını taşıyan bir kısım halk, beylerine haftada 2 gün angarya hizmetine tâbi tutuldu. Bu ağır vergiler ve angarya hizmeti halkın hoşnutsuzluğunu arttırdı ve iç durumun bozulmasına sebep oldu. Bu durum, Osmanlılarca takip olunan Akdeniz politikasının tahakkukuna uygun bir ortam hazırladı.

Venedik idaresinde zulümden inleyen halkın mevcut idareye karşı gittikçe artan hoşnutsuzluğu, mahallî idareyi zor duruma sokarken, XVI. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu en parlak devrini yaşıyordu. Osmanlı tahtında Kanunî Sultan Süleyman bulunuyordu.

Kanunî bir taraftan Viyana kapılarına dayandı, Alman seferini yaptı ve Avrupalı hükümdarları dize getirdi ve öte taraftan da Suriye, Filistin ve Mısır'a sahip bulunmasından dolayı Karadeniz gibi Akdeniz'i de bir Türk gölü haline getirmek istedi. Bu maksadın tahakkuku için Rodos'u zaptettirerek Osmanlı ülkelerine kattı. Rodos'un zaptı (1522) Kıbrıs'ın Türk idaresine geçmesine bir başlangıç oldu. Akdeniz'de donanma üstünlüğüne sahip olan devletler her zaman Kıbrıs'a hâkim olmuşlardır.

Osmanlı İmparatorluğunun bütün Akdeniz'de faal bir rol oynamasına ve dolayısiyle hâkimiyet sağlamasına en önemli sebep XVI. yüzyılda Avrupa devletlerinin durumudur. Bu devirde Avrupa'nın belli başlı iki Kralı, Charles V ile Fransa Kralı François birbiri ile rakipti. Bu iki kral arasındaki rekabet 1519da Charles V'in Mukaddes Roma Cermen İmparatoru seçilmesi ile bir kat daha arttı. Pavi savaşında (1525) François'nın Charles V'e esir düşmesi Fransa'yı çok zor bir duruma soktu. Fransa'yı ve François'yı bu zor durumdan kurtaracak olan tek kuvvet Kanunî Sultan Süleyman idi. François, Kanunî'den yardım istedi. Bu isteği kabul eden Kanunî Mohaç Meydan Muharebesini (1526) yaptı, bundan sonra Viyana'yı kuşattı ve Alman seferini (1532) açtı. Bu seferler Kanunî'yi Avrupa kralları üzerinde hâkim bir duruma getirdi. Charles V tahtından feragat etti (1556). Avrupa reform hareketleri ile dinî birlikten ve Charles V'i kaybetmekle askerî kuvvet ve kudretinden

mahrum kalmakla Osmanlı İmparatorluğu karşısında zayıf düştü. Kanunî bu fırsattan faydalanarak Avrupaya esaslı bir surette hâkim olabilmek için bir çok seferler açtı. Bu arada Akdeniz hâkimiyetine ve Hint yoluna önem veren Kanunî 1565'de Malta'yı muhasara ettirdi, fakat zapta muvaffak olunamadı. Hâmisi bulunduğu Kıbrıs'ı fethe ise ömrü vefa etmedi. 1566 senesinde Zigetvar'da savaş meydanında şerefli bir zaferin müjdesini alamadan koca kahraman şan ve şeref dolu bir hayata ebediyen gözlerini kapadı.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLILAR VE KIBRIS

KIBRIS'IN OSMANLI İMPARATORLUĞU İLE HUKUKİ MÜNASEBETİ

Yavuz Sultan Selim, Mısır'ı fethederek Osmanlı İmparatorluğuna ilhak edince, bu zamana kadar Venedikliler tarafından Mısır sultanlarına verilegelmekte olan yıllık verginin Osmanlı sultanlarına verilmesi gerekiyordu. Bundan dolayı Yavuz Sultan Selim, Mısır seferinden dönüşünde Şam'da bulunurken bir Venedik elçisi geldi; yapılan görüşmeler sonunda Venedik Cumhuriyeti ile mevcut olan andlaşma yenilendi ve Kıbrıs'ın Venediklilerin tarafından tasarruf edilmesine karşılık Mısır Sultanlarına verilegelmekte olan yıllık 8.000 dukanın bundan sonra (1517) Osmanlı İmparatorluğuna verilmesi kararlaştırıldı.

XVI. yüzyılın birinci yarısı, Osmanlı İmparatorluğunun güney memleketlerine çok büyük önem verdiği bir devirdir. Bunun sonucu olarak Mısır ve İran zaptedildi Yemen'e ve hattâ Hindistan'a seferler açıldı. Kıbrıs'ın etrafını çeviren bütün ülkeler Osmanlı İmparatorluğuna bağlandı.

Kıbrıs ise hukuken Osmanlı devletine bağlı olmakla beraber Venedik korsanlarının elinde idi.

Yavuz Sultan Selim'in yerine tahta çıkan Kanunî Sultan Süleyman da Avrupa'ya önem vermekle beraber Akdeniz'i de ihmal etmedi. Kanunî'nin bir gün Kıbrıs'ı zaptetmek isteyeceğini anlayan Venedikliler Ada'daki kaleleri tahkim etmek ve muhtemel Osmanlı taarruzuna karşı koyamk için plân hazırladılar ve tatbik mevkiine koydular. Bu hareket Kanunî'nin gözünden kaçmadı ve hukuken kendisine bağlı telâkki ettiği Kıbrıs'ta Venedik'in giriştiği tahkim faaliyetlerine hiddetlendi. Lâkin Avrupa'nın Osmanlı seferlerine karşı müsaid durumu, Kıbrıs'ın birinci istilâ plânına girmesine imkân vermedi. Avrupa'nın en ünlü krallarını dize getirmek gibi muazzam seferlerine kendini veren Kanunî, Kıbrıs seferi gibi nisbeten önemsiz telâkki edilebilecek bir harekâta girişmedi. Fakat Venedikliler tarafından elde tutulmasına karşılık verilen yıllık vergiyi 8.000 dukadan 10.000 dukaya çıkardı (1521). Bu suretle Venedik'e karşı olan hiddetini belirtti.

Kanunî'nin Akdeniz'i bir Türk gölü haline getirmeğe çalışması ve bunda muvaffak olması, Kıbrıs'ın mukadderatını tâyin edecek bir âmil oluyordu. Çünkü tarihî seyir boyunca şu hakikat açıkça görülmektedir ki, Akdeniz'de deniz hâkimiyeti tesis eden devlet Kıbrıs'a hâkim olur. Bu tarihî seyirden Osmanlı Devletinin hariç kalmasına hiç bir sebep yoktu. Venedik'in kendisi dahi muazzam Türk donanması karşısında tehlikeli günler yaşıyordu.

Osmanlı İmparatorluğunu Kıbrıs'ı fethe zorlayan sebepler, hazırlıklar ve Kıbrıs Seferi

Bu tarihî seyir göz önüne alınarak Osmanlı İmparatorluğunu Kıbrıs'ı fethe zorlayan sebepler şu şekilde sıralanabilir:

1. Siyasî ve stratejik.
2. İktisadî.
3. Dinî.

1. Siyasî ve stratejik sebepler :

Bir haritaya bakılacak olursa, Kıbrıs'ın Doğu Akdeniz'de Anadolu, Suriye ve Mısır arasında bulunduğu görülür. Osmanlı İmparatorluğu Anadolu'ya, Suriye'ye ve Mısır'a sahip olduğu cihetle, Kıbrıs, bu geniş Osmanlı ülkeleri ortasında sözde dost, fakat hakikatte tüccar ve korsan bir devlet olan Venedik'in elindedir.

Osmanlı Devletine düşman olan Venedik'in Kıbrıs'a sahip olması, İmparatorluk için büyük bir tehlike teşkil edebilirdi. Çünkü herhangi bir devlet ile Osmanlı İmparatorluğu arasında bir savaş çıkacak olursa, Kıbrıs, düşman devletler için bir askerî üs olabilir ve Osmanlı İmparatorluğunun kıyıları kolayca hücuma uğrayabilirdi. Nasıl ki, 1471 yılında Osmanlılar Karamanoğullarına karşı kat'î harekâta girişince, bunlar Uzun Hasan'dan acele yardım istediler. Türkmen beyi aynı tarihte Rodos Şövalyeleri reisine, Kıbrıs Kralına ve Alaî Beye gönderdiği mektuplarda Karamanoğlu'na imdat

olarak Zeynel komutasında 30.000 kişilik bir kuvvet tâyin ettiğini bildiriyor (fakat bu kuvvet ancak 1472'de hareket etmiştir), onları müşterek düşman olan Osmanlılara karşı işbirliğine çağırıyordu. Esasen Venediklilerin Ada'yı tahkim etmeleri de bunun içindi. Doğu Akdeniz'de tek hıristiyan kalesi olarak kalan yer Kıbrıs idi. Ve Osmanlı İmparatorluğuna saplanan bir hançer gibi duruyordu. Osmanlı ülkeleri arasında emin bir ulaşım yolunun sağlanması için Kıbrıs'ın Osmanlılar tarafından zaptedilmesi stratejik bir zaruret halinde idi.

2. İktisadî sebep:

Kıbrıs'ın siyasî ve stratejik önemi olduğu kadar iktisadî önemi de çoktur. Çünkü Avrupa ile Asya arasındaki ticaret yolu ya Kıbrıs'tan veya yakınlarından geçmektedir. Esasen bu devirde Akdeniz'de korsanların dolaşmasının en önemli sebebi, bu zengin ticaret kafilelerinin bu denizden geçmesidir. Bu korsanlar Malta, Girit, Rodos, Kıbrıs, v.s. gibi islâm memleketlerine çok yakın bir takım adalara yerleşmiş olduklarından ve hiç bir devlete mutlak surette bağlı bulunmadıklarından, islâm memleketlerine yaptıkları akınları hiç bir andlaşma kayıt altına almıyordu. Bu keyfiyet Akdeniz'in ticaret güvenliğini tehlikeli bir surette sarsmakta ve Osmanlı İmparatorluğunun ülkeleri arasında seyreden ticaret gemilerinin yağma edilmesine kadar varmakta idi. Hattâ Selim II. nin şehzadeliği zamanında Mısır'dan kendilerine gönderilen hediyeleri taşıyan gemiler zapt ve

yağma edildi. Şehzade Selim buna pek çok hiddetlendi ve saltanatı esnasında bu Ada'nın zaptedilmesine daha o zamandan karar verdi.

Tüccar ve hacı gemilerinin niçin zaptedildiklerine dair sorulan sorulara Venedikliler, bunların Mesina ve Malta şövalyeleri tarafından yağma edildiklerini söylemekle yetiniyorlardı. Böylece korsanlık faaliyetlerine bir türlü son verilemiyordu. Esasen buna imkân yoktu. Çünkü Kıbrıs, kendi kendine yetecek kadar mahsül istihsal edecek durumda olan bir memleket değildi. Ancak yaptıkları baskınlar sayesinde hayatlarını temin ediyorlardı. Bu tecavüzlerini Mısır'a giden defterdarın gemisine kadar teşmil etmek cesaretini bile gösterdiler Bu olay Selim II. yi fena halde hiddetlendirdi ve Osmanlı İmparatorluğunun ulaştırma yollarının bir an önce güvenlik altına alınmasını emretti. Aksi takdirde serbestçe ticaret yapılmasına imkân olamayacaktı.

3. Dinî sebep:

İslâmlık Arap Yarımadasında geliştikten sonra çeşitli yönlerde yayılma istidadı gösterdi. Suriye'ye hâkim olan islâm devleti tarihi seyri takip ederek Kıbrıs'a sahip olmayı istedi ve daha Ebu Bekir zamanında (632) Kıbrıs'a hücum ederek Larnaka'yı zaptetti. Fakat kuvvetli bir donanmaya sahip bulunulmaması yüzünden bu istilâ muvakkat mahiyetli oldu. Lâkin islâm devletlerinin Kıbrıs'a vâki olan seferleri fasılalarla 24 defayı buldu ve pek çok islâm kanı döküldü. Kıbrıs'ta sahabe

kanları döküldüğü gibi Peygamber'in süt halası Hala Sultan diye anılan Ümmü Haram da şehit oldu.

Bundan başka, Mısır Memlûkleri Kıbrıs adasının varidatını Mekke ve Medine'nin iaşesine tahsis etmişlerdi. Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethinden sonra Osmanlı sultanları halife unvanını da taşıyorlardı. Binaenaleyh Kıbrıs'ın hıristiyanların elinden kurtarılması lâzımdı. İslâm dini icaplarından olmak üzere, Anadolu'dan ve Rumeli'den hac farizasını yerine getirmek için her sene Hicaz'a giden hacı gemilerine korsanların hücum etmesi ve birçok can ve mal kaybına sebep olmaları bu seferi tâcil edecek bir mahiyet arzetti. Bu devirde Padişahın savaş ilân edebilmesi için Şeyhülislâmdan fetva alması gerekli idi. Binaenaleyh dinî bir sebebin ortaya atılması ön plânda geliyordu. Bundan dolayı zamanın Şeyhülislâmı bulunan Ebussuud Efendi'den Kıbrıs'ın zaptı için cevaz olup olmadığı soruldu: «Sâbıkan bir vilâyeti dar-ı islâmdan olup bâde zaman küffar-ı hâkisar müstevli olup medaris ve mesacidin harap ve muattal ve menabir ve mehafilîn kûfr ve dalâlet ile mâlâmal ve nice dürlü ef'al-i habise ile din-i islâma ihanet kasdeyleyüp ve etrafı âleme evza-ı kabihaların işaat eyleseler, Padişah-ı dinpenah hazretleri hamiyet-i islâm muktezasınca diyar-ı mezkûru küffar-ı hâkisar elinden alup dar-ı islâma ilhak eylemeye azimet ve himmet buyursalar, sabıkan mezkûr keferenin tasarruflarında olan âhar vilâyetlerle musalâha olundukta ellerine verilen ahidnamede mezkûr vilâyet dahil olmakla

şeriat-ı mutahhara mucibince ahidname nakzına azimet buyurmalarına mâni olur mu beyan buyurula.» Ve şu fetva alındı:

«Elcevap: Allah-ü a'lem aslâ mâni yoktur. Padişah-ı islâm eazza' Allah-ü ensare tavaif-i kefere ile sulh eylemek ol zaman meşrû olur ki kâffe-i müslimine menfaat ola. Olmayacak aslâ sulh caiz değildir. Menfaat müşahede olunup, müebbet veya muvakkat olduktan sonra menfaatlü zamanda bozulması enfa' görüle elbette bozmak vâcip olur. Hazret-i Resûl aleyhisselâm hicret-i nebeviyyenin altıncı yılından on yıla doğru sulh edip Hazret-i Ali kerremallah-ü veche münakid ahidname yazup muahede mukarrer kılındıktan sonra gelecek yıl bozmak enfa' görülüp hicretin sekizinde üzerlerine varup Mekke-i Muazzamayı fetih buyurmuşlar. Hazret-i Halife-i Rabbi'l-âlemin azimet-i humayunlarında Cenâb-ı risaletpenâh halle'd-allahu alâ mefârik hazretlerinin sünnet-i şeriflerine iktida buyurmuş olurlar.

Ketebehu'l-Hakîr Ebussuud»

Genellikle islâm devletlerinde savaş ilân etmek için alınması şart olan fetva meselesini meşhur tarihçi Hammer acı bir şekilde tenkid eder ve bunu bir andlaşmanın bozulması için dinin âlet olarak kullanılması şeklinde gösterir. Hammer'e göre Kıbrıs sadece güzel şarapları için zaptedilmiştir ve Selim II. yi bu sefere teş-

vik eden Mikez Nasi'dir. Çünkü Mikez Nasi, Kıbrıs Kralı olmak istemektedir. Hammer'in bu fikri yerinde değildir. Böyle olmuş olsaydı Kıbrıs'ın fethinden sonra Girit, Korfo ve diğer adalar yağma edilmez, Benefşe, Koron ve Modon kalelerine hücum edilmez ve Tunus zaptedilerek Osmanlı ülkelerine katılmazdı.

Belirtilmiş bulunan sebepler dolayısiyle Kıbrıs'ın zaptı artık kaçınılmaz bir zaruret halinde kendini gösteriyordu. Fakat bu seferin yapılmasına Sadrazam Sokollu Mehmet Paşa taraftar değildi. Uzun müddet Sadrazamlık makamını işgal etmiş ve dünya politikası hakkında geniş bilgi ve tecrübe sahibi olan Sokollu, Kıbrıs'ın bir hıristiyan kalesi olarak Akdeniz'de işgal ettiği mevkii takdir ediyor ve bu Ada'ya bir sefer açıldığı takdirde Venedikliler tarafından Osmanlılar aleyhine bir haçlı ordusunun teşkiline çalışılacağını kestiriyordu. Venedik Cumhuriyetinin Avrupa devletleri ile olan yakın münasebeti bunda âmil olacağı gibi hıristiyanlık taassubu da önemli bir rol oynayabilirdi. Bütün bu düşüncelere ilâveten Avusturya-Macaristan ile Yemen'de sükûn henüz iade edilmiş değildi. Venedik ile bir barış andlaşması imzalanmış bulunuyordu. Bu düşüncelerin tesiri ile Sokollu Mehmet Paşa, Kıbrıs savaşına başlangıçta taraftar değilldi.

Sadrazam Sokollu Mehmet Paşa'nın muhalefetine karşılık, başta Padişah olmak üzere birçok devlet adamı ve özellikle Padişahın lalası Mustafa Paşa ile eski Kaptanı Derya Piyale Paşa, bu savaşa taraftar idiler.

Venedik tersnesinde bir yangın çıkması (13 Ekim 1569) ve bu havadisin İstanbul'da yayılması, divanda hüküm süren fikir ayrılığının ortadan kalkmasına sebep oldu. Bu yangın Venediklilerin maneviyatını da bozdu.

Sokollu'nun müteredditdavranması, daha doğrusu Kıbrıs savaşına taraftar olmamasının haklılığı sonradan Osmanlılar aleyhine teşekkül eden Venedik-Papa - İspanya Üçlü İttifakı ile sabit oldu. Fakat artık ok yaydan çıkmıştı; bundan sonra yapılacak olan iş, savaşın başarı ile sonuçlanması için lüzumlu olan tedbirlerin alınması idi.

Kıbrıs'ın İktisadî Abluka Altına Alınması

Venediklilere savaş ilân etmeden önce düşmanın sahillerimize ulaşmasını men'etmek ve istihbarat yapmasına engel olmak üzere Venedikliler ile görüşmek yasak edildi.

Venediklilerin teşviki ile Karadağ, Arnavutluk, ve Mora sahillerinde zuhur eden isyanlar şiddetle bastırıldı. Kıyılarımızı muhafaza ve kaçakçılığa engel olmak üzere Murat Reis komutasına verilen 25 kıt'a kadırga 1570 senesi Mart ortalarında Adalar Denizine gönderildi. Anadolu'nun Avrupa ile olan ticaretinin tahdit edilmesi ve bu arada hububatın Anadolu'dan ihracının yasak olunması, Kıbrıs'ı çok zor bir duruma sokmak içindi. Kıyılarımızdaki halka, Kıbrıs'a hiç bir şey satmamaları ve oradan kimse ile münasebette bu-

lunmamaları, aksi takdirde büyük ceza görecekleri tenbih edildi.

Kıbrıslıların Osmanlılara Müracaatları ve Sefer Esnasında Yardımları

Sultan Selim II. nin Kıbrıs'a yapılan hububat ihracatını men etmesi Ada'da hemen tesirini gösterdi. Çünkü Venedik idaresindeki ağır vergilerden usanan halk, sulama ile yapılan ziraatı terk etmiş ve esasen mahallî ihtiyaca kâfi gelmeyen hububat istihsali büsbütün azalmıştı.

Bir taraftan askerî bir idareden başka bir şey olmayan Venedik idaresi, diğer taraftan yiyecek sıkıntısı, Kıbrıslıları Osmanlı Devletine müracaata ve Ada'nın Anadolu'ya ilhak edilmesini istemeğe mecbur etti. Nihayet İçel Beyi aracılığı ile Padişah'a müracaat ederek, Osmanlı İmparatorluğuna bağlanmayı istediklerini bildirdiler. Bunun üzerine İçel Beyine bir emir yazılarak Kıbrıs zaptedildiği zaman halkın hiç bir şeyine dokunulmayacağına dair Kıbrıslılara teminat vermesi bildirildi. Sultan tarafından verilen bu teminat üzerine, Venedikliler sevmeleri için hiç bir sebep bulunmayan Kıbrıslılar, Osmanlılara mukavemet göstermedikten başka yardım da ettiler.

Kıbrıs'ta Venedik'in Karşılık Hazırlığı

Osmanlı Hükûmeti, Kıbrıs'ı zaptetmeğe karar verdikten sonra Venedikliler kuşkulandırmamak ve etra-

fına kuvvet toplamasına mâni olmak üzere eski Osmanlı - Venedik andlaşmasını yeniledi. Lâkin maksadı anlayan Venedik Sefiri Barbaro, yapılacak savaşın önüne geçmek için çok uğraştıysa da başarı elde edemedi.

Mukadder olan bu âkıbete karşı Venedik Cumhuriyeti iki bakımdan faaliyete geçti. Bir taraftan Kıbrıs'ın savunmasını kuvvetlendirmek, diğer taraftan da müslüman olan Osmanlı Devletine karşı hıristiyan Avrupa devletlerinin iştirâki ile bir haçlı ordusu yaratarak Osmanlı devletine karşı kuvvetli bir ordu ile savaşmak için gayret sarfetti.

Kıbrıs'ın iktisadiyatının günden güne fenalaşmasına rağmen Ada'nın tahkim edilmesine sür'atle devam edildi. XIV. yüzyılda barutun keşfi, Kıbrıs'ta bulunan Lusignan kalelerini istimalden düşürmüş bulunuyordu. Binaenaleyh muhtemel mütecaviz olarak gördükleri Osmanlı Devletinin toplarına karşı mukavemet edebilecek istihkâmların yapılması şarttı. Yeni tahkimatın kalın duvarlı kalelerden yapılması icap ediyordu. Zira Ortaçağın taş duvar inşaatı toplara mukavemet edecek durumda değildi. Yeni sistem olacak olan bu tahkimat sadece top ateşine karşı durmakla kalmayacak, aynı zamanda müdafilere, mermiler karşısında durmayı da temin edecek bir plâtform sağlamış olacaktı. Bundan dolayı Ada'nın taktik ve stratejik durumu gözden geçirilerek icabeden kalelerin yerleri tesbit edilerek, yeni tekniğe göre tahkimat yapıldı.

St. Hilarion, Buffavento ve Kantara kaleleri tahkim ve diğerleri tahrip edildi. Bunun sebebi, Venedikliler aleyhine çıkması muhtemel olan isyanlarda halkın bu gibi müstahkem yerlere sığınmasını önlemekti. Ada'nın en kuvvetli müstahkem mevkii Mağusa kalesi idi. Bu devrin en modern kalesi burada inşa edildi. Venedikliler, Osmanlı tehlikesi karşısında sadece tahkimat yapmakla yetinmiyerek, halkın kendilerine ısınmasını temine çalıştılar ve bazı tedbirlere başvurdular:

1. Yerli asilzade ve papazlara eski imtiyaz ve malikânelerini geri verdiler.
2. Kıbrıs'ın eski Kudüs Kanunlarına göre idare edileceğini vaad, fakat Lâtin Başpiskoposunun nüfuzunu muhafaza ettiler.
3. Belirli bir para karşılığında köylülere hürriyetlerini satın almak hakkını verdiler.

Bütün bu vaadlere rağmen askerî yük altında inleyen halkın hayat standardı düştü, sanayi durumu bozuldu; eski refah ve zenginlik kalmadı. Bu durum, müdafaa bakımından Ada'nın tahkimatla takviyesine karşılık, esas unsur olan müdafilerin mâneviyatı bakımından mükemmel bir mahiyet arzetmiyordu.

Bunun üzerine Venedikliler 3.000 kişilik bir takviye kuvveti hazırlayıp seçkin bir asker olan Girolomo Martinengo komutasında Kıbrıs'a gönderdiler. Fakat Venedik Senatosu, Avrupa'dan yardım edilmedikçe, donanmanın Kıbrıs'a gönderilmesini istemiyordu. Bunun için

Papa'ya müracaat edildi ve Papa da Türkler aleyhine bir ittifakın hazırlanmasına muvafakat etti. İspanya'dan başka hiç bir Avrupa devleti Papa'nın davetine katılmadı.

Kıbrıs, doğu Akdeniz'de hıristiyan dünyası elinde kalan son kale olduğu cihetle, katolik hıristiyan dünyası, müslüman Osmanlı Devletine karşı birleşmekte güçlük çekmedi. İspanya Kralı Philip II ile Papa ve Venedik arasında üçlü bir ittifak yapıldı. Bu ittifakın maddeleri şunlardır:

1. Yalnız Türklerin kuvvetlerine karşı mukavemet ve kuvvetlerini imha etmek için değil, fakat Cezayir ve Trablusgarp Araplarına karşı mukavemet için ve onları imha maksadiyle bir ittifak aktedilecek ve bu ittifak yaşattırılacak.
2. Müttefiklerin kuvvetleri 200 kadırga, 100 gemi ile İspanyollar, İtalyanlar ve Almanlardan mürekkep olmak üzere 50.000 asker, 4.500 süvariden müteşekkil olacak ve münasip miktarda top ve cephane temin edilecek.
3. Bu ordu 1570 senesinin Mart veya en geç Nisan ayında doğu sularında bulunacak ve müteakip yıllarda aynı suretle hazır bulundurulacak.
4. Papa matlûba muvafık bir şekilde techiz edilmiş 12 kadırga, 3.000 piyade ve 250 hafif süvariden mürekkep bir kuvveti mevcut bulunan donanma ve orduya ilâve edecek.

5. İspanya Kralı savaş masraflarının 3/6 ünü, Venedik 2/6 sini deruhde edecekler ve Papa, hissesine düşen 1/6 i veremeyecek durumda olursa İspanya ve Venedik yukarda belirtilmiş bulunan oran dahilinde bu noksanı ödeyeceklerdir.
6. Her müttefik kendisinin en çok malik olduğu eşya ve levazımı tedarik edecek ve fazlasını buna muadil eşya ve levazım ile ödettirecek.
7. İspanya Kralı, ittifak ordusu toplanmadan önce, Türkler veya Araplar tarafından tecavüze uğrarsa, Venedik Dukası iyi teçhiz edilmiş olan 50 kadırga ile İspanya'nın yardımına koşacak, keza istilâya mâruz kalan müttefiklerin arazilerinin ve özellikle Papa arazisinin halkı mütekabil muavenet şeraitinden istifade edecek.
8. Savaşın idaresi üç müttefik komutanın müzakeresi ile icra edilecek ve kararlar en az iki oy ile alınacak.
9. Başkomutan Don Juan olup yokluğunda Papalık kuvvetlerinin komutanı bu makamı işgal edecektir.

Bu ittifakın hükümleri tahtında teşekkül eden donanma Venedik'in verdiği 148, İspanya'nın gönderdiği 45 ve Papa'nın hissesi olan 10 gemi ile cem'an 203 yelkenden ibaretti. Nakliye gemileri bu rakama dahil değildi.

Üçlü ittifakın savaşa iştirâk ettirmek istediği kuvvetlerin miktarı ise 17.000 den fazla idi. Bu ordu şu suretle: 8.000 Venedikli Dorya'nın komutası altında, 3.000 İspanyol ve 2.000 İtalyan ve Papanın askerleri olan 4.000 kişiden teşekkül ediyordu. Bu yekûna gönüllü olarak savaşa katılan asilzadeler ile serseriler dahil edilmiş değildi.

Müttefiklerin donanması 13 Eylül 1570'de Kıbrıs'a doğru hareket ederek 22 Eylülde Meis adasına geldi; fakat fırtınaya tutularak daha ileri gidemedi. Vaziyeti anlamak için keşif kolları gönderdiler. Keşif kolları Lefkoşa'nın Türkler tarafından zaptedildiğini bildirdiler. Bu haber üzerine müttefikler şûra akdettiler ve durumu gözden geçirdiler. İspanyol ordusu komutanı ve seferi kuvvetin başkomutanı olan Dorya, Venedik ve Roma filolarındaki intizamsızlığı görerek ve deniz mevsiminin geçtiğini bahane ederek kendi filosunu geri çekti ve bu suretle Papa'nın generali Colona ve Venedikliler ile münasebetini kesti. Böylece üçlü ittifakın donanması kendiliğinden dağıldı. Venedikliler yalnız başlarına bir şey elde edemiyeceklerini anlayarak Girit'e döndüler. Ancak, Lefkoşa'nın zaptından sonra Osmanlı donanmasının İstanbul'a dönmesinden faydalanarak 12 Venedik gemisi Mağusa limanına yiyecek, mühimmat ve takviye çıkardı.

Venedik bir taraftan Avrupa'da Osmanlılar aleyhine üçlü ittifakı harekete getirirken diğer taraftan da Osmanlı Devletini doğudan vurmak çarelerini aradı ve

Osmanlı Devleti aleyhine faaliyete geçmek için İran'a müracaat etti. Böylece Osmanlı devleti iki taraflı bir cephe üzerinde savaşa zorlanacaktı. Fakat İran bu teklifi kabul etmedi.

Osmanlıların Kıbrıs Seferi

Osmanlı İmparatorluğu için Kıbrıs'ın zaptı bir zaruret halini alınca, gerekli diplomatik temaslar yapılarak kan dökülmeden Ada'nın İmparatorluğa ilhâkı çaresine başvuruldu. İlk önce tercüman Mahmut, şikâyetleri Doç'a bildirmek için Venedik'e gönderildi. Bundan bir netice çıkmayınca Kubat Çavuş Elçi olarak Venedik'e yollandı. Kubat Çavuş'un 1 Şubat 1570 tarihinde Venedik Meclisine verdiği ultimatomda: Venediklilerin Dalmaçya tarafından Osmanlı hudutlarına tecavüz ettikleri, Akdeniz'de islâm tüccarlarına ve hacılarına tecavüzde bulundukları ve korsanların Kıbrıs'a iltica ettikleri ileri sürülmekle ve bu anlaşmazlıkların çözülmesi için Kıbrıs'ın Osmanlılara terkedilmesi gerektiği bildirilmekte idi.

Venedikliler bu ültimatomu âmirâne bularak Senato'da müzakeresi caiz olmadığı cihetle reddettiler ve Senyörün hakkını müdafaa edeceğini bildirdiler.

Diplomatik temasların bu suretle olumsuz sonuç vermesi üzerine her iki taraf da hazırlıklarını arttırmağa başladı. Selim II bütün tersanelere şiddetli fermanlar göndererek gemilerin inşasını, kalafatlanmasını ve

Anadolu'nun güney kıyılarındaki limanlarda zahire depo edilmesini ve cephane hazırlanmasını emretti.

Bu savaşta Osmanlı donanmasına karşı çıkacak olan Venedik donanmasının müttefikleri ile birlikte çok kuvvetli olması muhtemel olduğundan, gemi inşaatının serbest olduğu ilân edildi ve gemileri ile donanmaya iltihak edecek olan gönüllü reislerin ve gemici leventlerin mükâfatsız kalmayacakları defalarca tekrarlandı.

Sefere serasker olarak vezir Lala Mustafa Paşa tâyin edildi ve maiyetine Anadolu Beylerbeyi İskender Paşa, Cezayir Beylerbeyi Kaptan Ali Paşa, Şehrizul Eyaletinden mâzul Muzaffer Paşa, Karaman ve Sivas Beyleri Hasan ve Behram Paşalar, Zülkadriye Valisi Mustafa Bey, Halep Beyi Derviş Paşa, Rumeli Beylerinden Tırhala, Yanya, Mora, Elbasan ve Prezrin Sancakbeyleri bütün askerleri ile verildi. Bunlardan başka Kethüda Yahya idaresinde 5.000 yeniçeri, cebeci, topçu ve bir miktar bölük halkı da sefere memur edildi. Kıbrıs seferine tertip edilen kuvvet, 50.000 piyade, 2.500 süvari, 30 ağır top, 50 hafif toptan ibaret idi.

Donanma komutanlığına Piyale Paşa tâyin edildi.

Kıbrıs'a sevk edilen Osmanlı donanması 360 parça gemiden kurulu idi. Bu donanma 3 kısımda ve birbirinden ayrı olarak İstanbul'dan hareket etti.

Birinci grup Martta Murat Reis, ikinci grup Nisanda Piyale Paşa ve üçüncü grup Mayısta Müezzinzade Ali Paşa komutasında hareket etti.

Venedik donanması da Girit civarında toplanmış olduğundan, düşman donanmasının abluka altına alınması için gerekli tertibat alındı. Fakat düşman donanması Avrupalı müttefiklerinden yardım almadıkça böyle bir harekâtı tek başına yapacak durumda değildi. Binaenaleyh Osmanlı donanması Kıbrıs'a doğru yoluna devam etti ve Finike limanında toplandı. 20 gün kadar burada mola verilip hazırlıklar tamamlandıktan sonra Kıbrıs'a doğru yol aldı. 360 parçadan kurulu bir donanmanın hepsinin aynı günde ve aynı yerde demirlemesi mümkün olmadı. Bu yüzden muhtelif kaynaklarda Adaya ilk varış yeri olarak ya Limasol veya Larnaka gösterilmekte ve aynı zamanda varış tarihleri de değişik gösterilmektedir.

Osmanlı donanması 27 Muharrem 978 yani 1 Temmuz 1570 Cumartesi günü Limasol'a kısmî bir çıkarma yaptı. Leftari kalesi ilk ihtarda teslim oldu ve Kıbrıs'a ilk Türk bayrağı çekildi. Serasker Mustafa Paşa Türk an'anelerine ve Selim II. nin vermiş olduğu teminata uygun olarak halkın mal ve canlarına dokunulmamasını emretti.

Venedikliler, Leftari kalesi halkının bu hareketini bir ihanet telâkki ettiler ve başkalarının bunların hareketini örnek tutmalarını önlemek maksadı ile, şiddetli bir intikam almak için, bir gece Leftari kalesine ânî hücuma geçerek halkın çoğunu öldürdüler. Çocuklarını ve kadınlarını dağlara kaldırdılar. Bu keyfiyet Venedik le-

hine bir hareket olmaktan ziyade esasen kendilerine karşı hissedilen nefretin artmasına sebebiyet verdi.

Leftari'nin zaptından sonra Osmanlı donanması Larnaka'ya doğru yoluna devam etti ve 29 Muharrem 978 (3 Temmuz 1570)'de Larnaka'ya vardı. Üçüncü vezir Piyale Paşa donanmadan karaya çıkarak Serdarın çadırını kurdu. Bundan sonra donanmadan karaya çıkan Serdar törenle çadıra girdi. Evvelâ Piyale Paşa'yı, sonra Anadolu Beylerbeyini huzuruna kabul ederek konuştu. Serdar, Lefkoşa, Ada'nın kilidi olduğu cihetle, Avrupa'dan yardım gelmeden evvel, zaptedilmesi fikrini ileri sürdü ve yapılan tartışmalardan sonra evvelâ Lefkoşa'nın zaptedilmesine karar verildi. Rumeli Beylerbeyi Behram Paşa maiyetindeki kuvvetle Larnaka limanında kalan gemi, silâh ve çadırları muhafazaya, Zülkadriye Beylerbeyi Mustafa Paşa da Mağusa'yı kuşatmaya memur edildi.

Lefkoşa'nın Zaptı

Harp divanında verilen karar üzerine Larnaka'dan Lefkoşa'ya doğru hareket edildi. 500 süvari Lefkoşa-Mağusa arasındaki irtibatı kesmeğe memur edildi. İlk durak Lefkoşa'dan iki buçuk fersah uzakta bulunan Mandia'da yapıldı. 2 gün sonra ordunun topçu ve ağırlıkları da buraya geldi. Buradan hareket edilerek ikinci durak olan Atalasa'ya gelindi. Nihayet St. Demetrius ovasına yani bu günkü Akıl Hastalıkları Hastahanesinin bulunduğu yere gelindi ve çadırlar kuruldu.

Osmanlıların Kıbrıs'a hücum edeceklerini önceden tahmin etmiş olan Venedikliler 12 mil çevresinde olan Lefkoşa şehrinin sûrlarını 1567 senesinde yıkmışlar ve 3 mil çevresinde 11 tabyalı bir sûr haline sokmuşlardı. Bundan başka Türklere metris olmaması için şehirdeki ağaçlar kökünden kestirilmişti.

Serdar Mustafa Paşa, Lefkoşa'nın etrafını tetkik etmekten sonra kuşatmanın başlamasını emretti. Kuşatmada sağ tarafta Podocatoro tabyasının karşısına Anadolu Beylerbeyi İskender Paşa, Davila tabyasının karşısına Maraş Valisi Mustafa Paşa, Tripoli tabyasının karşısına Halep Beylerbeyi Derviş Paşa ve Canbulat Beyler yerleştirildi. Karaman Beylerbeyi Hasan Paşa doğudan kaleye hücum edecek ve Muzaffer Paşa da sol tarafta mevki alacaktı. Diğer tabyalara da Yeniçeri Ağa ve kâhyaları memur edildi.

Kuşatmada ilk bataryalar kalenin güney burçlarına hücum etmek maksadı ile Baf kapısından Mağusa kapısına kadar takriben bir mil uzunluğunda bir hat üzerinde 300 adımlık aralıklarla yerleştirildi. Osmanlı kuşatma kuvvetleri zik-zak hendekler içinde toprak kalelere 80 adımlık mesafeye kadar sokularak ikinci batarya hattını tesis ettiler. Asker artık yerleşmiş ve toplar mevzilerine konulmuşlardı.

Serdar Lala Mustafa Paşa bir taraftan kuşatma hazırlıklarını tamamlarken, diğer taraftan da Korfu'lu rahip Nicomede aracılığı ile Lefkoşalılara teslim olmala-

rını ve kendilerine Venediklilerden daha fazla hürriyet verileceğini bildirdi.. Fakat Lefkoşalılar teslim olma teklifini reddettiler.

Teslim teklifinin reddedilmesi üzerine Osmanlı topları Lefkoşa burçlarını dövmeğe başladı. Lefkoşa kuşatması karşılıklı çok çetin savaşlarla uzayıp gidiyordu. Venediklilerin çıkış hareketleri neticesiz kalıyor, fakat şehir bir türlü düşmüyordu. Serdar Mustafa Paşa müttefikler arasındaki ayrılıklardan dolayı Venedik donanmasının Kıbrıs'a gelemiyeceğini haber alınca, Larnaka'daki gemilerde bulunan askerlerden bir kısmının Lefkoşa'ya gönderilmesini emretti. Bu emir üzerine donanma komutanı Piyale Paşa her galerden 100 kişi ayırıp Lefkoşa'ya gönderdi. 8 Eylül 1570 günü takviye kuvveti Lefkoşa'ya vardı. Son taarruz için hazırlık tamamdı. Serdar Mustafa Paşa, askerlere hitaben heyecanlı bir nutuk verdi ve kaleye ilk çıkacak olanın sancak beyi olacağını bildirdi. Umumî hücumu yapacak olan orduyu Serdar 4 kola ayırdı:

1. Karaman Beylerbeyinin idaresindeki kuvvet Podocatoro,

2. Muzaffer Paşa komutasındaki kuvvet Constanza,

3. Ali Paşa komutasındaki kuvvet Davila,

4. Serdar komutasındaki kuvvet Tripoli tabyalarına hücum edeceklerdi.

9 Eylül 1570'de şafakla başlayan hücum çok şiddetli oldu. Allah Allah! sesleri ile hücuma kalkan Os-

manlı ordusu üç saat müddetle çok kanlı bir şekilde savaştı ve böylece Venediklilerin mukavemeti kırıldı. Nihayet Podocatoro tabyasının Türkler tarafından alındığını gören Venedik topçuları, toplarını terkederek Vali Dandolo'nun yanına koştular. Constanza ve Tripoli burçları da alındı ve top bataryaları susturuldu. Osmanlı ordusu Lefkoşa sokaklarında savaşarak adım adım ilerliyordu.

Osmanlı ordusu Valinin sarayının bahçesine kadar girmiş olmasından sanki haberi yokmuş gibi, Dandolo kâtibini Seraskere göndererek, Türkler hücumlarını durdurup, hıristiyanlar ile kendisinin canını bağışlarsa şehri teslim edeceğini bildirdi. Şehrin fiilen düşmüş olduğunu bilmezlikten gelmesi Serdarı hiddetlendirdi ve saraya hücum edilerek içindekilerin istisnasız katledilmesini emretti.

50 gün süren bir kuşatmadan ve çok şiddetli savaşlardan sonra 51 nci gün 9 Eylül 1570'de Lefkoşa'da Türk Bayrağı dalgalanmaya başladı.

Kıbrıs'ın merkezi olan Lefkoşa'nın zaptı, savaşı sona erdirmiyordu. Bunun için Lefkoşa'da Muzaffer Paşa komutasında 2-3 bin kişilik bir kuvvet bırakılarak Mağusa'ya hareket edildi. Donanma da Piyale Paşa komutasında olarak Larnaka'dan Mağosa'ya doğru hareket etti.

Girne, Baf ve Larnaka'nın Teslim Olması

Lefkoşa'nın zaptı esnasında kesilen başlar, ihtar mahiyetinde olarak Girne ve Baf'a gönderildi. Burada-

ki komutanlar, Türklerin galibiyetlerinden korkarak fakat aman vermelerinden cesaret alarak Serdar'ın huzuruna elçiler göndererek arzı itaat ettiler. Serdar'ı Ekrem bunlara hilât giydirdi, reayaya ve kalede kalarak Padişah'a haraç vermeği kabul edenlere birer amannâme verildi. Larnaka da Osmanlı silâhlı kuvvetlerine teslim oldu.

Barış Teşebbüsü

Lefkoşa'nın zaptını ve müttefik donanmasının geri dönmesini fırsat bilen ve esasen prensip itibariyle Kıbrıs seferine taraftar olmayan Sokollu Mehmet Paşa, Kıbrıs meselesini barış yolu ile halletmek düşüncesiyle İstanbul'daki Venedik elçisi ile yaptığı görüşmelerde barış isteğini ihsas etti ve barış görüşmelerine başlamak üzere Venediklilerin memur göndereceklerini ümit ettiğini anlattı ve bu yolda Venedik Senatosunun düşüncelerini ileri sürdü. Diğer taraftan da Fransa'nın barış için aracılığını temin etmek maksadı ile Fransa'nın İstanbul'daki Elçisinin Venedik üzerinden Paris'e gitmesini sağladı. Bunun üzerine Venedikliler İstanbul'a bir Elçi gönderdiler ve Papa'nın Osmanlılar aleyhine kurmağa çalıştığı ittifakı bir müddet için gevşek tuttular. Fakat İstanbul'da girişilen barış müzakereleri Sokollu Mehmet Paşanın «Barış ancak Mağusa'nın zaptından sonra yapılabilecektir» demesi üzerine, olumlu bir sonuca varamadı.

İkinci Üçlü İttifak

Esasen Papa da Venedik'in barış isteğini uygun görmemişti. Çünkü Venedik'e indirilen darbe aynı zamanda hıristiyanlık dünyasına da indirilmiş demekti. Bunun için Papa, bütün hıristiyanları müslüman Osmanlılara karşı birleştirmeğe, âdeta bir haçlı seferi meydana getirmeğe çalıştı. Papa'nın bu çalışmaları sonunda Osmanlılar aleyhine hiddet ve kin son dereceyi buldu. Öyle ki Portekiz Kralı Don Sebastian Fransa Kralı Charles IX. un kızkardeşi ile evlenmek için cihaz olarak Charles IX. un Osmanlılar aleyhine ittifak etmesini istedi. Fakat Fransa aldığı kapitülâsyonlardan dolayı temin ettiği büyük menfaat sebebi ile bu teklifi reddetti ve Papa'nın gayreti ile hazırlanan bu izdivaç tertibi yüzüstü kaldı. Lâkin Papa, gayretlerine devam etmekten geri kalmadı; bu defa, İspanya'yı iknâ etti ve 6 Mayıs 1751'de Papa'nın başkanlığında toplanan kardinaller meclisinde yapılan tartışmalardan sonra 25 Mayıs 1571 tarihinde Papa, Venedik ve İspanya arasında tecavüzî ve tedafü-i bir ittifak andlaşması imzaladı. Bu andlaşma İspanya elçisi tarafından 22 Temmuz 1571'de St. Mark kilisesinde dinî bir tören ile ilân edildi. Bu ikinci üçlü ittifakın maddeleri şunlardı:

1. Türklere karşı savaşmak üzere Papa - Venedik - İspanya arasında ittihad ve ittifak olacak.
2. Bu 3 hükûmet, müşterek para ile 200 galer ve 10 nakliye gemisi silâhlayacak ve topları ile

birlikte 50.000 piyade ve 4.500 attan müteşekkil bir ordu hazırlanacak. Bu orduya ittihadın müşterek menfaati için en iyi komutan komuta edecek.

3. Bu teçhizatın yarı masrafını İspanya Kralı, geri kalan yarının 1/3'ünü Papalık ve 2/3 ünü Venedik temin edecek.
4. Philip II. nin üvey kardeşi Don Juan d'Autriche bu orduya komutan olacak ve bunun yokluğunda aynı rütbe ile Marc Antoine Colonna komuta edecek. Harp meclisinde Başkomutanın fikri değil, çoğunluğun kararı kabul edilecek.
5. Venedik ve İspanya gemileri Papa'nın göstereceği bayrağı taşıyacak.
6. Türklerden zaptedilen arazi müttefikler arasında paylaşılacak.
7. Her hangi bir prens savaşa katılmak isterse, katılabilecek ve savaşa sürdüğü kuvvet oranında Osmanlılardan zaptedilen yerlerden hisse alacak.
8. Müttefik prenslerin hiç biri diğerlerinin muvafakatını almaksızın Türklerle anlaşma yapmayacak.
9. Her sene Mart ve Nisan aylarında müttefik kuvvetler doğu Akdeniz'de toplanacak ve müttefiklerin yararına en uygun bir plânla harekete geçecek.

Bu ittifakın maddeleri gözden geçirildiği takdirde, Türklere karşı yapılmış bulunan birinci üçlü ittifakın aynı ruhla yeniden canlandığı görülür. Çünkü birinci üçlü ittifak donanması hiç bir müdahale yapamadan, Lefkoşa'nın zaptı haberi üzerine yüz geri dönmüştü.

Mağusa'nın Zaptı

Lefkoşa'nın zaptından sonra, Venedik'in en çok güvendiği ve Orta Çağın en mükemmel sûrları ile çevrilmiş olan en müstahkem Mağusa kalesine sıra geldi. Evvelâ barış yolundan hareket etmek isteyen Serdar Mustafa Paşa Mağusa Valisine, Lefkoşa Valisi Dandolo'nun kesik başını gönderdi ve kalenin teslim edilmesini talep etti. Fakat Vali Bragadino, kalenin müstahkem olmasından dolayı Türklerin hücumuna mukavemet edebileceğini zannederek, teslim olma teklifini red ve elçiye hakaret etti. Bunun üzerine 8 Ekim 1570'de Türk ordusu Mağusa'nın devâsâ sûrları önüne vardı ve Piyale Paşa komutasındaki donanma da Mağusa'ya geldi.

Kalenin çok mükemmel tahkim edilmiş olduğunu, kuşatmanın hayli uzun süreceğini anlayan ve kışın yaklaşmış olmasını göz önüne alan Serdar, devamlı kuşatmayı bahara bırakarak Mağusa'nın 3 mil güneyinde bulunan Pomodano köyünde karargâhını kurdu.

Bahardaki hücumu kolaylaştırmak ve kalenin zaptını temin etmek maksadı ile istihkâmlar yaptırdı. Bu istihkâmlara ağır toplar yerleştirildi ve kaleye yardım

sokmamak için gece gündüz dolaşan karakollar konuldu.

Osmanlı donanması, Lefkoşa'nın zaptında ele geçen ganimetleri İstanbul'a götürdü. 12 Aralık 1570 tarihinde top sesleri arasında Muzaffer donanma İstanbul'a vardı. Fakat üçlü ittifak donanmasının imha edilmemesinden dolayı Piyale Paşa azledildi.

Piyale Paşa'nın İstanbul'a döndüğünü öğrenen Kandiye Muhafızı Marc Antoine Quirini 12 galer ve 800 kişi taşıyan 4 nakliye gemisi ile Kıbrıs'a doğru yelken açtı. Mağusa limanında bulunan 6 Türk gemisine hücum eden Quirini, sabahtan akşama kadar aralıksız devam eden savaşta mağlûp oldu (23 Ocak 1571), fakat buna rağmen Kıbrıs'ın etrafından uzaklaşmayarak 23 gün kıyılarda dolaştı ve en nihayet 1600 kişilik takviye kuvveti ile mühimmat çıkarmaya muvaffak oldu.

Serdar Mustafa Paşa yardım istedi. Kocaeli Sancak Beyinin emrine 20 gemi verilerek Kıbrıs'a gönderildi.

Donanma komutanı tâyin edilen Ali Paşa'ya, müttefik donanmasını nerede görürse hücum etmesi emredildi. Düşman donanmasını nerede görürse hücum etmesi emredildi. Düşman donanmasını imha etmek için verilen bu emir dolayısiyle barut iki kısma ayrıldı ve Mustafa Paşa'ya barutun az olması yüzünden, yalnız mühim yerlere ateş edilmesi için hüküm gönderildi.

Ali Paşa komutasındaki donanma 1571 senesi Nisan ayında Kıbrıs'a vardı, takviye kuvveti ve erzak çıkardı. Donanmanın getirdiği erzak, kışın bastırması ve donan-

manın İstanbul'a dönmesinden dolayı hasıl olan yiyecek darlığını giderdi. Cezayir Beylerbeyi Uluç Ali Paşa ve Barbaros Hayrettin Paşazade Hasan Paşa da komutalarındaki gemiler ile Ali Paşa donanmasına katıldılar.

Kıbrıs Beylerbeyi Muzaffer Paşa da işe yarar reaya ve bölük halkı ile Mağusa'ya gelerek kuşatmaya katıldı. Bunlardan başka Arabistan, Rumeli, Karaman ve Anadolu kuvvetleri de reisleri ile 7.000 kişi olarak Kıbrıs'a gelerek Türk ordusuna katıldılar. Canbulat Bey de aşiret kuvvetleri ile orduya katıldı.

Osmanlı Ordusu bütün hazırlıklarını tamamlamıştı. Fakat Mağusa'da kuşatılmış bulunan Venedik kuvvetleri de müdafaa için her türlü tedbiri almış bulunuyordu. Şehirde mevcut olan erzakın kuşatılanlara yetmiyeceği anlaşılınca halktan 8.000 kişi şehirden çıkarıldı. Türk ordusu bunlara hiç dokunmadı ve istedikleri yerlere gitmelerine müsaade etti.

80.000 i bulan Türk ordusunun verdiği Mağusa savaşları tarihin kaydettiği en kanlı savaşlardandır. Atılan lâğımlar, topla dövülen kuleler cehennemî bir manzara yaratmakla kalmayıp, Türk ordusuna hamaset destanları yazdırıyordu. Nihaî hücum 1 Ağustos 1571 de güneş doğarken lâğımlara verilen ateşle başladı. Bu hücuma ellerinde gürz olduğu halde komutanlar ve beyler de katıldılar.

Venedikliler artık mukavemet etmenin imkânsız olduğunu görerek komutanları Bragadino'ya şehri teslim

etmesini rica ettiler, fakat Bragadino Venedik'ten takviye gelir ümidi ile teslim olmayı reddetti.

Serdar'ın emri ile toplar ve tüfekler Mağusa'ya ateş yağdırmaya devam etti; en nihayet Türk askerleri Ak Kuleye çıkmaya muvaffak oldu. Bunu gören Venedikliler, artık müdafaa edemiyeceklerini anlıyarak sûrlara beyaz bayrak çektiler. Bunu gören Serdar derhal kuşatmaya son verdi (1 Ağustos 1571).

Her iki taraf da birbirine teminat vererek teslim şartlarını konuşmağa karar verdiler. Bunun üzerine Serasker Kethüdası ile Yeniçeri Kethüdası rehin sıfatı ile şehre girdiler. Venedikliler de buna karşılık Serasker ordusuna 2 Venedik asilzadesi gönderdiler. Bunlar Mustafa Paşa'nın oğlu tarafından büyük bir saygı ile kabul edildiler ve kendilerine sırmalı hil'atlar giydirildi. Bu asilzadelere Yeniçeri Ağasının çadırında ziyafet verildi ve aynı gün aşağıdaki anlaşma imzalandı:

1. Venedikli subaylar ve askerler, silâhları ve eşyaları Kandiye'ye gönderilecek.
2. Cesurane müdafaalarının şerefine 5 top ve en iyi atlardan 3 at kendilerine bırakılacak.
3. Venedikliler Kandiye'ye götürecek olan gemiler Osmanlılar tarafından verilecek.
4. Mağuşa'lılar mallarını muhafaza edecekler ve dinlerinde serbest olacaklar.
5. Kale muhasarasından evvel Mağusa'da bulunan 50 Türk esiri Osmanlılara teslim edilecek.

Bu teslim şartları gereğince Venediklileri Kandiye-ye götürecek 20 gemi Arap Ahmet Paşa komutasında drehal limana girdi. Türkler 3 mil geriye çekildiler. Üç gün içinde bütün Venedikliler gemilere bindiler. Kale-de komutanlardan başka kimse kalmadı. Türklerin şeh-re girmesi üzerine Bragadino, askerin halka fena mua-mele ettiğinden şikâyet etti. Mustafa Paşa da mütebaki halk için 3 gemi temin edeceğini bildirdi.

Bragadino 4 Ağustos 1571 günü Topçu Komutanı Henry Martinengo'nun yeğeni Henry Martinengo'yu şehrin anahtarlarını Serdar'a teslim edeceğini bildirmek üzere Osmanlı Ordusu Karargâhına gönderdi. Serdar Mustafa Paşa nazikâne cevap vererek Mağusa'nın mü-dafileri ile görüşmekten pek mahzuz olacağını Braga-dino'ya tebliğ etti. Bunun üzerine Bragadino, resmî el-biselerini giymiş ve ata binmiş olduğu halde Mirahor-un tuttuğu şemsiye altında ve kırk muhafızı ile birlik-te kaleden çıktı. Maiyetinde Baglione, Louis Martinen-go ve Charles Roginasce, v.s. gibi komutanlar vardı. Bragadino, ikindiden sonra Serdarın çadırında toplanan divan'a merasimle geldi. İki serdar 60 günlük şiddetli çarpışmalardan bahsettiler ve tatlı tatlı konuştular. Fa-kat Mustafa Paşa'nın Venediklileri Kandiye'ye götüre-cek olan gemilerin salimen dönmelerini temin maksadı ile bir Venediklinin rehin bırakılması teklifini Bragadino hiddetle reddetti. İslâm esirlerin niçin teslim edilmediği sorusuna da kalenin teslim edileceği gece katledildik-lerini söyledi. Bu cevap Serdar'ı çok hiddetlendirdi ve

katledilen 50 islâm esirine karşılık Bragadino ile gelen 11 beyin başının vurulmasını, Bragadino'nun kulakları ile burnunun kesilmesini emretti.

Mütareke hükümlerine göre Kandiye'ye götürülmek üzere gemilere bindirilmiş bulunan 4.000 Venedik askerini Serdar gemilerden çıkarttı ve Türk donanmasına esir kürekçi olarak dağıttı.

Bragadino'nun mütareke şartlarına riayet etmemesi Mustafa Paşa'nın da bu şekilde hareket etmesine âmil olmuştu.

Onbir aylık uzun bir kuşatma ve kanlı muharebelerden sonra ele geçen Mağusa'ya 7 Ağustos 1571 günü Serdar büyük bir zafer alayı ile şehre girdi. Şehirde hiç kimseye dokunulmadı. Fakat Bragadino'nun idâm edilmesine sıra geldi. Serdar, Bragadino'yu ibret olacak bir şekilde öldürtmek istedi. Çünkü kaleyi teslim etmesi teklif edildiği zaman Serdara, «Teslim etmem; takviye kuvveti gelirse seni mağlûp ederek hendeklerdeki toprağı sırtınla taşıtırım» diye haber göndermişti. İşte bundan dolayı Serdar Mustafa Paşa, mağlûp olduğu takdirde sırtı ile taşıyacağı toprağı mağlûp ettiği komutan Bragadino'ya taşıttı. Bundan sonra gemiye bindirilerek kürek çektirildi. Ve Türk esirlerinin değnek cezası için çıkarılmaları mûtad olan direğe çıkarıldı. Daha sonra cellât diri diri derisini yüzdü ve postuna saman doldurularak büyük bir öküze bindirildi, şehirde dolaştırıldı. Bragadino'nun bu şekilde idâm edilmesi zamanın âdet

ve an'anelerine uygun idi. Fakat hıristiyan Avrupalılar doğu Akdeniz'de son kaleleri olan Kıbrıs'ın Müslüman Türklere geçmesini bir türlü kabul edemiyerek bu hâdiseyi büyütmüşler ve Türkler aleyhine haçlı ordusunu harekete getirmişlerdir. Meşhur Don Juan idaresinde hareket eden müttefik Haçlı Donanması, Müezzinzade Ali Paşa'nın komutasındaki Türk donanması ile 7 Ekim 1571'de İnebahtı (Lepant) da karşılaştı. Verilen deniz savaşında Osmanlı Donanması büyük bir mağlûbiyete uğradı ve Kılıç Ali Paşa kurtardığı bir kaç gemi ile İstanbul'a döndü. Bu olay üzerine Avrupa'da 7 Ekim günü bayram günü olarak ilân edildi ve zafer şenlikleri ile kutlandı. Zafer sarhoşu olan ve asırlar boyunca Türk süngüsüne boyun eğen Avrupa Devletleri Yunanistan'ı kurtarmak ve İstanbul'u geri almak hayaline kapıldılar.

Bu savaşın Sadrazam üzerindeki tesirini görmek merakına düşen Venedik Elçisi Antonio'ya Sokollu'nun verdiği tarihî cevap, Kıbrıs'ın önemini belirtmeğe kâfidir: «İnebahtı savaşının üzerimdeki tesirini anlamak istiyorsunuz. Biz, Kıbrıs'ı almakla sizin kolunuzu kestik, siz donanmamızı yakmakla bizim sakalımızı kestiniz. Kesilen kolun yerine başka gelmez, fakat traş edilen sakal daha gür çıkar.»

Büyük devlet adamı Sokollu, Avrupa'nın takip edeceği politikayı önceden kestirmekte gecikmedi ve Türk donanmasının yeniden inşasına karar verdiği zaman Kılıç Ali Paşa ile ihtiyar Sadrazam arasında şu konuşma oldu:

Kılıç Ali Paşa: «Bu kadar gemiye demir, halat ve yelken tedariki imkânsızdır.»

Sokollu: «Paşa, paşa! Sen bu devleti henüz anlamamışsın, bu devlet murad ederse bütünün donanmanın demirlerini gümüşten, halatlarını ibrişimden ve yelkenlerini de atlastan yapar. Eğer gemilerin bir noksanı olursa, gel benden al..»

Kılıç Ali Paşa: «Evet, donanmayı eski hale isale muvaffak olacağımızı pek iyi bilirim.»

Sokollu dediğini yapmak için Karadeniz, Marmara ve Akdeniz'in bir çok limanlarında gemi inşasına başlanmasına dair şiddetli emirler verdi ve yapılan gemilerin levazımatı çeşitli sancaklardan temin edildi. Her taraftan kürekçiler toplandı. Beş altı ay zarfında hazırlanan 237 kadırga ve 8 mavnadan müteşekkil Türk filosu 1572 yılı Haziranında Kılıç Ali Paşa komutasında Akdeniz'e açıldı.

O zaman İstanbul'da bulunan Fransız büyükelçisi, Osmanlı İmparatorluğuna karşı duyduğu hayranlığı gizleyemiyerek devletin azâmetini şu sözler ile ifade etti: «Gözlerimle görmemiş olsaydım, bu monarşinin bukadar büyük olduğuna inanmazdım.»

Muazzam Türk donanmasının bu suretle Akdeniz'e açılması ile Kıbrıs'ın Osmanlı İmparatorluğunun elinden alınmasına imkân olmadığı kat'i kanaati hâsıl oldu.

Venedik İle Barış Andlaşması Yapılması

Ümit etmedikleri bir zamanda ve azamette denize açılan Türk donanması Venediklierli korkuttu ve müttefikleri tarafından terk edildiklerinden dolayı da ümitsiz bıraktı. Bunun için Venediklilerin Elçileri olan Marc Antonio Barbaro'ya ya doğrudan doğruya veya Fransız Elçisi aracılığı ile ağır şartlar ile olsa dahi Sadrazam Sokollu Mehmet Paşa ile barış görüşmesi yapmağa memur etti. Fransız Elçisinin İstanbul'da bulunmaması sebebi ile ilk görüşmeler Bâbıâli Tercümanı Oram Bey ve Sadrazamın doktoru Rabbi Salamon arasında başladı. Biraz sonra Sadrazam ile Venedik Elçisi arasında cereyan etmeğe başladı. Her iki tarafın da barış istemesine rağmen görüşmeler 3 ay sürdü ve en nihayet 7 Mart 1573 tarihinde anlaşmaya varıldı. İstanbul'da imzalanan bu anlaşmanın maddeleri şunlardır:

1. Kıbrıs Osmanlılarda kalacak ve Kıbrıs için verilmekte olan vergi kaldırılacak.
2. Korfu adası yanındaki Sopoto kalesi ile birlikte Osmanlılara verilecek.
3. Zanta adası için Osmanlılara verilmekte olan senelik vergi 1.000 duka altınından 1.500 duka altınına çıkarılacak.
4. 3 yıl zarfında 300.000 duka altını savaş tazminatı verilecek.
5. Kıyıların güvenlik altında bulunması için ev-

velce akdedilmiş olan andlaşmalar yürürlükte kalacak.

6. Arnavutluk'ta ve Dalmaçya'da Osmanlı - Venedik sınırı eski haline getirilecek.
7. Osmanlı ve Venedik tüccarlarının savaş esnasında müsadere edilen eşya ve gemileri tazmin edilecek.

Bu andlaşma tahlil edildiği takdirde İnebahtı bozgununun hiç bir tesiri olmadığı görülür. Hattâ Korfu adası yanındaki Sopoto kalesinin topları ile Osmanlılara verilmesi, İnebahtı deniz savaşını Osmanlı donanmasının kazandığını zannettirir. Bunun sebebi İnebahtı bozgunundan sonra inanılmıyacak kadar kısa bir zamanda Osmanlı devletinin şerefi ile mütenasip olarak 245 parça gemiden müteşekkil bir donanmayı Akdeniz'e çıkarmasıdır.

OSMANLILARIN YÜKSELME ÇAĞINDA KIBRIS

İdarî Teşkilât ve İskân Politikası

1 Temmuz 1570'de başlayıp 1 Ağustos 1571'de sona eren uzun ve 50.000 Türkün şehit olması ile neticelenen kanlı savaşlardan sonra Türk hâkimiyetine geçen Kıbrıs'a Osmanlı İmparatorluğunun idarî teşkilâtına uygun bir idarî sistem tatbik edildi. Esasen Adanın küçük olması ve kendi kendisini idareye yetecek durumda bulunmaması, ister istemez İmparatorluk topluluğu arasına katılmasını icab ettirdi. Zaten bütün tarihî seyir boyunca tâbi bulunduğu devletlerin merkezlerine bağlı olarak idare edilmişti. Bu tarihî hakikat göz önüne alınarak, Lefkoşa merkez olmak üzere Kıbrıs bir Beylerbeyilik halinde İstanbul'a bağlandı ve Beylerbeyliğine Muzaffer Paşa tâyin edildi. Girne ve Baf gibi iskelelere de ayrı ayrı mirlivalar tâyin edildi.

Kıbrıs Beylerbeyliğinin gelişmesini ve savunmasını sağlamak için, civarda bulunan, Alaiye, Tarsus, İçel, Zülkadriye, Sis ve Trablusşam Sancakları Kıbrıs Beylerbeyliğine bağlandı. Böylece Kıbrıs, Anadolu'nun kucağında lâyık olduğu yeri ve istediği askerî savunma gücünü buldu.

Trablusşam kısa bir zaman sonra, mâli mîrinin toplanmasının güç olmasından dolayı, Kıbrıs Beylerbeyliğinden ayrıldı ise de diğerleri uzun müddet Kıbrıs Beylerbeyliğine bağlı kaldılar.

Kıbrıs'ın doğu Akdeniz'de hâkim bir mevkide bulunması ve Avrupalı haçlıların burasını Osmanlılardan istirdada kalkışmaları ve ilk merhale olarak İnebahtı muharebesini yapmaları, Ada'nın savunmasının çok önemli bir mesele olduğunu daha başlangıçta gösterdi. O zamanın harp gücü herşeyden önce insan kaynağına bağlı olduğundan dolayı her şeyden önce Kıbrıs'ın nüfusunun bilinmesine ihtiyaç hasıl oldu. Esasen fethedilen her ülkede nüfus tahriri yaptırmak Osmanlı Devletinin usulü idi. Çünkü timar, zeamet ve hasların tanzimi için bu lâzımdı. Bir ülkenin nüfusunu, arazisini, iktisadî durumunu ve diğer hususiyetlerini bilmek, kurulacak idarenin en iyi bir şekilde işlemesinin temininde ilk şarttır. Yerli halk nüfus tahriri yapan heyetlere her şeyi doğru olarak beyan ettiler, çünkü Türk idaresine itimatları tamdı. Resmî kayıtlara göre nüfus tahriri neticesinde 150.000 yerli halk ile 30.000 Türk askeri tesbit edildi. Bunlardan vergi verecek durumda olan yerli erkeklerin sayısı 18.000 idi. 150.000 kişilik bir nüfusun Kıbrıs'ın savunmasına yetecek durumda olmadığı muhakkaktı Binaenaleyh Kıbrıs'ın nüfusunu arttırmak şarttı. O zamana kadar gelen usule uygun olarak Anadolu'dan Kıbrıs'a mecburî göç yaptırıldı. Mecburî göçe ait hüküm şudur (Aslı, İstanbul Başvekâlet Hazine-i Ev-

rak Umum Müdürlüğü Mühimme Defteri 19, sahife 334' dedir) : «Anadolu ve Karaman ve Rum ve Zulkadriye'de vâki Kadılara hüküm ki hâlâ Kıbrıs Beylerbeyi Sinan dâme ikbâl-ûhu südde-i saadetime mektup gönderüp Kıbrıs cezîresi asâkir-i nusrat eser istilâsiyle hayli yerleri harap olup ve harap olan yerler ziraate ve bağ ve bahçe şeker kamışına salih olup hattâ toprağında ziraat olunan bir kilesinden elli altmış kile hasıl verir kuvvetlü yerler olup eğer Kasabat ve eğer Kurası ve sair arazi ve bukâ'i mâmur ve âbâdân olmak lâzım idügün bildirmişsin imdi cezere-i mezburenin ab-u havası tamam itidâl üzere olup mahuf ve muhatara olan mahallerde kaleler bina olunup ve müstevfâ asker tayin olunup a'dâ-i hâkisardan bi-inayeyilâhi teâlâ hıfz-u hareset olunup aslâ havf ve hatr ihtimali kalmayıp tamam emn-ü emân hasıl olup ve bilcümle ol diyar-ı kesirül-itibarın mâmûr ve âbâdân olması mühimettan olmağın ol cezireye varanların iki yıla değin öşür ve hukuku alınmayıp affolunmak üzere memalik-i mahrusamda sahab ve sengistan yerlerde mütemekkin olup yer hususunda müzayakaları olan reâyâyı ve reâyâ arasında şiret ve şekâ ile mâruf olanları ve vilâyet tahririnde yazılmayıp kalan reâyâ oğlanlarını ve sonradan ahar yerden gelip mütevattın olanları ve kendülerin yerleri olmayup ücret ile yer dutan reâyâyı ve müddet-i medidden beru yaylak ve bağ ve bahça ve yer dâvâsı edüp araları faslolunmayup nizâ üzere olanları ve ehl-i karyeden olup yerlerin ve yurtların bırağup şehirlerde mü-

temekkin olanları velhasıl eğer kasabat ve eğer kur'a ve şehirlerde bi-kâr olup işi gücü olmayup leventlik eyleyenlerden ve şehir ve kasabatta sâkin olan erbab-ı hiref ve sanayiden pabuççu ve başmakçı ve derzi (terzi) ve takiyeci ve kemkacı ve mutaf ve hallaç ve kazaz ve aşçı ve başçı ve mumcu ve semerci ve nalbant ve bakkal ve debbağ ve dülger ve bennâ ve taşçı ve kuyumcu ve kazancı ve sair ehl-i sanayiden ve bilcümle her nevi şehirden ve kasabat hanelerine göre her on haneden bir hane ihraç edüp dahi yarar adamlara koşup kış erişinceye değin mükemmel esbab ve davarları ve çiftleriyle cezire-i mezbureye geçürmek emredüp buyurdum ki vusul bulduktа bu bapta mukayyet olup kur'ada olup dahi şirret ve şekâ ile meşhur olanları veyahut vilâyet defterinden hariç olup yerleri ve yurtları olmayup ücret ile yer tutanları ve ribahurluk edüp ve yer hususunda birbiri ile dâva ve niza üzere olanlardan vesair veçh-i meşruh üzere müteaddit çiftleri ve davarlariyle ihraç eyleyüp anun gibi tasarruflarındaki yerleri ve mülkleri var ise bey'-i men-yezit edüp değer pahasıyla sattırıp akçaların eshabına teslim eyleyüp dahi âlet tâcil Silifke caniplerine gönderüp Kıbrıs ceziresine geçirmek ardınca olasın ve ehl-i sanattan dahi zikrolunanlardan ve sair lâzım olan hirefi her on haneden bir hane hesabı üzre yarar kuvvetlû ve güçlü kimseleri yazup ve ihraç edüp Silifke yolundan Kıbrıs ceziresine geçüresin bu babda dikkat ve ihtimam ile ona mukayyet olup eğer şehirden eğer kasabattan ihraç olunan ehl-i

sanattan ve eğer kuradan ihraç olunanların bir veçhile kat'eyleyesin ki ihraç olunmakla yerleri ve mülkleri cüz'i paha ile satılıp hayf' olunmayıp ve malına zarar gelmekten hazeredesiz ve bilcümle her on haneden bir hane eğer çiftçi ve eğer erbab-ı sanayiden isimlerile ve resimlerile defdere kaydedüp çiftçi olanlar ne miktar davarları ile yazulduğu ve ehl-i sanayiden yazılanlar mükemmel esbabı ile yazulup hangi karyeden ve hangi mahalleden yazıldıklarına mufassal ve meşruh defdere kayd edip defterin bir suretin Südde-i Saadetime ve bir suretin Kıbrıs Beylerbeyisine gönderdikten sonra bir suretin dahi Kadılığın mahkemesine konula anun gibiler yazulduktan sonra ol canibe varmayup vasıl olmazlarsa yoklandukda gerü sürüle ve mübaşir olanlara muhkem tenbih ve tekit oluna ki bu babda gaflet eyleyup Kıbrıs'a yazmak bahanesile ahz-ü celp eylemeyüp kimseden akça almadıklarına toprak kadılarında temessük alalar ve bu hususta tam hak üzere olup bab-ü ihtimamda dakika fevt eylemeyesin ve emrim üzere Kıbrıs'a gönderilmeye salih olanlar defter oldukta hangi kasabada ve hangi karyede sâkin oldukları ve kimlere kefile verdiklerini isim ve resimleri ile yazup bu bahane ile Kıbrıs'a sürülmeğe lâzım olmayan mütemevvil sahibi kimselerden ahz-ü celp olunmaktan ziyade hazer eyleyesin ve cezireye varanların ikişer yıllık hasılı alınmaya değü emrim olduğun reâyâya tenbih ve ilân eyleyüp cezire-i mezbureye tergib eyleyesiz ve bilcümle emr-ü şerifim üzere Kıbrıs'a yazılıp ve kefili alınıp ihraç

defterine kaydolunup dâvasıyla Kıbrıs'a gönderilenlerden biri gaybubet edip ahar diyara vara, her ne mahalde bulunursa anda siyaset olunur siz ki Vilâyet kadılarısız bu babda gereği gibi basiret üzere olup emrim ile cezire-i Kıbrıs'a yazılanlar onun gibi gaybubet edüp herhangınızın kadılığa varalar bilâtehir habsedüp Südde-i Saadetime arzeyleyesiz ki gereği gibi hakkından geldirile ve Kadılığınızdan yazılanları dahi bir an ve bir saat eğlendirmeyüp Silifke iskelesine irsal eyleyesiz ki öte yakaya geçüp Kıbrıs Beylerbeyisi dâme ikbâllühû kendüye varan defter mucibince olup dahi vecih göründüğü mevazida iskân ve her birünüz taht-ı kazanızdan ihraç olunan hanelere müstevfâ adamlar koşup bit-tamam defter mucibince öte yakaya geçürüp ve bilcümle Kıbrıs Beylerbeyisinden vasıl olduklarına temessük almayınca gelmeyeler ve ol temessükler geldükte Südde-i Saadetime gönderesin bu hususu mâ'an görüp itmama eriştirmek için Kadılara hüküm gönderilmiştir emr-i şerifim mucibince bu maslahatı mâ'an görüp ikdam ve ihtimam eyleyesiz ve bazı kimseler cezireye yazılmaya salih olanlar için bana tâbidir deyü himayet eder ise şöyle ki onun gibilerden himayetle ol mâkule kalup dahi emrime muhalif kimseler yazılmakla Südde-i Saadetime şikâyete geleler ol babda hâmi olup maslahata karışalar, haklarından geldirmek mukarrerdir, onun gibileri sürdürüp maslahata karıştırmayasız mütenebbih olmazlarsa mukaddem ismi ile ve resmi ile arz eyleyesiz. Bir sureti Karaman, İçel, Bozok, Alâiye, Teke,

Manavgat Kadılarına her on haneden bir hane olarak 5720 hane olur. 13 cezami-ül evvel 980 (21 Eylül 1571).»

İşbu sürgün hükmünün tetkikinden de anlaşılacağı veçhile Kıbrıs'a göç eden çiftçi ve sanat erbabı bütün malzeme ve teçhizatı, davar ve çift hayvanlarını da beraber götürmüşlerdir. Bu suretle Ada'nın savaştan sonra kısa zamanda kalkınması ve halkın refahı temin edildi.

Bir taraftan tarımın kalkınması için bu tedbirler alınırken diğer taraftan da Venedikliler tarafından alınmakta olan vergi ve resim miktarları azaltıldı ve Ortaçağın serflik sistemi damgasını taşıyan ve parikoz namı altında angarya hizmetine tâbi tutulan halk bu hizmetten geniş ölçüde affedildi, ancak haftada bir gün şekerhanelerde çalışmaya mecbur tutuldu.

Kıbrıs Beylerbeyinin yıllığı 1.100.000 akçe idi. Bu para Beylerbeylik haslarından temin edilemediği takdirde noksanı Kıbrıs hazinesinden tamamlanırdı.

Beylerbeyi saray denilen hükûmet konağında otururdu ve sarayın tefrişi için halktan ara sıra para toplanırdı.

Kıbrıs Beylerbeyinin payesi daha sonraları (1699) Rumeli Beylerbeyisi derecesine çıkarılmıştır. Bu arada Beylerbeyiler Vali unvanını taşıyorlardı.

Kıbrıs Beylerbeyi vefat ettiği veya herhangi bir sebeple Ada'dan ayrıldığı takdirde kendisine Kıbrıs Yeniçeri Ağası vekâlet ederdi.

Kıbrıs Beylerbeyinin yetkisi geniş olmakla beraber İstanbul'daki Divanı Hümayun'dan emir almaları ve buna göre hareket etmeleri lâzımdı. Bundan dolayı Divanı Hümayun'da tutulan ve mühimme denilen defterler ile Kıbrıs Mahkeme-i Şer'iyesinde bulunup o zamanki Kıbrıs Divanında tutulmuş bulunan ve sicil denilen defterlerde «Kıbrıs Beylerbeyisine hüküm ki...» diye binlerce hüküm görülür.

Kıbrıs Beylerbeyi, İmparatorluğun diğer yerlerindeki Beylerbeyiler gibi riyasetlerinde divan toplarlar ve memleketin önemli işlerini görüşürlerdi. Bundan sonra Divan-ı Hümayun'da görüşülmesi icap eden önemli meseleleri arz etmek üzere maruzatını yazdırır ve Divan Çavuşları ile İstanbul'a gönderirdi. Bu suretle arz edilen mesele Divan-ı Hümayunda görüşülür ve Hükümdara arz edildikten sonra hükümler sâdır olurdu.

Kıbrıs Divanı, Divan-ı Hümayun'un küçük bir modeli olup reisi bilfiil Beylerbeyi idi. Divanın âzâları: Tezkereci, Divan Efendisi, Defterdar, Defter Emini, Defter Kethüdası, Ruznameci ve Divan Çavuşları idi. Divan üyelerinin zeametleri ve divan çavuşlarının 11 akçelik gedikleri vardı.

Divanda teşrifat sırası olduğundan üyelerden birinin diğerine tesaddur etmesi mümkün değildi. Teşrifatta defter kethüdası ve timar defterdarı Beylerbeyinin sağında ve Yeniçeri Ağası ise solunda otururdu.

Beylerbeyinin idaresinde Sancak Beyleri bulunmakta ve bunlar Sancakları idare etmekte idiler. Bunların

yıllıkları ayrı ayrı olup Girne Sancak Beyinin 120.000 ve Tuzla Sancak Beyinin (gemi masrafı dahil 8 yük (800.000) akçe olup Kıbrıs hazinesinden verilmekte idi. Sancaklar: Girne, Baf, Tuzla ve Mağusa idi. Lefkoşa sancağı ise Paşa Sancağı diye anılmakta olup Ada'nın idare merkezi bulunuyordu. İdarî icaplara göre Sancak Beylerinin adedi azalıp çoğalırdı.

Sancak Beylerinden birinin emrine muhalefet etmesi üzerine azil ve tecziyesi için Beylerbeyi İstanbul'a arz gönderirse, Divânı Hümayun'da müzakere edilip Hükümdara arz edildikten sonra, hareket haddini tâyin edecek olan ferman sâdır olur ve beylerbeyi de buna göre hareket ederdi. Beylerbeyi, Sancak Beyi tâyin edilmesini istediği kimseler için de arz gönderirdi.

Beylerbeyi aynı zamanda timar da tevcih eder ve tezkere verirdi. Maamafih timar tevcih edilen kimsenin tezkereleri ile birlikte İstanbul'a giderek beratını alması icap ederdi.

Mahlûl timarların Kıbrıs'ta kalarak cezirenin muhafaza ve savunmasına katılacaklara verilmesine büyük önem verilirdi. Böylece Ada'nın her zaman kuvvetli bulunması temin edildi. Bunun sebebi ise Venediklilerin türlü fırsatlarda Kıbrıs'a hücum etmeleri ve bazı yerleri yağma etmeleridir.

Mülkî Taksimat

Kıbrıs Adası, merkezi Lefkoşa olmak üzere 16 kazaya ayrılmıştı. Bunlar: Tuzla, Limasol, Piskobu, Gilân,

Evdim, Mağusa, Karpas, Dağ, Değirmenlik, Baf, Kukla, Hırsofu, Lefke, Omorfo, Mesarya ve Girne idi. Kaza adedi 12-17 arasında değişiklik gösterdi ve son zamanlarda 6 kazaya ayrıldı. Her kazanın başında Rumeli Kazaskeri tarafından tâyin edilen bir kadı bulunurdu.

Rumeli Kazaskeri tarafından tâyin edilen Kassam-ı Askerî ise yerli Kassamları azil ve nasbt etmek yetkisini haizdi.

Kadılar sadece şer'i işlerle meşgul olmazlar; aynı zamanda bazı idarî işlere de bakarlardı.

Kadıların her birinin şer'î işlerle uğraştıkları şer'î mahkemeleri vardı. Şer'î mahkemeler şer'î ve örfî kanunları tatbik ederdi. Şer'î mahkemelerin eski zamanlardaki mahiyetleri son zamanlara nazaran çok farklı idi. Bu mahkemelerde en basit hukuk dâvalrına bakıldığı gibi ceza dâvaları da rüyet edilirdi. Şer'î mahkemelerde verilen idâm hükmünün infazından önce, maktulün varisleri diyet alarak katili affedebilirlerdi.

Kadıların yevmiyeleri birbirinden farklı idi. Tuzla ve Mesarya kadılarının yevmiyeleri 80, Hırsofu kadısının yevmiyesi 75 ve Piskopu kadısının yevmiyesi ise 8 akçe idi. Bazı kadıların muayyen yevmiyeleri olmayıp muayyen yerlerin öşür ve resimleri bunlara tahsis edilirdi.

Kadıların en büyüğü Lefkoşa kadıları olup Başkadı diye anılırdı. Başkadı diğer kadıların malî muamelâtını teftiş yetkisini haizdi. Bunun için Lefkoşa kadısı en çok itimada lâyık olan kimseler arasından seçilirdi.

Kadılardan başka bir de Müftü vardı. Kıbrıs Müftüsünü Şeyhülislâm inha eder ve Rumeli Kazaskeri tâyin ederdi.

Müftünün idarî işlerde rolü yoktu, yalnız şer'î işlerde fetva verirdi. Müftü vefat ettiği takdirde ulema ve ahali içlerinden birini namzet gösterir ve Şeyhülislâmdan inha etmesi istenirdi.

Hıristiyanların dinî meseleleri, kiliseye olan vasiyetleri ve bunlara mümasil işleri kendi kanunlarına göre halledilirdi.

Arazi Teşkilât ve Vergi Sistemi

Osmanlı İmparatorluğunun esas teşkilâtında feth edilen memleketlerin arazisi hükümdarın malı olur. Bunun için Kıbrıs fethedildiği zaman ekilebilen veya halî olan bütün arazi hükümdarın malı yani arazi-i emîriye veya mîriye namı ile hükümdara ait oldu. Yerli hıristiyanların evleri, dükkân ve bahçeleri şahsî mülkleri addedildi. Lâkin ellerinde bulunan arazi hükümdara ait oldu. Hükümdar bu arazinin hıristiyanlar tarafından işletilmesine müsaade ederdi, ancak üç sene müddetle işletilmeyen arazi sahibinin elinden alınır ve işletebilecek başka bir kimseye verilirdi. Bundan maksat Ada'nın ihtiyacı olan ürünü temin etmek ve halkın hayat seviyesini yükseltmekti. Bu suretle ekilebilen arazinin hepsinin ekilmesi temin ediliyordu. Halkın işletmesine müsaade edilen arazinin varidatının öşrünün hükümdarın

tâyin ettiği kimselere verilmesi mecburi idi. Öşür miktarı 1/10 ile 1/3 arasında değişirdi. Bu bakımdan arazi timar, zeamet ve has olmak üzere üç kısma ayrılmış bulunuyordu:

Timar: İradı 2.000 akçeden 19.999 akçeye,

Zeâmet: İradı 20.000 akçeden 99.999 akçeye,

Has: İradı 100.000 akçeden namütenahi akçeye kadar olan arazi idi.

4.999 akçelik timarın tevcihi ve beratının verilmesi Beylerbeyinin yetkisi dahilinde idi. Fakat 5.000 akçeden yukarı iradı olan timarların beratlarının hükümdar tarafından verilmesi icabediyordu.

Timar sahipleri Kılıç Timar hakkından sonra gelen her 3.000 ve zeâmet sahipleri her 5.000 akçeye mukabil savaşa bir cebeli yani asker götürmek zorunda idi.

Timar verilmesinin yanlış olmaması için, timar defterdarının tuttuğu timar defterini mukabeleci esas ana defter kayıtları ile karşılaştırırdı.

Timarlar için verilen bütün beratlar, hükümdarın vefatı veya hal'i ile yenilenir ve bir miktar yenileme parası alınırdı. Bu suretle yenilenmeyen beratlar muteber sayılmazdı.

Kıbrıs'ta timar ve zeâmetten başka hükümdar annelerinin ve şehzadelerin hasları bulunuyordu. Hasların iradını has sahibi tarafından gönderilen voyvoda toplardı.

Osmanlı İmparatorluğu zamanında Kıbrıs'ta tatbik edilen cizye (askerlikten muaf tutulmak için hıristiyanlardan alınan vergi) ve haraç (gayri müslimlere ait araziden alınan vergi) imparatorluğun diğer bölgelerinde olageldiği şekilde idi. Bu sistemde halk 3 sınıfa ayrılıyordu: Çok fakir, alil ve çok ihtiyarlar ile çocuklardan cizye alınmadı. 1716 senesinde cizyedarın tarhettiği cizye miktarı şöyle idi:

1. Alâ: 4 altın
2. Evsat: 2 altın
3. Ednâ: 1 altın

Ölenlerin cizyesinin sağ kalanlardan alınmaması esas idi. Cizyelerini verenlere mühürlü cizye kâğıdı verilirdi.

Haraç ise:
Âla: 11 kuruş
Evsat: 5½ kuruş
Ednâ: 3 kuruş idi.

Kıtlık zamanlarında ve çekirge baskınlarında reaya mahsul alamazsa hükümdar kendilerine yiyecek ve tohumluk dağıttırır ve vergileri de tecil ve tenzil ettirirdi.

Venedikliler zamanında vergiler çok ağırdı. Osmanlı Devleti vergi oranlarını azalttı.

Venedikliler devrinde alınan gümrük resimleri azaltıldı. Yiyecek ve içecek maddelerinden alınanlar ise ya tamamen kaldırıldı veya azaltıldı. Bu suretle halkın hayat seviyesi yükseltildi.

Ada'nın ilk işgali ve teşkilâtlandırılması esnasında tarh edilen vergiler sonradan savaşların ve para değerinin düşmesi dolayısiyle arttırıldı.

1577 senesinde Kıbrıs'taki mukataaların bir yıllık geliri 20.042.580 ve Ada'nın gideri 21.292.200 akçe olup varidat farkı 50.350 idi.

Kıbrıs'ta tatbik edilen vergi sistemi İmparatorluğun diğer kısımlarında tatbik edilenin aynı idi. Haraç İstanbul'dan gelen bir memur tarafından ve diğer vergiler mahallî ağalar tarafından toplanırdı.

Askerî Teşkilât

İki sene süren çok kanlı bir savaştan sonra zaptedilen Ada'nın savunma kuvvetleri esaslı bir şekilde düşünülerek tertiplendi. Çünkü Venediklilerin ve korsanların sık sık tecavüz etmeleri kuvvetle muhtemel idi. Bunun için Mustafa Paşa, Ada'nın merkezi olan Lefkoşada dahil olmak üzere 1.000 yeniçeri, 1 yeniçeri ağası kethüdası, 4 ağa ve 28 çorbacı (ki bunların 14 ü yüzbaşı idi) dan ibaret bir kadro ile teşkilât kurdu. Yeniçerilerin aylık mevacipleri 120.000 altın idi. Bu para hazineden ödendiği gibi ayrıca tayın bedeli ve üniforma da verilirdi.

Kıbrıs'taki yeniçerilerin de cemaat ortaları, ağa bölükleri, sipahileri, azabları, gönüllüleri, topçuları, tüfekçileri ve hisar erleri vardı. Yeniçeriler Beylerbeyi'nin kontrol altında askerî tatbikat ve eğitim yaparlardı.

Askerlerden cizye ve vergi alınmazdı. Yeniçerilerin tecziye edilmesinden ağaları mes'ul olup hariçten kimse müdahale edemezdi.

Gönüllü ve azaplar da iptidaları halk tarafından yedirilip giydiriliyordu. Fakat sonradan muvazzaf bir sınıf haline sokuldular ve hazineden maaş almaya başladılar.

Hisar-erleri kalelerin muhafazasında bulunan askerlerdi. Kıbrıs'taki kalelerin komutanı ve sorumlusu kale dizdarı idi. Bu kaleler Lefkoşa, Larnaka, Baf, Girne ve Limasol kaleleri idi.

Sahillerin muhafazası için sahildeki her kazada bir sahil muhafızı bulunuyordu. Bunların maiyetlerine azaplar, gönüllüler ve hisar-erleri verilerek sahiller muhafaza ediliyordu.

1571 senesinde Kaptanın yıllık maaşı 100.000 akçe ve dizdar ile azap ağalarının yevmiyeleri 20'şer akçe idi. Bu maaşlar hazineden ödenirdi.

Timar ve zeâmet sahiplerinin besledikleri askerler bunların dışındadır.

Büyük bir savaş vukuunda Kıbrıs'ta bulunan asker Hükümdar tarafından savaşa çağrılırdı. Çağrılan asker kısımları: bölük halkı, cebeci, topçu ve yeniçeri idi. Bunlardan hiç bir kimsenin eyaletlerde kalmasına müsaade edilmezdi. Çağrılan asker gitmediği takdirde dirliği çalınır, maaşı kesilirdi.

Polis Teşkilâtı

Kıbrıs'ta inzibatî bakımdan da gerekli teşkilât yapılarak zaptiye yani polis teşkilâtı ihdas edildi. Zaptiyelerin komutanı Subaşı idi. Subaşı timarlı sipahilerin âmirlerinden biri olup aynı zamanda bulundukları kasabaların inzibatı ile meşgul olurlardı. Bundan başka Asesbaşı komutasında bir de jandarma teşkilâtı kurularak taşraların güvenlik ve inzibatı temin edildi.

Mahkemeler

Osmanlı İmparatorluğu Kıbrıs'ı işgal edince burada da şer'î mahkemeleri ihdas etti. Osmanlı teşkilâtında şer'î mahkemeler her türlü dâvayı rüyet etmek ve hükme bağlamak yetkisini haizdi. Bu mahkemelerin yargıçları kadılardı.

Ancak Osmanlı İmparatorluğu adalet müessesesini tekâmül ettirerek daha demokratik bir şekle sokmağı ihmal etmemiş ve şer'î mahkemelerin yanında muhtelif ihtiyaçlara cevap veren mahkemeler de ihdas etmiştir. Bu mahkemeler şunlardır:

Nizamî Mahkemeler: Kadı'nın reislik mevkiini işgal ettiği bu mahkemenin 2 Türk ve 2 Rum âzâsı vardı. Bu mahkeme kaza dahilindeki hukuk ve ceza dâvalarına bakardı. Hukuk dâvalarında 5.000 kuruşa ve ceza dâvalarında 3 ay hapisliğe kadar hüküm verebilirdi. Bu cezaların kesinleşmesi için kaymakamın tasdik etmesi lâzımdı.

Yargıtay : Lefkoşa'da inikad eden bu mahkemede Kadı'nın başkanlığında 3 Türk ve 3 Rum âzâ bulunurdu. Bu mahkeme 3 yıldan fazla hapis cezası verebilirdi. Ancak cezaların kesinleşmesi için mutasarrıfın tasdik etmesi lâzımdı.

Ticaret mahkemesi: Larnaka'da in'ikad eden bu mahkeme yabancılar ile ilgili olan bir mahkeme idi. Bu mahkemenin in'ikadı için yapılan müracaatlar ya vilâyete veya Rodos'taki nâzırlığa bildirilirdi. Bu mahkemenin başkanlık makamını ya Larnaka'nın müdürü veya Vali işgal eder ve mahkeme heyeti reisten gayri 4 Türk ve 2 Rum âzâdan teşekkül ederdi.

OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN GERİLEME ÇAĞINDA KIBRIS

XVII nci yüzyılda Osmanlı İmaparatorluğunun idarî teşkilâtının sarsılmasına ilâveten yerli hıristiyanların ve hariçten gönderilen casusların teşviki ile bazı ağalar isyan etti. İsyanın bastırılması ile vazifelendirilen silâhşör Frenk Mehmet Bey, isyanı bastırmaya muvaffak oldu ve bir daha isyan edecek olurlarsa 50.000 altın vermeği ve 30 kişinin başını göndermeği kabul ettiler; bu esaslar dahilinde bir anlaşmaya varıldı (1685).

Fakat enerjik bir adam olan Mehmet Beyi çekemeyenler kendisini katlettirdiler. Âsilerin başına geçen Boyacıoğlu Ahmed nüfuzunu arttırdı ve Kıbrıs'a hâkim olacak duruma geldi. İsyanı bastırmakla görevlendirilen Çolak Mehmet Paşa muvaffak olamadı ve yerine Halep'li Cuhutoğlu Ahmet Paşa gönderildi. Boyacıoğlu isyanının bastırılması bir hayli zor oldu ve uzun sürdü. Boyacıoğlu'nun idâm edilmemesi için bir Fransız kadın çok para teklif etti. Bu keyfiyet isyanın hangi tesir ve saikler altında çıktığını gösterir. Osmanlı İmparatorluğunu yıkmak için Fransızlar ve Rumlar devamlı surette casuslar göndererek halkı isyana teşvik ediyorlardı.

Boyacıoğlu isyanını bastıran Cuhutoğlu da katlettirildi.

Kıbrıs muhassılı Çil Osman Ağaya karşı kilise faaliyete geçti ve fazla vergi tahsil ediyor bahanesi ile Padişaha mâruzatta bulundu. Bunun üzerine Çil Osman'a tehdit edici bir ferman gönderildi. Çil Osman bunun sonunun iyi gelmiyeceğini anladı. Papazları saraya davet etti ve döşemesinin altı boş olan bir odaya topladı. Niçin şikâyet ettiklerini sorduğu sırada döşeme çöktü ve hepsi de alta yuvarlandılar. Bir kısmı yaralandı, bir kısmı da güç hal ile kurtuldu. Bunu gören halk saraya hücum etti ve Çil Osman ile 18 arkadaşını katletti, devlete ait malları yağma etti (1764).

Şehir alt üst oldu. Zenginler evlerine kapandılar. Kadı herkesin dağılmasını istedi ve maktûl muhassıl ile arkadaşlarının gömülmelerini emretti.

Geceleyin ulema ve ağalar toplanarak geçici bir idareci seçtiler ve Kıbrıs halkının tamamı ile âsi olmadığını Hükümdara arzettiler. Muhassılın öldürülmesi, cizyenin yağma edilmesi ve sarayın yakılması çok önemli bir şeydi.

Sultan Mustafa III, Hâfız Efendiyi Kıbrıs'a murahhas olarak gönderdi. Bir müddet sonra da bir müfettiş ile Kapıcıbaşıyı yolladı. Bunlar meseleyi tahkik edecekler ve muhassılın diyetini alacaklardı.

Müfettiş sarayın inşa ve tefriş ettirilmesine karar verdi. Para'nın teminini ve yağma edilen eşyanın geri

verilmesini dö.rt piskopos taahhüt ve tekeffül etti. Fakat iş bununla bitmiyordu. Paranın derhal toplanması ve sarayın inşa edilmesi lâzımdı. Hafız Efendi bu meblâğın 2/3 nin Rumlar, 1/3 nin Türkler tarafından verilmesini kararlaştırdı. Rumların çıkarttığı bir isyanın tazminatının kısmen Türklerden alınmasını uygun bulmayan Türkler para veremiyeceklerini bildirdiler. Tahsildarların ısrarı üzerine isyan eden 300 Mesaryalı ve Mağusalı Türk, Değirmenlik'te toplandılar ve Lefkoşa'ya un sevkeden değirmenleri ele geçirdiler (1765). Üzerlerine Yeniçeriler ve sipahiler gönderildi ise de bunların para vermeyecekleri anlaşıldı. Fakat Hafız Efendi mutlaka paraları toplamak, borçları ödemek ve saraya karşı halkın sadakatını isbat etmek zorunda idi. Halbuki halk arasında dedikodu arttı ve ne olursa olsun her ihtimale karşı bir kale elde etmeğe karar verdiler.

Dizdar Halil'in İsyanı: 27 Temmuz 1765'te Girne kazasında Mirtu'da St. Pantelemon panayırında asiler, müstahkem bir kalenin dizdarı bulunan Halil'i buldular ve kendisini müsellim tâyin ettireceklerini söyleyerek kandırdılar. Dizdar Halil isyan etti ve etrafına toplanan 5000 âsinin bazılarını kâhya, komutan, v.s. tâyin ederek bir nevi hükûmet kurdu. Dizdar Halil köylere haber göndererek kendisine itaat etmeyenlerin evlerini yakacağını ve mallarını yağma edeceğini bildirdi. Masrafların karşılanması için vergileri tahsil etmek üzere köylere bölükbaşı ve bayraktarları gönderdi. Para vermeyen bazı köyleri yaktırdı.

Maiyetine topladığı âsilere güvenen dizdar Halil Lefkoşa'ya haber göndererek bütün fenalıkların müsebbibi olan 4 ağanın kendisine teslim edilmesini istedi. Bundan başka 4 papazın kendisine gönderilmesini talep etti. Papazlardan alacağı tavsiyelerle müsellim olacağını zannediyordu. Kıbrıs müsellimi Hafız Efendi kuvvetli bir idareci değildi. Dizdar Halil Lefkoşa'yı kuşattı ve halkı açlığa mahkûm etti.

İstanbul Hükûmeti, isyanın yerliler tarafından bastırılabileceğini ümit ederek asker göndermemişti. Kıbrıs'tan Hükûmetin emri ile kaçan papazlar İstanbul Hükûmetine isyanın mahiyetini ve durumun vahametini anlatınca Padişah, firkate kaptanı İbrahim Beyi 2 karavel ve teçhizatı ile bahri kalyonlar kaptanı Maliki Hacı Mehmet Kaptanı isyanı bastırmağa memur etti. İbrahim Bey Limasol'a çıktığı zaman durumun vahametini gördü ev dizdar Halil'i vâli tâyin edeceğini söyleyerek kandırmaya çalıştı. Böyelce Lefkoşa'ya gelmeğe muvafak oldu. Fakat halk ile vâki temastan sonra yalnız başına bu isyanı bastıramıyacağını anladı ve İstanbul Hükûmetinden yardım talep etti.

İstanbul Hükûmeti, Teke Sancağı mutasarrıfı Ahmet Paşa'ya, Silifkeli Güllüoğlu Mustafa'ya, Antakya Alaybeyi Cafer Paşa'ya maiyetleri ve tam teçhizatları ile Kıbrıs'a giderek isyanı bastırmağa yardım etmelerini emretti.

Bu kuvvetler Kıbrıs'a gelince, Hafız Efendi azledilerek Süleyman Efendi vâli tâyin edildi. Bunu gören âsi

dizdar Halil, kandırılmış olmasından dolayı Lefkoşa'yı yakmağa ve halkını tamamiyle katletmeğe karar verdi. Vali, Türk ve Rumlardan müteşekkil muhafız kuvveti ile iç kaleye çekildi ve papazların entrika çevirmelerine mâni olmak üzere bunları da saraya aldı. Âsi Halil gece gündüz saraya ateş etmeğe devam etti, şehirliler mukabelede bulundu, fakat başarılı olmadı. En nihayet 10 - 12 gün sonra 2000 kişilik bir kuvvetle Ahmet Paşa, Kıbrıs'a vasıl oldu. Halil kuşatmayı derhal kaldırdı ve Değirmenliğe çekildi. Fakat burada da tutunamıyarak 60'dan fazla maiyeti ile Girne kalesine sığındı.

Ahmet Paşa, karadan ve denizden Girne kalesini kuşattı. 42 gün süren kuşatma sonunda asi dizdar Halil kaleden kaçmak isterken yakalanarak idâm edildi ve kafası İstanbul'a gönderildi. Halk bir kere daha isyan etmiyeceklerine dair birbirine kefil oldular.

1821 Hâdisesi:

Fransız ihtilâlinden sonra uyanan milliyetçilik cereyanları Kıbrıs'ta bulunan hıristiyan halk arasına sokulan Rus, Fransız, İngiliz, v.s. misyonerler tarafından körüklendi. Bu arada Osmanlı İmparatorluğunu parçalamak gayesi ile kurulan Megali Etniki Eterya Cemiyeti Kıbrıs'ta büyük bir faaliyet gösteriyordu. Kıbrıs'ta dolaşan misyonerler, hıristiyan halkı isyana teşvik ediyordu. İyi bir tesadüf eseri olarak bu tarihte Kıbrıs'ta müteyakkız bir muhassıl olan Küçük Mehmet vardı. Küçük

Mehmet hıristiyanların isyan hazırlıklarını gözünden kaçırmadı ve başta Kıbrıs Başpiskoposu Kybrianos olduğu halde Baf, Tuzla ve Girne metropolitlerinin isyan hazırlıklarını ve plânlarını ele geçirdi. Keyfiyeti İstanbul'a bildirerek aldığı ferman ile Kybrianos'u ve suç ortağı metropolitleri idâm ettirdi (1821).

Gâvur İmâm İsyanı (1833) :

Kıbrıs'ı Yunanistan'a ilhak maksadı ile Baf'lı Gâvur İmam ile Karpasın Ayilya köyünden bir papazla anlaşarak ikisi de aynı zamanda isyan ettiler. İsyanı bastırmak için gönderilen askerler Gâvur İmamı yakalayamadılar, fakat taraftarlarını tenkil ettiler. Gâvur İmam bir Yunan yelkenlisi ile Mısır'a kaçtı. Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa, Gâvur İmam'ı Kıbrıs'a gönderdi ve idâm edilmesini sağladı.

Karpaslı Papazın İsyanı (1833) :

Karpaslı papaz fena hareketinden dolayı Kilise tarafından tecziye edilerek papazlıktan çıkarıldı. Papaz, Larnaka'ya giderek Fransız Konsolosunun evinde saklandı. Larnaka'da bulunan Arnavut askerler ile arkadaşlık yaptı. Onlardan aldığı asker elbisesini giyerek 40 askerle beraber bir gemi ile Karpas'a gitti. İsyan bayrağını açtı, fakat üzerine gönderilen askerler tarafından yakalanan papazın 40 arkadaşı ile birlikte kafaları kesildi.

Sanayi ve İltizam

Sanayi dediğimiz zaman Kıbrıs'ta bugünkü büyük sanayiinin bulunamıyacağı tabiidir. Kıbrıs'taki sanayi ancak yerli ihtiyacın bir kısmına cevap verecek durumda idi. Bir kısmı ise daha ziyade askerî bakımdan önemli olanlardı. Bunlar arasında küherçile sanayii sayılabilir.

Basmacılık, dokumacılık, v.s. gibi el sanatları yanında gıda maddesi olarak şeker sanayii de vardı. Şeker istihsali şeker kamışından yapılırdı. Baf'ta, Limasolda, Koloş'ta, Piskopu, Kukla ve Hırsofu'da şeker imâl eden şekerhaneler vardı. Şekerhanelerin bir nâzırı vardı ve şekerhanede çalışacak olan işçileri temin etmek için belirli yerlerdeki reaya bu hizmetle mükellef kılınmıştı. İstihsal edilen şekerin bir kısmı İstanbul'a Padişahın mutfağına gönderildi.

Tuzladan tuz çıkarılması da aynı şekilde mükellef usulü tatbiki suretiyle yapılıyordu.

Kıbrıs'ın en önemli sanayii şarapçılıktı. İhracatın büyük bir kısmını şarap ve kumandarya teşkil ederdi.

Şeker ve tuzdan sonra gelen sanayi daha çok mahallî ihtiyaçlara cevap veren iltizamlar olup bunlar da: Sabunhane, boyahane, mumhane, debağhane, v.s. idi. Bu sanayiin her birinin belirli olan geliri bir kimseye iltizama verilirdi. Yani hükûmet bu parayı toptan bir kimseden alır ve kendisi o sanayiden gelecek olan geliri toplamak yetkisini ve beratını verirdi.

İlk zamanlarda iyi bir şekilde idare edilen bu iltizam usulü, idarenin bozulması ile halkın ezilmesine sebebiyet verdi. Sanayi için bu şekilde iltizamlar yapıldığı gibi, tütün ziraati için de yapılırdı. Tütün ekilmiş bulunan arazi mahkeme tarafından ölçülür ve resmî dönüm denilen bir vergi alınırdı. Bundan başka tütün yetiştirildikten sonra da üç kısma ayrılır ve nevine göre gümrük resmi alınırdı.

Belediye Teşkilâtı

Kıbrıs'ta Kadıya bağlı ihtisablık adı ile anılan bir belediye teşkilâtı vardı. Bu da iltizam idi. Bu teşkilâtın görevi esnafı ve fiyatları kontrol etmekti.

Okullar

Kıbrıs'ta okulların tarihi çok eskidir. Osmanlı İmparatorluğunun Kıbrıs'ı fethinden sonra açılan ilk öğretim = Hariç, orta öğretim = Dahil, lise öğretimi = Musıla-ı Sahn adlı medreseler, Osmanlı İmparatorluğu içinde olan bütün değişikliklere ayak uydurmuştur.

Türk okulları hükûmetten ve evkaftan para yardımı alıyordu. Müfredat programı Kur'an, Din dersi ve Matematik gibi konuları içine alıyordu.

Rumların okulları hükûmetten para yardımı almıyordu. Başpiskoposun idaresinde bulunuyordu. Müfredatı daha genişti.

1878 senesinde İngilizlerin Kıbrıs'ı işgali zamanında okulların sayısı şöyle idi:

	Türk	Rum
Lefkoşa kazası	28	21
Larnaka kazası	8	12
Limasol kazası	4	20
Mağusa kazası	8	10
Baf kazası	12	12
Girne kazası	5	8
Toplam	68	83

Mevcut nüfus ile karşılaştırıldığı takdirde Türk okullarının sayısı dikkati çekecek kadar çoktu. Kıbrıs'ta üniversite yoktu.

İmar ve Kültür

Osmanlı İmparatorluğu fethettiği memleketlerde her zaman imar faaliyetine girişti ve bu yerleri kale, câmi, mescit, tekke, imâret, sebil, içme suyu, çeşme, hastahane ve medrese gibi sosyal ve kültürel binalar ve tesisler ile süsledi. Ticarete önem verdiği için han, kervansaray v.s. ihmal etmedi. Kıbrıs'taki medreseler bu günkü lise tahsilini veren bir derecede idi. Medreseye devam eden talebelerin ve okuma meraklısı halkın ihtiyaçlarını karşılamak üzere Sultan Mahmut II. bugün de aynı ismi taşıyan ve Lefkoşa'da Selimiye Câmii karşısında bulunan kütüphaneyi tesis etti.

Kilise Teşkilâtı ve İmtiyazları

Osmanlılar Kıbrıs'ı fethettikleri zaman Ortodoks Başpiskoposunun Venedikliler tarafından bir köşeye sürgün edilmiş bulunduğunu gördüler. Lala Kara Mustafa Paşa, derhal başpiskoposu sürgünden getirtti ve bugünkü despothaneyi başpiskoposluğa vakfederek kendisini Başpiskopos ilân etti. Zira Venedikliler Kıbrıs'ı zaptettiklerinde Katolik Başpiskoposunun hâkimiyetini tesis etmişlerdi. Ada'yı 1535'de Venedik'te yayınlanmış bulunan Kudüs kanunlarına göre idareye başlamışlardı.

Osmanlı idaresi esnasında Başpiskopos sadece ortodoksların en yüksek ruhanî reisi olmakla kalmadı, aynı zamanda bu cemaatın en büyük temsilcisi oldu. Başpiskoposların Padişahtan berat olmaları icap ederdi. Kıbrıs'ta validen sonra en büyük nüfuza sahip olan kimse Başpiskopos idi. Hattâ bir aralık nüfuzları o kadar çok arttı ki bundan istifade ederek Osmanlı idaresinden kurtulmak sevdasına düştüler ve bu maksatla Charles Emanuel ve Ferdinand I. ile anlaşarak bağımsızlık elde etmeğe kalktılar, fakat bir sonuç elde edemediler.

Başpiskoposların Padişaha kırmızı mürekkeple imzalanmış ve mühürlenmiş arzuhal takdim etmek yetkileri olduğu cihetle çeşitli devirlerde ve çeşitli sebepler dolayısiyle Başpiskoposlar İstanbul'a giderek idarecileri şikâyet ettiler ve idarî değişikliklerin yapılmasına âmil oldular.

Vergilerin tarhında ve tahsilinde Başpiskopos Kıbrıs'ı idare eden muhassıl, müsellim veya valilerin müşaviri ve yardımcısı idi. Fakat kilise de aynı kaynaklardan para topladığı için ekseriya valiler ile kilise arasında anlaşmazlık çıkıyordu. Bunu bertaraf etmek için Kıbrıs'a tâyin edilecek muhassılın kilise ile anlaşabilecek olan bir kimse olmasını temine çalışılıyordu. Bu keyfiyet kilisenin çok zengin olmasına ve buna karşılık reayanın ezilmesine sebebiyet veriyordu. Hıristiyan halk vergilerden, Türkler ise, Başpiskoposun kendilerine hâkim olmasından şikâyet ediyorlardı. Rumların bu tahakkümüne tahammül edemeyen Türkler 1804 senesinde isyan ettiler, fakat tercümanın İstanbul'a giderek Kıbrıs'a asker sevkettirmesi ile isyan bastırıldı.

Başpiskopos bütün papazların reisi idi. Papazların tâyin ve terfileri için Padişah'a arzuhal gönderirdi. Papazların tecziyeleri hususî bir şekilde yapılırdı. Kiliseye vasiyet edilen emlâk ve paraya kimse karışmazdı.

Papazlar silâh taşımak yetkisine malik idiler. Kilise dinî, siyasî ve içtimaî teşkilâtların başında idi. Her türlü faaliyetleri kilise idare ederdi.

Kapitülâsyonlar

Kıbrıs, Osmanlı İmparatorluğunun bir parçası olması hasebiyle kapitülâsyonların hükümleri burada da aynen yürürlükte bulunmakta idi.

Kapitülâsyonlara sahip olan Fransız, İngiliz ve Ceneviz konsolosları ve maiyetleri her türlü vergiden mu-

af, hapsedilmek veya evleri araştırılmak endişesinden uzak idiler. Bundan dolayı Kıbrıs'ta çıkan birçok isyanları teşvik ve âsileri himaye ettikleri sık sık görülürdü.

İngiliz, Fransız ve Cenevizliler arasında herhangi bir mesele çıksa, bunlar şer'î mahkemede değil kendi konsoloslarının hakemliği ile halledilirdi.

Kapitülâsyon sahibi olan bu devletlerin tebaalarından birisinin reayaya 400 akçeden fazla borcu olursa, bunlar Kıbrıs'ta yargılanmayıp Divanı Hümayun'da yargılanırlardı.

Yabancı tabiiyetinde birisi öldüğü takdirde bağlı bulunduğu konsolosluk işe el koyardu.

Konsolosların tercümanları da aynı imtiyazlara sahip idiler. Hiç bir vergi vermezlerdi, ancak berat parası vererek Padişahtan berat alırlardı.

Bu şekildeki imtiyazlar ile başlayan hıristiyanların faaliyeti ve uyanışı İmparatorluğun yıkılmasına âmil oldu. 1831 senesinde Kıbrıs'taki hıristiyanlara Yunan tabiiyetine girmek hakkı da tanındı.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNGİLİZLERİN İDARESİNDE KIBRIS

Berlin Andlaşması

Kıbrıs'ın İngiltere'ye terki sebepleri ve terk andlaşması :

1570-1571 seneleri arasında elli bin Türk şehidinin kanı ile sulanarak zaptedilen Kıbrıs, 1878 senesine kadar 308 yıl Osmanlı İmparatorluğunun idaresi altında kaldı. 1877 senesinde Ruslarla başlayan savaşların Osmanlı Devleti aleyhine sonuçlanması ve Ayastefanos andlaşmasının imzalanması, Osmanlı devletini çok güç bir duruma soktu ve İmparatorluğun ülkeleri parçalandı. Boğu'da Batum, Kars ve Ardahan Ruslar tarafından işgal edildi. Batıda Romanya, Sırbistan ve Karadağ ayrıldı ve Bulgaristan prenslik haline sokuldu.

Rusya'nın bu derece boğazlara yaklaşmasını, Akdeniz'le, Hindistantan'la olan bağlılık ve menfaatlerine tehdit telâkki eden İngiltere başta olmak üzere Balkanlara Rus nüfuzunun yayılmasını kendileri için tehlikeli gören Avrupa devletleri Ayastefanos andlaşmasını tâdil etmeyi düşündüler ve Berlin'de bir Kongre toplanmasına Rusya'yı da ikna ettiler. Bu kongrede güya Türk

menfaatleri de göz önüne alınacak ve aşırı şartlı olan Ayastefanos andlaşması Türkler lehine tâdil edilecekti. Halbuki, Kongre bir taraftan tâdilleri yaparken diğer taraftan da Kıbrıs'ın İngiltere'ye terkini hazırladı.

Kıbrıs'ın İngiltere'ye terki için en önemli sebep, Rusya'nın Anadolu'da ilerlemesine mâni olmaktı. Eğer Rusya, Anadolu'da askerî harekâta başlayacak olursa, İngiltere Kıbrıs'ı hareket üssü olarak kullanarak Osmanlı devletine askerî kuvvet gönderecekti.

Şayet Rusya, Batum, Kars ve Ardahan'ı Osmanlı İmparatorluğuna terk ederse, İngiltere de Kıbrıs'ı geri verecekti. Buna karşılık Osmanlı İmparatorluğunun da hıristiyan tebaaya tanıyacağı haklara dair iki devlet arasında bir andlaşmaya varılacktı.

Berlin Andlaşmasının Maddeleri

Madde 1 — Rusya devleti Batum ve Ardahan ve Kars'ı veyahut mevaki-i mezkûreden birini yedi zaptında tutup da ileride her ne vakit olursa olsun Muahede-i Kat'iye-i Sulhiye ile tâyin olan Asya Memâlik-i Şâhânesinden bir kısmını daha zapt ve istilâya tesaddi edecek olursa o halde İngiltere Devleti memâlik-i mezkûreyi silâh ile müdafaa etmek üzere Saltanat-ı Seniye ile birleşmeyi taahhüt eder ve buna mukabil Zât-ı Şâhâne dahi Memâlik-i Mahrusede bulunan tebaa-yı hıristiyaniye ve sairenin hüsnü idare ve himayelerine müteallik ilerude devleteyn beyninde kararlaştırılacak olan ısla-

hat-ı lâzimeyi icra edeceğini İngiltere Devletine vaad ile beraber Devlet-i Müşarünileyhayı taahhüdat-ı vakıasının icrası için kendisine Kıbrıs cezîresini tahsis ve asker ikamesi ile cezireyi idare etmesine muvafakat eyler.

Madde 2 — İşbu mukavelename tasdik olunacak ve tasdiknameleri dahi bir ay zarfında mümkün olduğu halde daha evvelce teati edilecektir. Tasdiken lilmahal tarafeynin murahhasları işbu mukavelenameyi imza ve temhir etmişlerdir. İşbu zeyli dahi ittifakla kabul etmişlerdir; şöyle ki:

Tarafeyn-i âkideyn beyninde müttefikûn aleyhtir ki, İngiltere Devleti Kıbrıs adasına asker idhal ile cezire-i mezkûreyi ati-ül beyan şeraitle idareye muvafakat etmiştir.

Birinci Madde: Ada'da bir mahkeme-i şer'iyye-i islâmiye kemafissâbık mevcut bulunup ordaki ehali-i islâmiyeye dair münhasır deavi-i mezhebiyeyi rü'yet eyleyecektir.

İkinci Madde: Evkaf-ı Hümayûn Nezâret-i Celîlesi tarafından cezire-i mezkûre için bir memur tâyin olunacaktır. Bu memur İngiltere hükûmeti tarafından tâyin olunacak bir memur ile bilittifak cezire-i mezkûrede bulunan cevami ve mekabir ve medaris-i islâmiye ve müessesat-ı saire-i mezhebiyenin emlâk ve arazi ve emvalini idare edecektir.

Üçüncü Madde: İngiltere Devleti varidatından idare masrafını tenzil etttikten sonra şimdiki fazlaî varidatı seneden seneye cânib-i Bâbıâli'ye tediye edecektir. İş-

bu fazla geçen beş sene zarfında olan hasılat miktarı mütevassıtı üzerine bilhesap tâyin olunacaktır. Müddet-i mezkûre zarfında emlâki mîriye ve emlâk-i hûmayûn füruhtundan veyahut bunların iltizamından hasıl olacak mebaliğ müstesnâ tutulacaktır.

Dördüncü Madde: Bâbıâli Kıbrıs ceziresinde bulunan arazi-i emiriye ve emlâki humayunu serbestçe füruht ve icar edebilecektir. Bunların esmanı veyahut bedel-i icarı üçüncü bendde beyan olunan cezire varidatına dâhil olmayacaktır.

Beşinci Madde: İngiltere Devleti memurları vasıtası ile arazi ve emlâk mübayaa edilip ıslahat-ı umumiyeye veyahut sair fevaid-i umumiyeye hizmet edecek arazi-i haliye-yi ve arsaları fiat-i münaseneleriyle mübayaa edecektir.

Altıncı Madde: Rusya Devleti Kars veyahut Ermenistan'da muharebe-i âhirede zapt ettiği mahalleri Devlet-i Âliyeye red ettiği halde Kıbrıs ceziresi dahi İngiltere tarafından tahliye olunacak ve 4 Haziran sene 1878 tarihinde akdolunan mukavelename mer'iyül-icrâ olmayacaktır.

Osmanlı Devleti Rusya'ya karşı kendisine bir müttefik ve Ayastefanos Muahedesinin tâdilinde lehine bir devlet kazanmak için bu fedakârlığı yapmak zorunda kaldı. Halbuki İngiltere ile Rusya, Ayastefanos Muahedesini nasıl tâdil edeceklerini daha önce aralarında hallettiler. Rusya ile bu hususta bir anlaşmaya varan İngiltere kaleyi içerden fethetmeyi de ihmal etmedi ve

Padişahın Başmabeyincisi ve İngiliz terbiyesi ile yetişmiş olduğundan dolayı İngiliz lâkabı ile tanınan Müşir Sait Paşa'nın kuvvetli desteğini temin etti ve bu yoldan Başvekil Sadık Paşa'nın İngiltere tarafını tutmasını sağladı.

İngiliz Elçisinin, Kıbrıs'ın İngiltere'ye geçici olarak terki karşığında Ayastefanos Andlaşmasının tâdil edileceğini ve Ruslara karşı tedafüî bir ittifak yapılacağını Padişaha arzından sonra, Abdülhamit II. nin huzuruna giren Sadık Paşa bütün talâkatını kullandı. Rus tehlikesine karşı geçici bir zaman için Kıbrıs'ı İngiltere'ye terk etmenin bir önemi olmıyacağına Padişahı ikna etti ve bu mesele hakkında İngiliz Elçisi ile görüşmeğe müsaade istihsal edince, mabeyinde bir odaya kapanarak işi tezelden hal etmeğe çalıştı. Bu hususdaki görüşmeleri Bakanlar Kurulundan, hattâ Dışişleri Bakanı Saffet Paşa'dan bile gizli tuttu. Abdülhamid'e tesir ederek bu tavizden döndürmelerinden endişe ediyorlardı. İngiliz Elçisi ile görüşüp tekrar Padişahın huzuruna çıktığı zaman, Elçinin Padişaha bahsetmediği yeni bir şart ortaya çıkmıştı. Bu da Osmanlı İmparatorluğu dahilinde ıslahat icrası yani diğer bir tâbirle hıristiyanlara haklar tanınması idi. Abdülhamit buna itiraz ve maddelerin Bakanlar Kurulunda görüşülmesini emretti. Ertesi gün Bakanlar Kurulunda bu anlaşmanın esasına itirazlar vâki olunca Sadık Paşa Başbakanlıktan azledildi ve yerine Rüştü Pşa getirildi. Fakat Rüştü Paşa ancak bir hafta sadarette kalabildi.

Abdülhamit II bu arada andlaşma teklifini tetkik etmek imkânını buldu ve andlaşmanın Sadık Paşa ile elçi Layard'ın iddia ettiği gibi Osmanlı Devleti lehine değil aksine aleyhine olduğunu görerek imzalamadan geri verdi.

Lâkin Rüştü Paşa'nın yerine geçen Saffet Paşa zamanında İngiliz tazyiki arttı ve İngiltere Parlâmentosundaki muhaliflerin İngiliz hükûmetini sıkıştırdıklarını ve bunlara karşı andlaşmanın İngiliz Parlâmentosuna arzı icabettiği ileri sürülüyordu.

Saffet Paşa da Sadık Paşa'nın başladığı bu işin yarıda bırakılmasının imkânsız olduğu kanaatine vardı. Abdülhamit II. bir taraftan Rus ordusu, diğer taraftan İngiliz donanması arasında sıkışmış bulunuyordu. Bu durum karşısında ehveni şeri tercih etmesi lâzımdı. Böylece Kıbrıs'ın geçici olarak İngiltere'ye terkini tazammun eden muahedeyi tasdik ederken «Hukuku Şahaneme asla halel gelmemek şartiyle muahedenameyi tasdik ederim.» ibaresini yazdı ve bunu teyid maksadı ile de İngiliz Elçisinden bir belge istedi. İngiliz Elçisi de şu belgeyi verdi.

«Tarabya, 15 Temmuz 1878

Haşmetli Kraliçe Hazretlerinin sefiri Zat-ı Hazret-i Padişahın 15 Temmuz tarihli ittifakı tedafüi ahidnamesinin tasdiki ile murad buyurdukları veçhile hukuku şahanelerine asla halel getirilmeğe say edilmeyeceğini beyan eyler.

Layard»

Bu tertipler karşısında Abdülhamit II. ile Kraliçe Victoria zamanında Sadrazam ve Hariciye Nazırı Saffet Paşa ile İngiltere Başvekili Benjamin Disraeli tarafından 4 Eylül 1878'de imzalanan bu muahedeye göre senelik icar bedeli olan 87.986 sterling Bâbıâliye verilecektir. 3 Şubat 1879'da yapılan bir anlaşma ile Osmanlı Hükûmetinin Kıbrıs'taki arazisinin gelirine mukabil 5.000 sterling ödenmesi kararlaştırıldı. Böylece verilecek olan senelik icar toplamı 92.986 sterling tutuyordu. Buna 4.166.220 okka tuz parası da ilâve edilecekti.

4 Eylül 1884 tarihinde fenerler idaresini İngiltere devralınca buna karşılık da 113 sterling 11 şilin 3 kuruş verilecekti.

Bahis konusu olan andlaşma ve anlaşmalar ile verilmesi icabeden 92 bin küsur sterling'den Osmanlı Devletine hiç bir para verilmedi. Bu para Osmanlı Devletinin borçlarına tahsis edildi.

KIBRIS'IN İNGİLİZLER TARAFINDAN İŞGALİ

Yapılan anılaşmaya göre Vis Amiral Lord John Hay bir İngiliz Filosu ile 12 Temmuz 1878 günü Kıbrıs'a gelerek idareyi geçici olarak eline aldı ve aynı gün Lefkoşa'da Atatürk meydanında yapılan bir törenle Vali Sami Paşa'nın Lord John Hay ve M. Walter Baring'in huzurunda Türk Bayrağı indirilerek yerine İngiliz bayrağı çekildi ve Korgeneral Sir Garnet Wolsley, Kraliçe Hükûmetinin Kıbrıs Yüksek Komiseri ve Başkomutanı ilân edildi. 22 Temmuz 1878 günü büyük bir kuvvetle Larnaka'ya çıkan Korgeneral Wolsley yemin ederek Yüksek Komiserlik ve Başkomutanlık görevine başladı.

Kıbrıs'ın İngilizler tarafından işgal edildiği gün Başpiskopos bir nutuk söyliyerek Ada'nın Yunanistan'a ilhak edilmesine İngilizlerin yardım edeceğine inandığını bildirdi.

İngilizler İdaresinde Kıbrıs

1923 Lozan Andlaşmasının 16 ve 20. maddeleri ile İngiltere'ye ilhakı resmen tanınmış bulunan Kıbrıs'ta, 1925'ten itibaren İngiliz tacına bağlı bir sömürge statüsü uygulandı.

Rumların birçok fırsatlardan faydalanarak, Kıbrıs'ı Yunanistan'a ilhaka çalışmalarına rağmen bu statü de-

ğişmemiş ve 19 Şubt 1959'da Londra anlaşmalarının imzalanmasına kadar sürüp gelmiştir. Rumların bu zorlamalarından en belirlisi 1931 senesindeki isyandır.

1931 yılı bütçesinin denkleştirilmesi için memurlara vergi tarhını teklif eden Vali Storrs'un bu teklifi Kıbrıs Kavanin Meclisindeki Rum milletvekilleri tarafından reddedildi. Vali ise bir kararname ile vergiyi tahsile başladı. Rumlar, bu zahiri sebebe dayanarak, Kıbrıs'ı Yunanistana ilhak için isyan ettiler, 21 Ekim 1931'de başlayan isyan, Yunanistan'ın Kıbrıs Konsolosu Kyrou tarafından desteklenmiş ve Kilise tarafından organize, sevk ve idare edilmiştir. Vilâyet konağı, kaymakamlık binaları yakılmış ve bir çok hasar yapılmıştır.

Sonunda Yunanistan'ın Kıbrıs konsolosu Kyrou, Britanya İmparatorluğunun herhangi bir yerinde görev almamak kaydiyle Kıbrıs'tan ayrıldı. Kıbrıs'ta tedbirler alındı. Kavanin meclisi lâğvedildi. Kitium piskoposu ve tahrikçi arkadaşları Ada'dan sürüldü. İka edilen 34,345 Sterlin hasarın tazmin edilmesi talep edildi ve bu paranın büyük bir kısmını kilise ödedi. Her türlü seçim hakkı geri alındı. Siyasî partiler dağıtıldı. Basına sansür kondu. Millî bayrakların çekilmesi için Hükûmetten izin alınması şart konularak bayrak çekilmesi yasaklandı. Türk ve Yunan tarihlerinin okullarda okutulması yasak edlidi.

Dikkate değer olan nokta Türk halkının hiç bir suçu yokken, hattâ isyan esnasında hükûmet kuvvetlerine

yardım eden ve Valinin kaçmasını sağlayan Türklerin bu yasaklarda en çok baskıya mâruz bırakılması keyfiyetidir. Bu baskı 1943 yılına kadar bütün şiddeti ile devam etti ve bu tarihten sonra yavaş yavaş hafifledi.

Kilise her şeye rağmen ilhak fikrinden hiç bir zaman vazgeçmemiş ve hele Rodos ve 12 Ada'nın Yunanistan'a ilhakından sonra bu yoldaki çabalarına bir kat daha hız verdi. Ada'nın statükosunu değiştirmek için bu defa isyana başvurmayıp günün modası olan hukuk kaidelerine yani plebisite başvurmak yolunu tercih etti. Halbuki beynelmilel bir anlaşmanın derpiş edeceği herhangi bir arazi terki bahis konusu olmadan plebisit yapılamaz. Böyle olmasına ve Kıbrıs hükûmetinin muhalefetine rağmen, Kilise beynelmilel kaidelere uymayan plebisiti 16 Ocak 1950 tarihine rastlayan pazar günü yaptırdı. Rumların çoğunlukta bulunduğu bir yerde plebisitin neticesinin zaten ilhak lehine tecelli edeceği tabiî idi.

Plebisit sonucunu ve dokümanlarını Atina, Londra ve Birleşmiş Milletlere takdim etmek için görevlendirilmiş bulunan «Millî Rum Heyeti» nin bir üyesi Fransız ajansı muhabirine «Bu bir plebisit değil, Kıbrıs'taki Rum halkının bir nüfus sayımıdır.» demekle sonucu önceden bilinen bir plebisit oyunu yapılmış olduğunu ifade etti. Plebisit dokümanlarını ne İngiltere Sömürgeler Bakanı, ne de Kıbrıs Valisi kabul etti. Türkler ise aslında bu plebisiti kabul etmemişlerdi.

Plebisitten sonra, Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı için kilise ile Yunan Hükûmeti daha sıkı bir işbirliği yaptı ve Yunan Hükûmeti İngiltere Hükûmetine müracaat ederek Kıbrıslı Rumların dileklerini görüşmeği teklif etti. Bu teklifi İngiltere İçişlerine müdahale ederek reddetti.

Yunan Hükûmeti meseleyi Birleşmiş Milletlere götürmeğe karar verdi. Kıbrıs Türkleri, Türkiye Cumhuriyet Hükûmetimizin desteği ile bu teşebbüsleri protesto etti ve ilhak aleyhine toplantılar tertipledi.

20 Ağustos 1954 tarihinde Self-Determination hakkının Kıbrıs'a tanınması esasına dayanan Yunanistan teklifi, Yunan delegesi tarafından Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğine verildi. Mesele gündeme alındı ise de Genel Kurulda Kıbrıs halkına Self-Determination hakkı tanınması reddedildi (14 Aralık 1954).

Kıbrıs ortodoks kilisesi Birleşmiş Milletlerden istediği kararı alamaması üzerine, tedhiş yolu ile isteğine ulaşma kararını aldı. Başpiskopos Makarios III, Atina'ya yaptığı sık ziyaretlerle bu yolu Yunan Hükûmetine benimsetti ve 1951 yılında Grivas'ı Kıbrıs'a davet ederek kendisine ilk defa Rum Gençlik Teşkilâtı PEON'u organize etmek görevini verdi. Bu teşkilât Makarios'un direktifine göre çalıştı. Ancak 1953 yılında muzır ve tahrik edici hareketlerinden dolayı hükûmet tarafından kapatıldı. PEON teşkilâtı bundan sonra EOKA adı altında gizli tedhiş teşkilâtı halinde çalışmaya başladı. Yunan Hükûmetinin her türlü maddî ve mânevî desteği ve

Grivas'ın komutasında çalışan EOKA, 1 Nisan 1955 tarihinde Ada'nın belli başlı kasabalarında ve Lefkoşa'da aynı saatte ilk bombaları patlattı ve Grivas «DIGHENİS» imzası ile beyannameler dağıttı. Tedhiş, ilk önce İngilizlere tevcih edilmiş ve Türklere karşı bir hareket yapılmamıştı. İngilizlerden sonra sıra Türklere gelecekti. Bunun için bir bahane bulmakta zorluk çekilmedi. Türk polislerin İngilizlere yardıma devam etmemelerini yani emniyet mensubu olarak normal vazifelerini yapmamaları EOKA tarafından talep edildi. Buna imkân yoktu. İşte bu bahane ile, ilk önce Türk polislerine, sonra Türk halkına tecavüzler başladı.

Tedhiş başlayınca İngilizler 30 Haziran 1955'de Kıbrıs meselesini görüşmek üzere Yunanistan ve Türkiye'yi Londra'ya konferansa davet etti. İlgili devletlerin katıldığı konferans 1955 yılı Ağustos ayında Londra'da toplandı ve tarafların görüşlerinin belirtilmesi ile bir sonuca varılmadan sona erdi.

Ada'da tedhiş hareketleri sürüp gitti. Makarios, 9 Mart 1956'da Seyshell adalarına sürüldü ise de tedhiş devam etti. Londra ve Zürich anlaşmalarının imzalanmasına kadar tedhiş hareketleri aralıklı olarak devam etti. Her ne kadar Ada'nın Yunanistan'a ilhakını tahakkuk ettirmemiş ise de statü değişmesine âmil olmuştur.

Rumların kurmuş olduğu EOKA teşkilâtının giriştiği faaliyet Kıbrıs Türkünün gözünden kaçmadı. Ada'da varlığını korumak ve nefsini müdafaa etmek için VOLKAN teşkilâtını kurdu. Bu teşkilât daha sonra TMT: Türk

Mukavemet Teşkilâtı halinde yeniden organize edildı. Bu teşkilâtın tecavüz gayesi yoktu.

Türk Hükûmeti dünya barışı için büyük bir fedakârlık yaparak Kıbrıs'ın TAKSİM'ine razı olmuştu. Kıbrıs Valisi Foot da bunu kabul ve ilân etmiştir.

Kıbrıs Türkü bu dâvada Türk Hükûmetini ve Kıbrıs Türk liderlerini desteklemek için 27 Ocak 1958 günü bir miting tertip etmiştir. Bu silâhsız ve müdafaasız bir toplantı idi. Hiçbir tecavüz emeli beslemeyen, sadece hissiyatını açıklamak isteyen bir mitingdi. Fakat İngiliz emniyet kuvvetleri bu topluluğu göz yaşartıcı bombalarla dağıtmaya kalkıştılar. Mâsum ve silâhsız insanlara karşı hücum emrini kim ve niçin vermişti? Buna vicdanını nasıl razı olmuştu? Elleri silâhlı, yüzleri maskeli EOKA çetecilerine ateş açılmıyor da silâhsız ve müdafaasız Türklere karşı vicdan sızlamadan hücum emri veriliyordu. Sebebi basit. Çünkü karşılarında Türkler vardı. Evet salibin karşısında hilâl vardı.İşte bütün suç bu idi. Jeeplerini çılgınca halkın üstüne süren İngilizler yaşlı bir Türk kadını, Şerife Ahmet, ile yaşlı bir Türk erkeği Mehmet Ahmet Bondiko'yu, çiğneyerek öldürdüler.

Türkler bu hareketi protesto etmek için 28 Ocak 1958 günü toplantı yaptılar. İngilizler yine makineli tüfekler, tabancalar ve göz yaşartıcı bombalarla silâhsız ve müdafaasız Türklere hücum ettiler. Türkler iman dolu göğüslerini kurşunlara açmışlar ve taşla karşı hücuma kalkmışlardı. Bu savaşta da Mustafa Ahmet, Sermet Kanatlı, İbrahim Ali, Safer Muharrem ve Fuat Yu-

suf şehit oldular. Bu mücadele İstiklâl Savaşımızda olduğu gibi etle çeliğin mücadelesi oldu. Bir vatanın kurtuluşunun mücadelesi idi bu. Artık imkânların düşünülmesine ne fırsat vardı, ne de zaman.

«Bayrakları bayrak yapan üstündeki handır.
Toprak, ancak uğrunda ölen varsa vatandır.»

diyen büyük şairi, yavru vatanın asil Türk evlâtları bir kere daha haklı çıkarmış ve Yeşiladayı bir kez daha vatan yapmak için kan dökmekte zerrece tereddüt göstermemişti.

İngilizlerin 27 - 28 Ocak 1958 de öldürdükleri bu 7 şehidimizden başka EOKA, muhtelif köylere yaptığı baskınlarla ve şahıslara karşı giriştiği taarruzlarla birçok Türk'ün canına kıymıştır. Bir tedhiş yaratmak kastı ile yapılan bu taarruzlar genç, ihtiyar, kadın veya çocuk demeden rasgele bir çok kişinin haytına kıymıştır.

Fakat Kıbrıs Türkü bu şerefli mücadelesi ile Kıbrısta şuurlu bir Türk varlığı bulunduğunu ve nereden gelirse gelsin hiç bir kuvvet ve şiddetin önünde hürriyetinden, canı pahasına olsa dahi, vazgeçmiyeceğini anlatmıştır.

Bugün Mehmetçik Kıbrıs'ta ise, bunda kanları ile Yeşiladayı ıslatan aziz şehitlerimizin ve kahraman Kıbrıs Türklerinin payı büyüktür. Arkalarında bütün Türk Milletinin bulunduğunu bilmenin verdiği kudret ve iman ile bir nevi ölüm kalım savaşına atılan yavru va-

tan, her zaman için yavru vatan olarak kalacaktır. Bundn kimsenin şüphe etmesine imkân ve ihtimal yoktur. Daha dün denecek kadar yakın tarih bunun en canlı delilidir. Aksini düşünenlerin bunu gözönünde bulundurmaları yerinde olur. Kaldı ki Kıbrıs Türkü bugün resmen Türkiye'nin garantisi altındadır ve Mehmetçik de Kıbrıs'tadır.

İngiliz İşgalinde İdarî Teşkilât

Kıbrıs'ın idaresi için önceden bir plân yapılmış değildi. Bunun için Sir Garnet Wolsley, evvelâ Türk mutasarrıfının yerini aldı ve Türk kaymakamların yerine altı kazaya 6 İngiliz kaymakamı tâyin edildi.

İngilizler Devrinde Kıbrıs'taki Türk Vakıfları

Türklerin vakıf müessesesi hiç şüphe yoktur ki insanlık tarihinin en hayırlı müesseselerinden biri, belki birincisidir. Bu müessese Türklerin toplumsal yardım alanında ne kadar ileri gittiklerini gösteren en önemli bir delildi. Bugünkü sigorta hükümleri şümulüne alınmamış bulunan öyle konular ve sosyal işler vardır ki Türk vakıfları bunları hiç bir prim ödemeğe lüzum bırakmadan şumulüne almış bulunmaktadır.

Türk hükümranlığının girdiği her yerde olduğu gibi Kıbrıs'a da vakıf müessesesi bütün şümulü ile girmiştir. 1571'de Türk ordularının parlak zaferi ile Osmanlı idaresine giren Kıbrıs'a sadece Türklere mahsus vakıflar

girmemiş, gayri müslimlere dahi vakıflar yapılmıştır. Hattâ bugün Kıbrıs Başpiskoposluğu binası, kilisesi ve müştemilâtı Sultan Selim II tarafından Başpiskoposluğa vakfedilmiştir. Buna mümasil diğer kiliselerin ve dinî müesseselerin de kendilerine mahsus vakıfları vardır. Osmanlı devletinin verdiği imtiyazlar sayesinde bu müessese çok gelişmiştir. O derecede ki Başpiskoposun kontrol ve direktifi altında mütevelliler tarafından idare edilen bu müesseseler Rum cemaatının kalkınmasını ve teşkilâtlanmasını organize ve finanse eden müesseseler olmuştur. Osmanlı Devletinin verdiği imtiyazlar Ada'yı geçici olarak 1878'de işgal eden İngiltere Hükûmeti tarafından da tanındı. Böylece bu müessese gittikçe gelişti ve hükûmet içinde hükümet oldu. EOKA teşkilâtını Başpiskopos Makarios bu sayede kurdu. Sonuç malûm.

Kıbrıs'ta Rumlara tanınan bu haklar Osmanlı idaresinde pek tabiî olarak Türklere de tanınmıştı. Fakat Kıbrıs'ın geçici olarak İngiltere işgaline geçmesi üzerine Sultanın vakıflar üzerindeki hukuku, idareci devlet olan İngiltere'ye intikal etti. Berlin Andlaşmasının 2. maddesine göre İngiltere Hükûmeti tarafından tâyin edilen bir İngiliz murahhası ile Osmanlı Devleti Evkaf Nezareti tarafından tâyin edilen bir Türk murahhas, Türk vakıflarını müştereken idare edecekti. İşgal geçici olduğu için Padişah evkaf müessesesi üzerindeki haklarını bu suretle muhafaza etmekte bir sakınca görmemişti.

Lâkin geçici işgal ve bunu takiben 1914'de tek taraflı ilhak dolayısiyle gerek tâyin ettiği İngiliz murahhas ve gerekse, ilhaktan sonra mahallî İngiliz Hükûmeti tarafından tâyin edilen Türk murahhas vasıtasiyle Mahallî İngiliz Hükûmeti, Türk evkafına tamamen hâkim oldu. Memur statüsüne giren Türk evkaf murahhasları Kıbrıs Hükûmeti elinde bir kukla oldu.

Evkaf müessesesi bu tarzdaki bir idare altında, gayesi olan, halka yardım prensibinden ayrılmış, tam aksine, halkı ezmek için bir koz olmuştu. Hükûmet, Türk evkaf murahhasını, Türk halkının lideri olarak kabul etmiş ve bunun vasıtası ile her istediğini halka kabul ettirmeğe çalışmıştır.

Evkaf murahhası otomatik olarak Türk Ortaokulları Komisyonunun başkanı olması hasebiyle de Türk okullarına tamamen hâkim oldu. Liselerin başına İngiliz müdürler getirildi. Rum cemaati için ise böyle bir konu yoktu. Çünkü onlar vakıflarının idaresinde müstakil idiler. Okullarına İngiliz öğretmen bile tâyin etmediler. Bunun açık bir haksızlık olmasına ve uzun seneler Türk basınının mücadele etmesine rağmen, maalesef Mahallî İngiliz Hükûmeti gasbedilen bu hakkını Türk halkına vermemekte ısrar etti. Kötü idare yüzünden Türk evkafı bakımsız ve verimsiz bir hale getirildi ve memurlarının maaşını verebilmek için bazı emlâk ve arazisini satmak zorunda bırakıldı. Çünkü evkafın değerli binalarını düşük kira ile resmî daireler için kiralayan Hükûmet, evkaf bütçesini en kuvvetli gelir kayna-

ğından mahrum etmişti. Bu siyasetini, evkafın Türk cemaatine devrinden hemen öncesine kadar devam ettirdi. Ve mevcut kira mukavelelerini temdit etti. Böylece bir müddet daha önemli gelir kaynaklarını dondurmuş oldu.

Bundan başka ihmal ve kayıtsızlık yüzünden 10.000 lerce dönümlük Afandirga çiftliği Rumların eline geçti. Bunun tek sorumlusu Mahallî İngiliz Hükûmetidir. Evkafın Türk Cemaat Meclisine devrinden sonra bu konu Türkler tarafından dâva konusu yapılmış ve mahkemeye müracaat edilmiştir. İngiliz Hükûmeti, sorumluluğunu idrak etmiş ve Türk Cemaat Meclisine 1,5 milyon Sterling tazminat vermeği kabul etmiştir.

Görülüyor ki Kıbrıs'ta Türk halkının en kuvvetli dayanağı olan evkaf rasyonel bir şekilde işletilmemiş ve bu yüzden Türk halkının maddî ve mânevî kaybı çok büyük olmuştur. Rumlara tanınan haklar Türklere de tanınmış olsaydı bugün Kıbrıs'taki Türklerin iktisadî ve sosyal durumu çok daha iyi olacak ve belki de tarihin seyri başka türlü olacaktı.

İngiliz İşgalinde Mahkemeler

Hukuk dâvalarına bakmak için Yüksek Mahkeme kuruldu. Yüksek Mahkeme Lefkoşa'da inikad etmekte olup 2 İngiliz yargıçtan teşekkül ediyordu.

Her kazade bir İngiliz yargıç başkanlığında Kıbrıslı bir Türk ve bir Rum yargıçtan teşekkül eden kaza mahkemesi vardı.

İngiliz İşgalinde Polis Teşkilâtı

Osmanlı Devleti zamanında teşkil edilmiş bulunan zaptiye teşkilâtı tensik edilerek İngiliz subayların idaresine verildi. Bu teşkilât hem polis, hem de jandarma vazifesini gördü.

İngilizler Devrinde Okullar

Kıbrıs'ta bulunan Türk okulları Cumhuriyet devrindeki bütün gelişmelere uymuş, rüşdiye ve idadiler, ortaokul ve lise olarak Türkiye'deki müfredat programını tatbik etmişti.

İngilizler devrinde 1881 yılında ilk okullar mahallî hükmûetin idare ve kontrolü altında geçmiş ve müfredat programı mahallî idare tarafından tesbit edilmiştir. Bu sistem her ne kadar Türk ve Rumlar için aynı idiyse de Türklere yapılan baskı çok fazla olmuştur. Bir müddet için ilk okullarda kitapsız tedrisat uygulandı. İlk defa olarak Kıbrıs'ta denenen bu sisteme karşı uzun süre mücadele edildi. Nihayet bu sistemden vazgeçildi.

Buna karşılık orta ve liselerde müfredat programı Türkiye'nin aynı olmakla beraber Türk okullarının başına İngiliz Müdürler getirmek suretiyle müdahale etmek istediler. Bunun için de uzun süre mücadele edildi. Türkiye Cumhuriyet Hükûmetinin Kıbrıs'taki okullara zaman zaman en iyi öğretmenlerinden göndermesi, Türkiye ile yakın temasın devam ettirilmesi, lise öğreniminden sonra yüksek okul ve üniversite öğrenimi yapmak

üzere Türkiye'ye gelen gençlerin büyük bir toplam tutması, Kıbrıs Türkünün kültür bakımından Türkiye'den hiç bir ayrılık göstermemesinin başlıca âmilidir.

Kıbrıs'ta sanat öğrenimi alanında ilk adım Kıbrıslı Dr. Hafız Cemal Lokman Hekim'in 1904 yılında Lefkoşa'da özel bir sanat okulu açması ile atıldı. Bu okul 5 yıl devam etti. Şayet devam etmiş olsaydı Kıbrıs Türk halkının durumu bugün çok başka türlü olacaktı.

Kıbrıs'ta klâsik öğrenimin değiştirilmesi gerektiğini anlayan Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti 1958 - 1959 yılında, Kıbrıs Türk Kültür Derneği aracılığı ile Kıbrıs'ta Atatürk Enstitüsünü kurmuştur. Bu okul çok büyük bir gelişme kaydetmiştir. Çeşitli branşlar ve gezici köy kadın kursları ile bütün adayı kapsayan bir çalışma alanına kavuşmuştur.

Kıbrıs Cumhuriyetinin ilânı ile okullar ilgili cemaatlerin idaresine geçmiştir.

Kıbrıs kaderin kötü cilvesi ile Anayurttan ayrı düşen ülkelerin en mutlusudur. Çünkü Türkiye'nin yakınındadır ve Türkiye her zaman Kıbrıs Türkünün yanında bulunmuştur.

Cumhuriyet Hükûmetimizin vermiş olduğu burslarla birçok Kıbrıslı Türk genci yüksek öğrenim yapmak imkânını bulmuştur. Bugün Kıbrıs'ta okuyup yazma bilmeyenlerin oranı çok düşüktür.

Kıbrıs'ta Nüfus Hareketleri

Kıbrıs'ta ilk insan hayatı Neolitik devirde başlar. Çeşitli kazılarda elde edilen eserler şimdilik bunu ispat-

lamış bulunmaktadır. Bundan sonraki devirlerde Kıbrıs'ta medeniyetler birbirini kovalamış ve Akdeniz'de doğu ile batı arasında köprü başı gibi bir yer işgal eden Kıbrıs, tarihin çeşitli devirlerinde doğudan ve batıdan gelen muhtelif insan akınlarına sahne olmuştur. Milli bir mahiyet taşımayan Kıbrıs nüfusunun miktarı bazı zamanlarda çok büyük sayılara ulaşmıştır. Bir aralık yalnız Salamis şehrinin nüfusu 120.000 kadar tahmin edilmiştir. Bu sayılar düzenli bir nüfus sayımına dayanmamakta, sadece tahminlere göre hesaplanmaktadır.

Kıbrıs'ın Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethine kadar nüfus bu suretle hesaplanmış iken, ilk defa olarak Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethi müteakip nüfus tahriri yaptırıldı. Ada'da 1571 senesinde tesbit edilen nüfus 150.000 yerli halk ve 30.000 Türk askerinden ibaret olmak üzere 180.000 kişiden ibaretti. Kıbrıs Osmanlılar tarafından zaptedilmeden önce nüfusu 197.000 kişi idi.

Yapılan nüfus tahriri sonunda elde edilen nüfus sayısı, Kıbrıs'ın nüfusunun arttırılmasının ve savunması için de Türk halkının Ada'da yerleştirilmesinin zarurî olduğunu ortaya çıkardı. O zamana kadar gelen usule uygun olarak, Anadolu'nun her tarafından Kıbrıs'a sürgün «mecburî göç» yaptırılmasına karar verildi. Bunun üzerine her şeyden önce Anadolu'da yaşıyan halkın, Kıbrıs'ta yaşayıp yaşayamıyacakları araştırıldı.

Kıbrıs ikliminin mûtedil, arazisinin bağ ve bahçe yapmaya ve şeker kamışı ekimine elverişli bulunduğu

gibi, özellikle hububatın bir kile'sine 50-60 kile ürün verdiği sonucuna varıldığından söz edilerek halkın Kıbrıs'a göç etmesi teşvik edildi.

Öte yandan da Kıbrıs'ta her türlü sanat sahibine ihtiyaç bulunduğu da tesbit edildiğinden sürgün hükümlerine bu sınıfa girmiş olan kişilerin de tâbi tutulması dahil edildi. Sürgüne tâbi olanlar 2 yıl süre ile vergi, öşür ve bütün diğer vergilerden muaf tutulacakları bildirildi.

Anadolu'nun çeşitli yerlerinden her 10 hanede 1 hane olmak üzere Kıbrıs'a sürülen halk, Anadolu'daki yerleri gözönüne alınarak grup grup yerleştirilmiştir. Bugün Kıbrıs'ta çeşitli yerlerdeki Türk halkının fizyonomi, dil, şive, giyiniş ve hattâ âdet ve geleneklerini aynen muhafaza ettiklerini görmek mümkündür. Bir Gönendereli ile bir Baf'lının birbirinin aynı olmadığı gibi.

Sürgüne tâbi olan yerler Anadolu, Karaman, Rumeli, Zülkadriye, İçel, Bozok, Âlâiye, Teke ve Manavgat idi. Yapılan hesaplara göre Kıbrıs'a göç eden hane toplamı 5720 idi.

Kıbrıs'a sevkedilen ailelerden başka Kıbrıs'ın fethine katılan ve timar sahibi olan askerlerden 30.000 kişi de Kıbrıs'ta kalmıştır.

Kıbrıs'a mecburî göç ile 5720 hanenin her birinde ortalama 5 kişi olduğu kabul edilirse toplam olarak 28.600 kişi sürülmüş demektir. Kıbrıs'ta kalan 30.000 askerle birlikte Türk halkı 58.600 kişiye varmış oldu. Böy-

lece Kıbrıs'ın fethinden sonraki nüfusu 238.600 kişi olmuştur denilebilir.

Kıbrıs'ta nüfus devamlı olarak oynaklık göstermektedir. Zelzele, veba, kıtlık ve korsanların baskınları burada önemli rol oynamaktadır. Bu yüzden 1640 senesinde nüfus toplamı 25.00 kişiye kadar düşmüştür.

1777 senesinde Kıbrıslı Papaz Kyprianos'a göre Kıbrıs'ın nüfusu 47.000 Türk ve 37.000 hıristiyan olmak üzere toplam 84.000 kişidir. İngiltere'nin Halep ve Kıbrıs Konsolosu bulunan De Vezin'e göre 1792'de 60.000 hıristiyan ve 20.000 Türk olarak toplam nüfus 80.000 iken 1814 senesinde Kinnier'e göre 35.000 Türk ve 35.000 hıristiyan olmak üzefe toplam 70.000, 1815'de Turner'e göre 40.000 hıristiyan ve 30.000 Türk olmak üzere 70.000, 1821'de Tricoupy'ye göre 80.000 hıristiyan ve 20.000 Türk olmak üzere 100.000 kişidir. 1831 senesinde hacegândan Abdürrauf Haleti Efendi'nin tahriri nüfusuna göre 39.206 erkek Rum ve 28.738 erkek Türk olmak üzere 57.944'tür. Sonraki yıllrada yapılan nüfus sayımları sonuçları ise şöyledir:

Sene	Türk	Rum	Diğer	Toplam
1881	45.458	137.631	3.084	186.173
1891	47.926	158.585	2.775	209.286
1901	51.307	182.739	2.974	237.020
1911	46.428	214.480	3.056	263.964

1921	51.339	244.887	4.489	300.715
1931	64.245	276.572	7.142	347.959
1938	66.459	310.070	—	376.529
1946	80.548	361.199	8.367	450.114
1960	105.494	448.861	—	554.355

Kıbrıs nüfusu incelenirken hakikî unsur olarak Ada-da Türk ve hıristiyanların bulunduğu, diğer milletlere mensup nüfusun ise çok az olduğu görülür.

Diğer bir hakikat ise Kıbrıs'ta yaşıyan Türklerin asıl itibariyle Türk ırkından geldikleri ve Türkiye ile Kıbrıs arasında devamlı ve sıkı bir temasın mevcudiyeti neticesinde birleşik kap gibi, Türkiye ile Kıbrıs arasında devamlı olarak nüfus akışının meydana geldiğinin gö-rülmesidir.

Hıristiyan halkın ise tarihi seyir boyunca, Kıbrıs'a çeşitli memleketlerden ve milletlerden gelen insanların meydana getirdiği bir kitlenin hıristiyanlığı kabul et-mesi ile müşterek dili konuşma sonunda ortaya çıkan bir topluluktan ibaret olması yani bir millet olmaması keyfiyetidir.

Kıbrıslı Rumların Yunanlı olmadığını 1907 senesin-de Kıbrıs'ı ziyaret eden Sömürgeler Bakanlığı Müsteşarı Mr. Winston Churchill'in Rumların Yunanistan'a ilhak isteklerine karşılık «.... fakat bu cemaatın Yunanistan'ın bir parçası olduğu neye dayanıyor? Ada ile Yunanis-tan arasında ne tarihî ve ne de coğrafî bir bağlılık var-dır. Ada'nın tarihî devirlerinde Mısır, İran, Asur, Roma,

Venedik, Ceneviz ve Osmanlı devletlerine bağlı olduğunu görürüz. Hiçbir zaman Yunanistan'a bağlı olduğunu tarih kaydetmiyor..... Kıbrıs'ta şimdi yaşayan insanlar Yunanlı değildir. Bunlar buraya göç eden Mısırlılar ile Yunanlıların karışmasından meydana gelen melez bir ırktır. Yalnız Yunan dili bunların Yunan an'anelerine bağlı kalmalarını sağlamıştır. Yoksa filozof, kahraman ve heykeltraş Yunanlıların torunları değildir.»

Mr. Churchill'in bu beyanatı Kıbrıslı Rumlar tarafından iyi karşılanmadı ve yıllarca sonra Kıbrıs'ta Başpisokpos Makarios tarafından 13 Ocak 1952'de tertiplenen plebisitin ikinci yıldönümü dolayısiyle Lefkoşa'da Faneromeni kilisesinde yapılan törende Makarios (..... Hükûmete müracaatlarımız karşısında, İngiltere Ada halkının Yunanlı olmadığı iddiası ile, millî vicdanlarımızı rencide ederek bizi tahkir etmiştir...) diyerek Mr. Churchill'in yukarıda verdiğimiz sözlerini telmih etmiştir.

Nüfus rakamlarının incelenmesi halinde muhtelif tarihlerde yapılan sayımların veya tahminlerin daima değişik sonuçlar verdiği, bazan Türklerin, bazan hıristiyanların çoğunlukta bulunduğu yani nüfus faktörünün değişgen bir faktör olduğu görülür.

Osmanlı İmparatorluğu devrinde Kıbrıs'ta Türk nüfusu, kendi memleketi telâkki ettiği Ada'da emniyetle yerleşmiş ve çalışmış olmasından dolayı bâzan çoğunluğu dahi teşkil etmiştir.

Lâkin 1878 yılında Ada'nın geçici olarak İngiltere'ye kiralanmasından sonra nüfus miktarları incelendiği takdirde Türk nüfusunun azaldığını ve hiç bir zaman Rum nüfusundan fazla olmadığını görürüz. Bunun çeşitli sebepleri vardır. Şöyle ki:

1. Türkler Ada'nın fâtihi olarak memleketin efendisi durumunda bulunmuşlar ve bütün Türk ülkelerinde olduğu gibi, asker, memur ve emlâk sahibi olarak Adanın idaresini ellerinde tutmuşlardı. Ada'nın 1878'de geçici olarak İngiltere'ye verilmesi sonucunda Türkler efendi durumundan yani idare eden mevkiinden idare edilen durumuna düşmüşlerdir. Bu keyfiyet psikolojik bakımdan Türklerin Ada'dan uzaklaşmalarına âmil oldu.

2. Ada'yı idaresine alan İngiltere, ilk önce iş başında bulunan Türkleri memuriyetlerinden uzaklaştırmak ve yüksek mevkilere Rumları getirmek suretiyle idarede bir reorganizasyon ve tensikat yapmak yoluna saptı. Bundan maksat hem Türkleri idareden uzaklaştırmak, hem de Rumları kendilerine daha çok bağlamak suretiyle Ada'da Türklerin hâkimiyetine son vermekti.

3. Türklerin memuriyetten uzaklaştırılması ekonomik bakımdan da Türklere bir darbe oldu. Çünkü Türkler bu defa ellerinde bulunan arazi ve emlâki satmak suretiyle hayatlarını devam ettirmek zorunda kaldılar. Bu fırsattan ise Rumlar faydalandı ve Türklerin mallarını satın almakla Ada'da kendilerine kuvvetli bir var-

lık sağladı. Ticaret ve sanat hayatında esasen önemli yerler işgal eden Rumlar, arazi ve emlâki de ellerine geçirmek suretiyle Adanın iktisadî sahasında büsbütün kuvvetli duruma yükseldiler. Kilise özellikle Türklerin arazi ve emlâkinin alınmasını teşvik ediyor ve «Terazinin bir kefesine altını, öteki kefesine Türkün toprağını koyunuz, altın ağır gelse dahi altını verip toprağı alınız, çünkü Türkleri Ada'dan çıkarmanın tek yolu budur» diye telkinlerde bulunuyordu.

4. 1923 yılında Lozan Muahedesinin imzalanmasından sonra Ada'nın mukadderatı belli olmuş bulunduğundan Türklerin bir kısmı kendilerine tanınan seçim hakkını kullanarak Türkiye'ye göç etmişler, hattâ bu göç bazan bütün bir köy halkı olarak vâki olmuştur. Bu gün Anadolu'nun güney kıyılarında Silifke, Anamur, Alanya ve Antalya bölgelerinde kitle halinde Kıbrıs Türklerinin varlığı bunun bir sonucudur.

5. Kıbrıs'ta yüksek tahsil müesessesi ve üniversite mevcut olmadığı için liseyi bitiren Türk gençlerinin %90'ı yüksek tahsillerini Türkiye'de yapmak için Anavatan'a gelmişlerdir. Meccanî tahsil yapabilmek için Türk vatandaşı olmaları şart olduğundan Kıbrıslı gençler Türk vatandaşı olmuşlar ve bu suretle Kıbrıs'lı Türk gençleri Türkiye'de kalarak, çeşitli sahalarda çalışma hayatına girmişlerdir. Böylece Kıbrıslı gençlerin büyük bir çoğunluğu Türkiye'de yerleşmek ve yuva kurmak yoluyla Ada'dan ayrılmak zorunda kalmışlardır.

6. 1955 senesinde Rumların Kıbrıs'ta başlattıkları

tethiş EOKA hareketleri de Kıbrıs'ta Türklerin huzurunu kaçırmış ve göçlere sebep olmuştur. Özellikle 1960 senesinde Kıbrıs'ın Cumhuriyet olmasından sonra Ada-da ortaya çıkan iktisadî kriz ve işsizliğin devam ettirilmesi, Türklerin Kıbrıs'tan göç etmelerini teşvik edecek mahiyettedir. Bir aralık (Mart 1962)'de ayda 800 - 1000 Türk'ün başta İngiltere olmak üzere Avusturalya, Almanya, Güney Afrika ve Türkiye'ye göç ettikleri görülmüştür.

Rumların da göç ettikleri bir vakıa ise de Türklere kıyasla onların miktarı azdır. Böylece nüfus dengesi devamlı olarak Türklerin aleyhine bozulmaktadır.

Ada'da istikrar temin ve iktisadî kalkınma tesis edildiği takdirde bu göçlerin önüne geçileceği tabiidir. Kıbrıs'ın inkişaf plânları tatbik edilir ve Türk halkının Ada'da iş sahası bulması temin edilirse nüfus dengesi Türklerin lehine değişebilir. Fakat bugünkü durum gözönüne alındığı takdirde, normal şartlar tahtında Kıbrıs'ta nüfus çoğunluğunun Türklere, şu veya bu şekilde, geçmesi ihtimali hemen hemen yok gibidir.

Ancak verilen rakamlar gösteriyor ki nüfus faktörü sabit bir faktör olmayıp tabiî âfetler, hastalıklar, iktisadî krizler, harpler ve taraf tutan idareler neticesinde daima değişmektedir.

Tarihî seyir göstermiştir ki idare edenin tutumu ve yarattığı hava Adanın nüfus dengesinde bir veya diğer cemaat lehine değişiklik meydana getirmekte büyük bir rol oynamaktadır ve oynayacaktır.

İngiliz işgalinde malî yardım

Ada'nın idarî masraflarını karşılamak için çok paraya ihtiyaç vardı. Fakat bunun Kıbrıs'ın varidatından karşılanması mümkün olmadı; bundan dolayı İngiltere Parlâmentosu her sene özel surette malî yardımda bulunmak zorunda kaldı ve İmparatorluğun yolunun emniyet altında bulunması için Hindistan'dan akan servetin pek az bir kısmının bu maksada sarfında bir mahzur görülmedi. Buna rağmen kuraklık sebebi ile öşürün alınmaması ve vergilerin ödenmemesi gibi hallerde Kavanin Meclisinin Rum âzâları idarî güçlükler çıkarmakta ve bu yoldan Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakına çalışıyorlardı. 1888 ve 1911 senelerindeki olaylar buna delildir.

Kıbrıs'ın İngiltere'ye İlhakı

Birinci Dünya Harbinde Osmanlı Devletinin Almanya safında İngiliz blokuna karşı savaşa katılması üzerine 5 Kasım 1914 tarihinde İngiltere tek taraflı olarak 1878 Berlin Andlaşmasını hükümsüz bırakarak Kıbrıs'ı İngiltere'ye ilhak etti. Osmanlı Devleti bu tek taraflı ilhakı tanımadı ve protesto etti. İngiltere fiilen sömürge telâkki ettiği Kıbrıs'ı 1915 senesinde Yunanistan İngiltere safında savaşa girdiği takdirde Yunanistan'a vermeği teklif etti. Fakat Yunanistan savaşa girmeği reddedince bu teklif de otomatik olarak hükümsüz kaldı.

1. Dünya Savaşında mağlûp olarak düşmanlara teslim olan Osmanlı Devleti yerine «Ya İstiklâl! Ya

Ölüm!» parolası ile şahlanan Türk Milleti, İstiklâl Savaşı sırasında Batum, Kars ve Ardahan'ı Ruslardan almağa muvaffak oldu. Bu durum muvacehesinde İngiltere'nin 1878 Berlin Andlaşması gereğince otomatik olarak Kıbrıs'ı Türkiye'ye geri vermesi gerekirdi. Çünkü Kıbrıs'ı İngiltere'ye ilhakı tek taraflı bir karar ile yapmıştı. Fakat bunu yapmadı. En nihayet 1923 senesinde imzalanan Lozan Andlaşması ile İngiltere'nin Kıbrıs üzerindeki hukuk-u hükümranisi tanındı ve 1878 Berlin Andlaşmasının feshi kabul edildi.

Ancak Lozan Andlaşmasının imzalanması tarihinden itibaren 2 yıl zarfında hakkı hıyarlarını kullanmak ve Türk vatandaşı olarak Türkiye'ye göç etmek hakkı Kıbrıs'taki Türklere tanındı. Bu hakkı kullanmayan veya kullanamayan Türkler otomatik olarak İngiliz vatandaşlığına geçtiler. Böylece Kıbrıs üzerindeki Türk hükümranlığık hakkı zımnen 1925 senesine kadar devam etti ve bu tarihten sonra İngiltere Krallığı tacına bağlı bir sömürge haline getirildi ve işgal kuvvetli komutanlarına verilen Yüksek Komiser ünvanını kaldırarak yerine vali unvanını haiz olan Sir Malcolm Stevenson tâyin edildi.

İngilizler Devrinde İdarede Gelişmeler

1878 senesinde Kıbrıs Yüksek Komiserinin başkanlığında bir Kavanin Meclisi kuruldu. Üyelerin yarısı hükûmet memurları arasından tâyin edildi, geriye kalan

üyeler de yine tâyinle üyeliğe getirildi. Bu şekilde teşkil edilen bir yasama organı, tamamen hükûmetin emrine uygun hareket etmekten öteye gidemezdi. Yani idarede halkın hiç bir rolü yoktu.

Bu yasama organı yanında, Yüksek Komisere yürütme işinde yardımcı olacak bir İcraat Meclisi kurulmuştu. Bunun üyeleri de tâyinle işe başlatıldı.

Bu anayasa İngiliz taç sömürgelerinde uygulanan anayasaların aynı idi. Rumlar 1879 senesinde bu anayasanın halka hak tanımadığını ileri sürdüler ve nüfus oranına göre, kazalardan seçilecek olan temsilcilerden müteşekkil bir Teşriî Meclisin kurulmasını talep ettiler.

1881 senesinde Yüksek Mahkemede 3 Kıbrıslı yargıcın bulunmasını ileri sürdüler. İleri sürülen itirazlar sonucunda 1882 anayasası teşriî meclis için nüfus oranına göre seçimi esas aldı. Yeni meclis 18 üyeden teşekkül edecek, 9'u Rum, 3'ü Türk ve 6'sı ise hükûmet tarafından, memurlar arasından tâyin edilecekti. Hukukuken bir Türk ülkesi olan Kıbrıs'ta Rum'ların teşriî mecliste 9 üye ile temsil edilmesinden Türkler memnun olmadılar ve durumu protesto ettiler. Rumlar ise Kraliçeye mzekûr mektubu gönderdiler. Fakat Türklerin haklı şikâyeti kuru vaadle karşılandı. Türkler bundan muğber oldular, fakat İngilizler sürekli olarak Rumları tuttular ve Ada'nın Türk idaresindeki durumundan uzaklaştırılmasına gayret gösterdiler.

Türkler bu haksızlığa rağmen Ada'da varlıklarını korumak için genel olarak tabiî 6 üye ile işbirliği yapa-

rak oy eşitliği sağlamak zorunda kaldılar ve başkanın ayırıcı oyu ile çoğunluk elde edilmesi yoluna gittiler.

Rumlar 1887 - 1888 yılına kadar bu anayasaya itiraz etmediler, fakat bu tarihte Rum çoğunluğuna fazla hak verilmesini talep ettiler ve Yüksek Komiserin veto hakkının sınırlandırılmasını istediler. Bu istekleri reddedildi.

1907 senesinde Sömürgeler Bakanlığı müsteşarı Winston Churchill'in Kıbrıs'ı ziyareti esnasında Rumlar Ada'nın Yunanistan'a ilhakını talep ettiler. Churchill ise Kıbrıs'ın hiç bir suretle Yunanistan ile ilgisi bulunmadığını, Rumların Yunanlı olmadığını ve Ada'nın Türkler tarafından İngiltere'ye kiralanmş bulunduğunu ileri sürerek bu teklifi reddetti.

Rumlar bir müddet için ses çıkarmadılar. Fakat 1911 senesinde yine anayasada değişiklik yapılmasını talep ettiler. Bu talep kabul edilmeyince İngiltere aleyhine gösteriler tertiplendi ve ilhak talebi ilgililere bir kez daha sunuldu. Talepleri yine reddedildi. Lâkin Meclis toplantılarında her vesile ile ilhak taleplerini tekrarlamak bir alışkanlık haline gelmiştir.

Rumlar bu safhada taktik değiştirdiler ve Mecliste İngiliz üye bulunmamasını, sadece nüfus oranına göre Rum ve Türk üyelerin seçimle gelmesini istediler. Bundan maksat mutlak çoğunluğu ve Yunanistan'a ilhak kararını, Türklere rağmen çoğunluk oyu ile almaktı. Bu talepler Sömürgeler Bakanlığı tarafından mutad olduğu

üzere reddedildi. Bunun üzerine 17 Nisan 1912 tarihinde Rum üyeler toptan istifa ettiler. Bir heyet teşkil ederek Londra'ya gönderdiler. Heyetin maksadı Meclisteki Rum üye adedinin arttırılması ve mutlak çoğunluğun sağlanması idi. Fakat bu teklif kabul edilmedi.

Rumlar Ada'nın çeşitli yerlerinde gösteriler tertiplediler. Lefkoşa ve Larnaka'daki gösteriler kolay bastırıldı ise de Limasol'daki karışıklıklar ayaklanma halini aldı. Gösterilere katılanlara ateş açılmak zorunda kalındı ve ayaklanma bastırıldı.

1914 senesinde İngilizlerin Ada'yı tek taraflı olarak İngiltere'ye ilhak etmeleri anayasada her hangi bir değişiklik getirmedi. Rumların geniş yetki talepleri ise aralıksız devam etti. Fakat bu istekleri reddolundu. 1920 senesinde Teşrîî Meclisin Rum üyeleri toptan istifa ve 1921 senesi seçimlerini boykot ettiler. Sadece 2 maronit papaz meclis üyesi oldu.

16 Aralık 1922'de Başpiskopos, Sömürgeler Bakanına bir muhtıra sunarak tam bir idarî muhtariyet istediklerini bildirdi. Bu teklife göre Mecliste nüfus oranına göre Türk ve Rum üyeler bulunacak, fakat tabiî olarak çoğunlukta olacağından her türlü idarî ve siyasî yetki Rumların eline geçecekti. Papaza verilen cevapta bunun uygun olmadığı bildirildi.

10 Mart 1925'te İngilizler Kıbrıs'ı Taç Sömürgesi ilân ettikten sonra Anayasada bazı değişiklikler oldu. Meclis üyelerinin adedi 12 si Rum, 9'u resmî ve 3'ü Türk olmak üzere 24'e çıkarıldı. Böylece Türklere bir haksızlık

olmuş ve oy eşitliği resmî üyelerin 9'a çıkarılması ile sağlandı. Bu duruma bile memnun olmayan Rumlar daha çok üyelik talep ettiler. Fakat bu talep reddedildi.

1929 senesinde İşçi Partisinin iktidara gelmesi üzerine, Rumlar Londra'ya bir heyet göndererek Anayasada değişiklik yapılmasını ve Rumların üstünlük sağlamaları teklif edildi. Fakat İşçi Partisi de bu talepleri reddetti. Muhalefette iken Rumları destekleyen İşçi Partisinin, iktidara geçince bu şekilde hareket etmesi Rumları şaşkına döndürdü.

Hükûmetin bu cevabına rağmen Rumlar kendilerine taraftar İngilizler tarafından teşvik edildi.

1931'de vâki olan isyan hareketile Ada'da teşriî organlar kaldırıldı ve bir nevi diktatörlük idaresi tesis edildi.

1933'de vali bir Danışma Meclisi kurdu. Bu Meclisin üyelerinden 4'ü Rum ve 1'i Türkten ibaret olmak üzere 5 üyeden teşekkül etti. Kilise 1931'deki isyanda organizatör olduğu için bu Mecliste yer alamamıştı. Rumlar Danışma Meclisine seçilen Rum üyeleri vatan haini ilân ettiler ve eski anayasanın daha çok geliştirilerek Rumlara daha geniş yetki verilmesini talep ettiler. Hükûmetle işbirliği yapmakta olan ve ihtarlarına rağmen çekilmeyen A. Triantaphyllides'i 1938 senesi Ocak ayında katlettiler.

Rumlar İngiltere Parlâmentosunda daima taraftar bulmuşlar, hattâ ENOSİS'i destekliyecek kadar ileri gidenler bile çıktı. 1937 yılında Londra'da Kıbrıs'a otono-

mi verilmesini sağlamak için bir komite kuruldu. Rumlar devamlı olarak Londra'ya durumu aksettiriyorlardı ve delegeler gönderiyorlardı. Komite Kıbrıs'ta reform yapılması hakkında bir kitap hazırlıyarak İngilizlere dağıttı. 1938'de İngiltere Parlâmentosunda hükûmetten «Anayasanın yeniden tatbiki hususunda neler düşünüldüğü» soruldu. Verilen cevapta Kıbrıslılara geniş yetkiler verecek plânların hazırlanmakta olduğu bildirildi. Sonunda 1943 yılında belediye seçimlerine müsaade edildi.

İkinci Dünya Savaşından sonra Rumlar, Yunanistan'ın İngiliz'lerle birlikte savaşmış olmasını ileri sürerek ENOSİS dileklerini tekrarlamaya başladılar.

İngilizler Ada için bir anayasa teklifine karar verdiler.

Britanya Hükûmeti Ada'da muhtar bir idare kurmak üzere, 1947 senesi başında Lord Winster'i vâli olarak gönderdi. 1931'den sonra yayınlanan kilise kanunları lâğvedildi ve sürgünlerin Ada'ya dönmelerine izin verildi. Vâli 1947 yılı Temmuz ayında verdiği bir beyanatta bir İstişare Meclisi kuracağını ve bu Meclisin görevinin özetini açıkladı:

«Azınlıkların menfaatlerinin lâyıkı ile göz önünde bulundurulması şartiyle, Adanın iç işlerinde Kıbrıs halkının iştirâkini sağlamak için kurulacak olan meşrutî idarenin şekli hususunda Merkezî Hükûmete tavsiyelerde bulunmak.»

İstişare Meclisi Kıbrıs Başhâkimi Sir Erward Jackson başkanlığında belediye başkanlarından, kurum ve teşekküllerin, işçi birliklerinin ve Ticaret Odasının temsilcilerinden olmak üzere 19 kişiden teşekkül edecekti. Bu üyelerin sadece 4'ü Türk olacaktı. Türkler bunu protesto ettiler ve sonucunda Türk üyelerin sayısı 7'ye çıkarıldı. Rumlar 12 üyeye sahipti. Bu meclisi, milliyetçi Rumlar ve kilise desteklemedi; sadece solcu Rumlar iştirâk etti. Kilise ve Milliyetçi Rumlar sadece ilhak istediklerini belirttiler. Vâli ise ilhakın söz konusu olamayacağını belirtti.

Anayasa hazırlanması çalışmalarına, Rumların çeşitli engellemelerine rağmen devam edildi ve 1948'de yeni anayasa teklifi hazırlandı. Bu anayasaya göre Teşriî Meclis kurulacak ve üyeler seçimle üye olacaktı. Teşriî Mecliste kat'i bir çoğunluk olacak, memur olan tabiî üyeler mümkün olduğu kadar az sayıda bulunacaktır. 22 seçilmiş üyenin 18'i Rum ve 4'ü Türk olacaktır. Resmî üyeler sömürge müsteşarı, baş savcı, kıdemli kaymakam ve defterdar olmak üzere 4 olacaktır. Meclis başkanı üyeler dışından vali tarafından tâyin edilecektir. Başkanın teşriî konularda oy hakkı olmayacak, fakat oyların eşitliği halinde oy kullanmasının doğru olup olmayacağı hakkında İstişare Meclisi tavsiyelerde bulunabilecektir.

Teşriî Meclis Ada'nın statüsü hariç, her konuyu müzakere edebilecektir. Dışişleri, savunma, azınlık hakları ve anayasa tâdili teklifleri Meclise gelmeden önce

Başkan tarafından valinin mütalâa ve muvafakatına arz olunacaktır. Valiye teşriî sahada âmme yararına haklar tanınacaktır.

İcraat işlerini Vâli yürütecek ve kendisine bir İcra Meclisi yardımcı olacaktır. İcraat Meclisine, Teşriî Meclisten 3 Rum ve 1 Türk üye katılacak ve resmî memurlar da katılacaktır.

İcraat Meclisi üyeleri devlet dairelerinin müsteşarı olacak ve emirlerindeki dairelerin çalışma esasını tesbit edeceklerdir.

Tam bir muhtariyet getirmediği iddiası ile bu anayasayı da Mayıs 1948'de Rumlar reddettiler.

Türk delegeleri ise Türk azınlığının hukukunu korudukça Türkler için kabul edilebileceğini beyan ettiler.

Muhtariyet teşebbüsü böylece başarısızlığa uğrayınca Vali Lord Winster seçtiği bir istişare meclisi ile Ada'yı idareye devam etti. Başpiskopos Makarios III ve Rum Millî Partisi tek emellerinin Enosis olduğunu beyan ederek istişare meclisinin kuruluşunu protesto ettiler. Mahallî Hükûmet idareye devam etti.

Rumlar bu normal idareye karşı ilhaka yönelmiş gayretlerine hız verdiler. 1950'de plebisit tertiplediler. Mahallî hükûmet buna engel olunabilir ümidi ile 1954 senesinde yeniden adaya muhtariyet verilmesi fikrini ortaya attı. Fakat bunun hiç bir suretle adanın el değiştireceği mânâsına gelmiyeceğini ısrarla belirttiler. Bunun yeni anayasaya göre kısmen halk tarafından se-

çilmiş ve kısmen de re'sen tâyin edilmiş üyelerden müteşekkil bir teşriî meclis kurulacak ve dairelerin başına yerli halkın güvenini haiz liyakatli kişiler getirilecektir.

Kıbrıs Rumları, Ada'nın asla el değiştirmeyeceği beyanı karşısında bu teklifi de reddettiler ve Kıbrıs meselelerini Birleşmiş Milletlere götürmeyi tercih ettiler. Başpiskopos Makarios III. Yunanistan'a giderek Başbakan Papagos'u bu konuda ikna etti ve Yunanistan'ın daimî delegesi Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğine Kıbrıs halkına «Self-Determination» verilmesini isteyen talebinin gündeme alınmasını istedi. Gündeme alındı ise de sonunda ilgili devletlerin meseleyi aralarında barışçı yollarla çözmesi kararına varıldı. Böylece 1954 nayasa teklifi de sonuçsuz kaldı.

İngiltere'de 1955 yılında Muhafazakâr Partinin iktidara gelmesinden sonra «Doğu Akdeniz Savunması ve Kıbrıs Meselesi» ni görüşmek maksadiyle 30 Haziran 1955'de Türk ve Yunan Hükûmetlerini Londra'da toplantıya çağırdı. Makarios bu toplantıda Kıbrıslıların bulunmamasını tenkit etti. Yunan Hükûmeti Makarios ile Atina'da görüşmeler yaptı ve Self-Determination'a gitmeyen bir hal şeklini kabul etmiyeceklerine dair Makarios'a teminat verdi. Londra Konferansı 29 Ağustos 1955 tarihinde toplanacaktı. Rumlar konferanstan olumlu sonuç almak için 28 Ağustos günü Ada'daki Türkleri katliâma tâbi tutacaklarını ilân ediyorlardı. 24 Ağustos 1955'de Türkiye Başbakanı, İngiltere'nin vazifesini yapacağından Türk Hükûmetinin emin olduğunu

bir nota ile İngiliz Hükûmetine bildirdi ve basına açıkladı. Türk halkının müdafaasız kalmıyacağını ilân etti ve Türkiye'nin savunması bakımından tek açık kapının Kıbrıs tarafında olduğunu ve Kıbrıs statükosunun değişmesine kat'iyyen tahammül edilemiyeceğini belirtti.

Londra Konferansı 29 Ağustos 1955'de açıldı. Delegasyonlar görüşlerini belirtti. Yunanistan ENOSİS, Türkiye statükonun devamını, aksi takdirde Türkiye'ye ilhak eidlmesini ve İngiltere ise Self-Government sistemini teklif etti. Görüşler bağdaşamıyacak mahiyette olduğundan 7 Eylül 1955'de konferans başarı elde edemeden dağıldı. Bu konferansın tek olumlu sonucu Türkiye'nin Kıbrıs konusunda söz sahibi ve kuvvetli tezi olan bir memleket olarak dünya efkârında anlaşılmış olmasıdır.

Londra Konferansından sonra, Kıbrıs Valisi Mareşal Harding, ilk önce Makarios ve sonra Türk cemaati Lideriyle görüşmeler yaptı. Vali, Muhtariyet verilmesini ileri sürdü ve halka bunu benimsetmeye çalıştı ve tedhişçiliğe karşı halkın harekete geçmesini istedi.

Valinin konuşması Rumlara mülâyim olması bakımından Türkleri, ve ENOSİS'i vermiyen teklifler ise Rumları memnun bırakmadı. Makarios ile yapılan görüşmeler olumlu sonuca varmadı.

Vali Harding, bundan sonra MacMillan pânını Makarios'a kabul ettirmeğe çalıştı. Makarios ise Self-Determination noktasında ısrar ediyordu. İngiliz Hükûmeti prensip olarak Self-Determination hakkının verilme-

sini kabul etmiş, fakat tatbik tarihi ve şekli konusunda garanti vermiyordu. Halbuki Self-Determination hakkının tanınması Yunanistan'a ilhaka giden yolu açmaktı. Türkiye ve NATO câmiası için bu kabul edilecek gibi değildi.

Ada'da tedhiş faaliyetini arttırmakla Makarios, İngiliz Hükûmetine baskı yapmakta devam etmekte fayda gördü ve tethişe hız verildi.

Vali Harding ile Makarios görüşmeleri 1956 senesinde 9 Ocak'ta tekrar başladı ve bu toplantının sonunda Sömürgeler Bakanı L. Boyd da katıldı. Lâkin bir sonuç alınamadı. Başpiskopos ile yapılan görüşme ve yazışmalardan sonra, hiç bir anlaşma ümidi kalmayınca Başpiskopos Mart 1956 başlarında Seyshell adalarına sürüldü.

İngiliz Hükûmeti 1956 yazı içinde Ada'ya yeni bir anayasa vermek için Lord Radcliffe'i Anayasa Komiseri tâyin etti. Başbakan MacMillan 12 Temmuz 1956'da Ada'ya içişlerinde muhtariyet verilmesine taraftar olduğunu Parlâmentoda beyan etti.

Radcliffe liberal bir anayasa hazırlamak üzere Kıbrıs'a geldi. Vali, yüksek hükûmet memurları ve Türk cemaati liderleri ile görüşmeler yaptı. Fakat Rum cemaati temsilcileri kendisiyle görüşmeyi reddetti. EOKA tethiş hareketlerine hız verdi.

Radcliffe'in hazırladığı anayasanın incelenmesi için ve İngiltere'nin Ankara ve Atina Büyükelçileri de Londra'ya gittiler ve kabine üyelerinin de iştirâki ile ana-

yasa görüşüldü. Sonunda Sömürgeler Bakanı Alan Lennox Boyd 13 Aralık'ta Atina ve Ankara'ya doğru Londra'dan hareket etti. Kıbrıs Valisi ve büyükelçiler de aynı gün görevleri başına döndüler. Boyd, Türk ve Yunan Hükûmetlerine anayasayı açıkladıktan sonra Londra'ya döndü ve 19 Aralık 1956'da anayasayı Parlâmentoda açıkladı.

Kıbrıs Valisi de Adadaki tedbirleri hafifletti. Seçimlerin serbest olarak yapılması için zemin hazırlama gayretlerine başladı. Şimdi verilecek olan muhtar idare iyi bir şekilde işlendiği takdirde, Hükûmetin Self-Determination meselesini tekrar gözden geçirmeye hazır olduğu beyan edildi. Türklere de kendi mukadderatlarını tâyin hakkı verileceği açıklandı, yani TAKSİM meselesi de bu meyanda mütalâa edilecekti.

Anayasa, Yunanistan tarafından derhal reddedildi. Makarios'a bile görüşünü açıklamak fırsatı verilmemişti. Yunan Kabinesi liberal ve demokratik bulmadığı ve Self-Determination'ı şart koşmayan teklifi kabul etmediğini ileri sürüyordu.

İngiliz Hükûmeti ise bir Kıbrıslı Rum ve Sömürgeler Bakanlığından bir memurdan müteşekkil heyeti Seyshell adalarına göndermiş ve anayasayı Makarios'un incelemesine sunma yolunu tutmuştu.

Türk Hükûmeti Radcliffe anayasasını genel olarak memnunlukla karşıladı ve icabederse Taksim'e taraftar olunacağını açıkladı.

Radcliffe anayasasının, ana prensipleri:

1. Anayasanın devamı müddetince Kıbrıs'ın İngiliz hâkimiyeti altında kalması.

2. Kıbrıs'ın bir üs olarak kullanılması, İngiliz Hükûmetinin beynelmilel taahhütlerinin ve Orta Doğudaki İngiliz menfaatlerinin korunması ve İngiltere ile müttefik olan ve ona bağlı bulunan diğer devletlerin menfaatleri iktizasıdır.

3. Dış işleri, savunma ve iç güvenliği teşkil eden bütün mevzuat ya İngiliz Merkezî Hükûmetinin veyahut Vâlinin yetkisine bırakılmıştı.

Bu şartlara bağlı olarak anayasa Liberal Demokrasi prensiplerine dayanacak ve Kıbrıs halkının seçilmiş temsilcilerine geniş bir şekilde yetkili bir muhtariyet verilecektir. Aynı zamanda, Kıbrıs'taki çeşitli cemaatların, dinlerin ve ırkların hususî menfaatlerini hakkiyle korumak için lâzım gelen istisnaî tahditler, tedbirler ve garantileri ihtiva edecektir.

Bu ana prensiplere dayanılarak hazırlanmış olan Radcliffe Anayasası Yunan Hükûmetince reddedilince Seyshell adalarına giden heyete de Makarios şimdiki şartlar altında, Kıbrıs meselesini görüşemiyeceğini bildirdi.

İngiliz hükûmetinin kanaatına göre Ada'da tethiş durdurulduğu takdirde, Kıbrıslı Rumlar ile Türklerin iç işlerinin idaresinde işbirliği yapabilecekti. Bunun için İngilizler Ada'da EOKA'ya karşı büyük bir harekâta geçtiler. 1957 yılı başında başlayan bu harekât başarılı

oldu. EOKA liderlerinin bir çoğu ya öldürüldü veya yakalandı. Bunun üzerine 14 Mart 1957'de EOKA mütareke ilân etti ve Makarios serbest bırakıldığı takdirde tethiş hareketinin geçici olarak durdurulacağı bildirildi.

Kıbrıs meselesi bu defa İngiltere'nin ve Yunanistan'ın ayrı ayrı noktalarda şikâyetleri halinde Şubat ayında Birleşmiş Milletlere intikal etti. İngiltere, Yunanistan'ın Kıbrıs'ta EOKA harekâtını desteklediği, Yunanistan ise Kıbrıs halkına Self-Determination hakkı tanınmadığı tezi ile Birleşmiş Milletlere gitmişlerdir. Yunanistan'ın gayesi Self-Determination yolundan ilhaka gitmekti.

Başpiskopos Makarios'un Seyshell'den serbest bırakılması halinde tethiş hareketini geçici olarak durdurtacağını, 14 Martta EOKA'nın ilân etmesinden bir gün sonra, 15 Mart 1957 tarihinde NATO Genel Sekreteri Lord Ismay, Kıbrıs meselesinin halli için arabuluculuk teklifinde bulundu. İngiltere Parlâmentosu 20 Mart'ta bunu prensip olarak kabul etti ve Makarios'a EOKA'nın şartı ile NATO'nun arabuluculuk teklifi bildirildi, tethişi durdurtmak için müracaat ettiği takdirde Kıbrıs'a dönmemek şartiyle Seyshell adalarından serbest bırakılacağı kendisine anlatıldı.

Türkiye teklifi olumlu karşıladı, fakat Yunanistan NATO'nun arabuluculuk teklifini reddetti.

Makarios tedhişin durdurulması için hiç bir müracaatta bulunmamış olmakla beraber 28 Mart'ta, Kıbrıs'a dönmemek şartiyle serbest bırakıldı.

Makarios'un serbest bırakılmasından sonra İngiliz'ler Türkiye ve Yunanistan arasında diplomatik temaslar yaparak görüş ayrılıklarını gidermek ve EOKA-cı idâm mahkûmlarının canlarını bağışlıyarak havayı yumuşatmaya çalıştılar. Fakat üçlü konferans gayretleri olumlu sonuç vermedi, çünkü Yunanistan peşinen Self-Determination'ın kabulünü şart koşuyordu. Makarios ise İngiliz Hükûmetinin kendisi ile müzakereye girişmesi gerektiği hakkında Atina'daki İngiliz Elçisine nota veriyor ve İngiliz basınının bir kısmı tarafından destekleniyordu.

1957 senesi sonlarında birçok siyasî çevrelerde, Kıbrıs'a bağımsızlık verilmesi fikri hâkim olmaya başlamıştı.

Yunanistan ise, İngilizlerin Kıbrıs meselesini halletmedikleri bahanesiyle, meseleyi 1957 senesinde yine Birleşmiş Milletler'e götürdü. EOKA yaz devresinde mütareke maskesi altında hazırlıklarını tamamlamak fırsatını buldu ve Ekim 1957'de yeniden tedhişe başladı.

Bu arada 2 yıllık hizmet süresi bitmiş bulunan vali Harding'in yerine Sir Hugh Foot'un tâyin edildiği 21 Ekim 1957'de ilân edildi.

Yeni Vali'den meselenin halledilmesi için Türk ve Rum liderlerle temas etmesi isteniyordu.

Birleşmiş Milletlerde ise Yunanistan'ın Self-Determination teklifi 2/3 çoğunluk sağlayamadığından, Genel Kurul'da reddedildi. 1957 senesi Vali'nin hazırlık

çalışmaları ile geçti ve 1958 senesinde ilgili devletler arasında siyasî temaslar başladı ve bu meyanda Selwyn Lloyd, Atina ile Ankara'yı ziyaret etti ve bu görüşmelerde vâli Foot da hazır bulundu.

1958 senesi Mayıs ayında Vali Foot ile İngiltere'nin Atina ve Ankara Büyükelçileri Londra'ya çağrıldı. Başbakan, Dışişleri Bakanı, Sömürgeler Bakanı, Vâli ve elçilerin katıldığı toplantılarda Kıbrıs hakkında görüşmeler yapıldı ve 19 Mayıs 1958'de bu konuda bir açıklama yapılacağı bildirildi.

Bazı mülâhazalar ile 19 Mayısta açıklama yapılamadı, ancak 19 Haziran 1958'de MacMillan'ın plânı açıklanabildi. MacMillan plânı, Ada'daki cemaatler ve ayrıca İngiltere, Yunanistan ve Türkiye arasında bir ortaklık kurulmasına dayanıyordu.

Şöyle ki, Ada'nın barış ve refah içinde yaşaması ve terakki etmesi için Yunanistan ve Türk Hükûmetleri, Vâli ile işbirliği yapacak birer temsilci tâyin edecekler; Ada'da her cemaatın kendi işlerinde otonomisini kullanabileceği bir temsilî hükûmet sistemi kurulacaktır. Kıbrıslı Türk ve Rumlar çift tabiiyet kullanabilecekler, Ada'nın statüsü 7 sene değişmiyecektir.

Temsilî Hükûmet ve Cemaat Otonomisi sistemi iki cemaat mümessilleri ve Yunan ve Türk Hükûmet temsilcileriyle yapılacak istişarelerle çalışacaktır.

Ada'daki olağanüstü tedbirler kaldırılacak ve iç idare yerli cemaatler tarafından yürütülecektir. Bu sistem iyi işlediği ve barış sağlandığı takdirde İngiltere

Ada'nın idaresini dost Türk ve Yunan Hükûmetleri ile paylaşabilecektir.

Kıbrıs Rum liderleri derhal ve Yunan Hükûmeti ise kısa bir müddet sonra bu plânı reddettiler. Makarios Vali Foot'un Atina'ya gönderdiği plânı reddetmiş ve Self-Determination'da ısrar ederek, ortaklığın tehlikeli olduğunu bildirmiştir.

Türk Hükûmeti, bu plânı üçlü müzakere için mesnet olacak bir belge olarak kabul ettiğini açıkladı. Taksim fikrinden vazgeçilmemek şartı ile ileri sürülen şartların bağdaştırılabileceğini bildirdi. Ancak plânları bu şekli ile Türk Hükûmeti kabul etmedi. MacMillan 7 Ağustosta Atina'yı ziyaret ederek Vali Foot'un da katıldığı toplantılarda, Makarios ile 8 Ağustos'da görüştü. Fakat ilerleme elde edilemedi. 9-10 Ağustosta Ankarayı ziyaret ettiler ve Türk Hükûmeti, üçlü görüşmelerin faydalı olacağı noktasında ısrar etti. MacMillan Ankara'dan sonra Lefkoşa'ya, buradan Londra'ya döndüğünde plânında değişiklik yapılmasına kaani olmuş bulunuyordu. 15 Ağustos 1958'de Parlâmento'da yaptığı beyanatta:

«Ada'da seçime ait listelerin hazırlanmasına yetki veren kararname yayınlanmıştır. Bunun iki veya üç ay vakit alacağı tahmin edilmektedir. Bu, Ada'da cemaatlerin kendilerine ait işleri idare etmelerini teşvik eden kararın ruhuna uygun olarak, Vali mahallî şartlar icabettiğinde ayrı Rum ve Türk belediyeleri kurulması hususunda gerekli yetkiyi verecektir.

Temsilciler meclisleri seçilir seçilmez, kendilerinden meclislere intikal ettirilmeyen meseleler ve Valinin tasarrufunda kalan haklar dışındaki diğer bütün konularla meşgul olacak olan Vali konseyine gönderecekleri temsilcileri seçmeleri istenecektir.

Yunan ve Türk temsilcileri Valinin başkanlığındaki konseye katılmayacaklardır. Sadece belirli fonksiyonları olacak olan bu temsilcilerin 1 Ekim 1958 tarihinde bu plânın tatbik edilecek şekilde Türk ve Yunan Hükûmetlerinin temsilcilerinin tâyini derpiş edilmektedir. Ancak İngiliz Hükûmetinin isteği tethişin durdurulması ve tarafların peşin hükme varmaksızın nihaî idare şekli için 7 yıl beklenmesinin kabul edilmesidir.»

Bu şekli ile plândaki değişiklik çift tabiiyet hususunun tehiri ile vali konseyine Türk ve Yunan temsilcilerinin katılmamasıdır.

Yunan Hükûmeti ile görüşme yapan Makarios plânı reddetti ve bundan sonra Yunan Hükûmeti de 19 Ağustos günü Atina'daki İngiliz elçisine plânı kabul etmediğine dair bir mesaj verdi.

Kıbrıs Türk liderleri ise, kararı Türk Hükûmetine bıraktılar. Türkiye Dışişleri Bakanlığı plânı inceledikten sonra, 25 Ağustosta basına beyanatta bulunarak, Taksim tezi bâki kalmak üzere, bazı şartlarla İngiliz plânının destekleneceğini bildirdi.

Türkiye'nin ve İngiltere'nin Yunanistan'ın katılmamasına rağmen plânı tatbike koymaağ kararlı olmaları, Kıbrıslı Rumları ve Yunan Hükûmetini şaşırttı ve bu-

nun Lozan Andlaşmasına aykırı olduğunu beyana sevketti. Yunan Hükûmeti türlü yollardan, gerek İngiliz parlâmentosunda, gerekse Birleşmiş Milletlerde çeşitli faaliyetlerde bulunarak MacMillan Plânının tatbikini önlemeğe çalıştılar. Fakat İngiltere 1 Ekim 1958'de Plânı tatbik mevkiine koyacağını resmen ilân etti ve bu arada, Kıbrıs Hükûmeti, yeni plâna göre Belediyelerin ayrılması hususunu incelemek ve bir rapor vermek üzere bir Komisyon teşkil ettiğini 26 Eylül 1958'de ilân etti. Komisyon Başkanlığına B. C. Suriedge getirildi ve bu Komisyon kasabalardaki Türk ve Rum belediyelerinin sınırlarını çizmekle görevlendirildi.

NATO Genel Sekreteri Paul H. Spaak da arabuluculuk tkelifinde bulundu. Spaak'ın teklifleri de pek az farkla MacMillan Plânına yakındı ve 7 senelik müddeti de ihtiva ediyordu. Fakat Yunanistan teklifi müzakere için Konferansa katılmayı reddetti.

Artık yapılacak tek şey MacMillan Plânını tatbik etmekti. Bunun bir neticesi olarak Türk Temsilcisi, 1 Ekim 1958'de resmen ve fiilen görevine başladı ve Plân yürürlüğe girmiş oldu. Türk cemaatı bundan dolayı bayram yaptı. Çünkü Türkiye'nin Kıbrıs üzerindeki hakkı tanınmış ve Kıbrıs'ın idaresine Türkiye fiilen katılmıştı.

Yunanistan NATO Genel Sekreteri Spaak'ın tekliflerini ve fiilî durumu reddederek, Kıbrıs meselesini yine Birleşmiş Milletlere götürdü. 25 Kasımla 5 Aralık tarihleri arasında yapılan görüşmeler sonunda Genel Kurul,

Birleşmiş Milletler Anayasasına uygun olarak barışçı, demokratik ve âdil bir çözüm yoluna varılması için tarafların gayret göstereceğine güvenildiğini belirten karar suretini oylamaya lüzum kalmaksızın kabul etti.

Yunanistan artık görüşme yolundan başka bir yol ile Kıbrıs meselesini çözemiyeceğini anlamak zorunda kaldı. Bunun neticesinde Zürich görüşmelerine varan ilk toplantı Paris'te Türkiye, Yunanistan ve İngiltere Dışişleri Bakanları arasında yapıldı ve bu meselenin halledilmesi için görüşmelere başlanması prensibi kabul edildi.

18 Aralık tarihinde yapılan bir görüşmede 3 yıldan beri ilk defa olarak 3 devletin Dışişleri Bakanları bir masa etrafında toplandı.

Yunan Dışişleri Bakanı Türk - Yunan dostluk anlaşması çerçevesi içinde Kıbrıs konusunda bir hayli ilerleme kaydedildiğini ve Yunanistan'ın ENOSİS = İlhak talebini ileri sürmesinin söz konusu olmadığını basına beyan etti. Paris'te yapılan bu toplantılardan sonra 3 hükûmet bu işin halli için çalışmaya koyuldu. Ocak ayı içinde Paris'te tekrar toplantı yapıldı ve 3 gün sürdü. Bu toplantıda %50 ilerleme kaydedildiği Yunan Dışişleri Bakanı tarafından 21 Ocakta Atina'da basına açıklandı. Bu toplantı Zürich'te yapılacak olan toplantının kapısını açtı. Şubat ayının ilk haftasında Yunan ve Türk Dışişleri Bakanları toplandı ve Kıbrıs'ta Müstakil Cumhuriyet kurulması konusu enine boyuna konuşuldu ve sonunda Yunan ve Türk Başbakanlarının top-

lantı yaparak karara varmaları ve anlaşmaları imzalamaları kararlaştırıldı. İki Başbakan, 27 maddelik Zürich andlaşmasını 11 Şubat 1959 günü Zürich'te imzaladılar. Bu anlaşmaların İngiltere ile Kıbrıs'ın Türk ve Yunan Cemaati temsilcileri tarafından da tasvip edilmesi gerekiyordu. Bunun için taraflar Londra'da toplandılar. Makarios ve Rum temsilcilerinin bazı hususlarda itirazlarına rağmen Zürich Andlaşmaları 2 günlük tartışmalardan sonra 19 Şubat 1959 günü Londra'da imzalandı.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KIBRIS CUMHURİYETİ

ZÜRİCH VE LONDRA ANDLAŞMALARINA VE ANAYASAYA GÖRE KIBRIS CUMHURİYETİNİN KURULUŞU

1. Kıbrıs müstakil bir Cumhuriyet olacaktır. Cumhurbaşkanı Rum ve yardımcısı Türk olacak ve kendi cemaatleri tarafından seçileceklerdir.

2. Resmî dil Rumca ve Türkçe olacaktır. Resmî ve idarî belgeler bu iki dilde yayınlanacaktır.

3. Cumhurbaşkanı ve Yardımcısının müştereken seçecekleri tarafsız bir renk ve desendeki Kıbrıs Cumhuriyeti bayrağı yanında, millî toplulukların ilgili bulundukları toplantılarda Türk veya Rum bayraklarını çekmeğe hakları olacaktır. Yunan ve Türk Millî Bayramlarını kutlamaya hakları olacaktır.

4. Cumhurbaşkanı ve Yardımcısı 5 sene için seçilecek ve gaybubetlerinde temsilciler meclisinin aynı cemaata mensup başkanları tarafından temsil edileceklerdir.

5. İcraî yetki Cumhurbaşkanı ve Yardımcısında toplanacaktır. Bu maksatla 7 Rum ve 3 Türkten müteşekkil

bir Bakanlar Kuruluna malik olacaklardır. Bakanlar Kurulunda kararlar mutlak çoğunlukla alınacaktır. Cumhurbaşkanı ve Yardımcısının Veto hakları vardır.

6. Teşriî yetki genel seçim kanununa göre 5 yıl için %70 Rum ve %30 Türk nisbetine göre Türk ve Rum halkı tarafından ayrı ayrı seçilecek olan Temsilciler Meclisine verilecektir. Bu nisbet istatistik mütalâalardan ayrı olarak tesbit edilmiştir.

7. Temsilciler Meclisinin kararı, hazır olan üyelerin basit çoğunluğu ile kabul edilecektir. Veto edilmediği takdirde 15 gün içinde ilân olunacaktır.

Anayasa, temel maddeleri hariç, Temsilciler Meclisinin Rum ve Türk üyelerinin ayrı ayrı üçte iki çoğunluğu ile tâdil edilebilir.

Seçim kanunundaki herhangi bir tadilât ve belediyelerle ilgili herhangi bir kanunun kabulü ile her hangi bir vergi veya resim ihdas eden kanunlar, Temsilciler Meclisinin Türk ve Rum üeyelerinin basit bir çoğunluk oyuna lüzum gösterir. Türk ve Yunan üyelerin oyları ayrı ayrı telâkki edilecektir.

Bütçenin kabulünde Cumhurbaşkanı ve Yardımcısı ayırıcı taraf görürse, Temsilciler Meclisine iade edilebilir. Meclis ısrar ederse Yüksek Anayasa Mahkemesine müracaat edebilirler.

8. Cumhurbaşkanı veya Yardımcısı, Türkiye ve Yunanistan'ın müştereken katıldığı ittifak paktlarına ve milletlerarası teşekküllerin Kıbrıs Cumhuriyetinin de katılması veya I. ekte belirtilen savunma ve emniyet

meseleleri hariç olmak üzere, dış işleriyle ilgili herhangi bir kanun ve karara karşı ayrı ayrı veya birlikte kullanılacak olan nihaî Veto hakları olacaktır.

9. Cumhurbaşkanı ve Yardımcısının 15 günü aşmayan bir süre içinde iadesi mümkün olan bütün kanun ve kararları Temsilciler Meclisine ayrı ayrı veya birlikte geri vermeye hakları olacaktır.

Temsilciler Meclisi 15 gün içinde geri verilen konu hakkında karar verecektir. Temsilciler Meclisi kararında ısrar ederse belirli süre içinde ilân edilecektir. Cumhurbaşkanı veya Yardımcısının cemaatlardan birisi hakkında ayırıcı mahiyette gördüğü kanun ve kararlar Yüksek Anayasa Mahkemesine verilecektir.

Mahkeme bu kanun veya kararları nakz, tasdik veya tamamen veya kısmen yeniden tetkikleri için Temsilciler Meclisine geri verebilirler. Bu kanun ve kararlar, Yüksek Anayasa Mahkemesi veya geri verme halinde Temsilciler Meclisi tarafından bir karar verilinceye kadar tatbik kabiliyetini haiz olmayacaklardır.

10. Her cemaatin kendisi tarafından tesbit edilecek sayıda temsilciden müteşekkil Cemaat Meclisi olacaktır.

Cemaat Meclisleri cemaat ihtiyaçlarını ve murakabeleri kendilerine ait müessese ve cemiyetlerin ihtiyaçlarını karşılamak için kendi cemaat fertlerini vergi ve tekâlife tâbi kılma hakkını haiz olacaktır.

11. İdare %70 Rum ve %30 Türk nisbetinden müteşekkil olacaktır.

Tabiî ki bu adedî tevzi idarenin bütün kademelerinin derecelerinde mümkün olduğu nisbette tatbik edilecektir.

İki cemaatten birinin yüzde yüz nisbetine yaklaşan bir ekseriyetinin bulunduğu bölge veya mahallerde merkezî idareye tâbi mahallî idarenin organları münhasıran bu cemaate mensup memurlardan müteşekkil olacaktır.

12. Cumhuriyet Başsavcısının, Genel Müfettişin, Baş Muhasibin ve Emisyon Bankası Genel Müdürünün muavinleri, şeflerinin mensup olduğu cemaatten olmayacaklardır. Bu memuriyetlere tâyinler Cumhurbaşkanı ve Yardımcısı tarafından müştereken yapılacaktır.

13. Silâhlı Kuvvetlerin, Jandarma ve Polis kuvvetlerinin komutan ve yardımcıları Cumhurbaşkanı ve yardımcısı tarafından müştereken tâyin olunacaktır. Komutanlardan birisi Türk olacaktır. Ve komutan ve yardımcıları aynı cemaate mensup olmayacaklardır.

14. Mecburî askerlik hizmeti ancak Cumhurbaşkanı ve Yardımcısının mutabakatı ile ihdas edilebilir.

Kıbrıs'ın %60'ı Rum ve %40'ı Türk olmak üzere 2.000 kişilik bir ordusu olacaktır.

Emniyet (polis ve jandarma) kuvvetlerinin, Cumhurbaşkanı ve Yardımcısının müşterek mutabakatı ile eksiltilip arttırılabilecek 2.000 kişilik bir birliği olacaktır Emniyet Kuvvetleri %70 Rum ve %30 Türkten müteşekkil olacaktır.

15. Cumhuriyet ülkesinin yalnız bir cemaat fertle-

rinin yüzde yüzüne yaklaşan bir nisbetinin oturduğu bölgelerde bulunan kuvvetler bu cemaate mensup olacaktır.

16. Cumhurbaşkanı ve Yardımcısı tarafından müştereken tâyin edilecek olan 2 Rum, 1 Türk ve 1 taraftsızdan müteeşkkil bir Yüksek Mahkeme kurulacaktır.

Tarafsız hâkim, mahkemeye başkanlık edecek ve 2 oya sahip olacaktır.

Bu mahkeme, Hâkimler Yüksek Şûrası (hâkimlerin tâyin ve terfi işleri, v.s.) vazifesini de görecektir.

17. Dâvalı ve dâvacısı aynı cemaate mensup hukuk dâvaları, bu cemaata mensup hâkimlerden müteşekkil bir mahkeme tarafından rüyet edilecektir. Dâvacı ve dâvalı ayrı cemaatlere mensup iseler mahkeme muhtelit olacak ve terekkübü Yüksek Mahkeme tarafından tesbit edilecektir.

Ceza dâvaları için de aynı usul tatbik edilecektir.

18. Cumhurbaşkanı ve Yardımcısı ayrı ayrı kendi cemaatlerine mensup ölüm cezası, mahkûmlarına hususî af bahşetmek selâhiyetini haizdirler. Suçlu ve mağdurun ayrı ayrı cemaatlere mensup olduğu hallerde hususî af hakkı Cumhurbaşkanı ve Yardımcısı tarafından müştereken istimal edilecektir. Anlaşmazlık halinde af lehindeki oya itibar edilecektir. Af halinde ölüm cezası müebbet hapse tahvil olunacaktır.

19. Ziraî reformlarda, topraklar ancak arazsi istimlâk edilimş mâlikin ait olduğu cemaate mensup şahıslara tevzi edilebilecektir.

Devlet ve belediyeler tarafından yapılacak olan istimlâkler ancak tam ve âdil bir tazminat karşılığında yapılabilir. İhtilâf halinde, tazminat mahkemeler tarafından tesbit edilecektir. Mahkemeye müracaat icrayı durduracaktır. İstimlâk edilmiş gayrimenkul ancak istimlâk gayesine uygun bir şekilde kullanılabilir. Aksi halde bu gayrimenkul sahiplerine iade edilecektir.

20. Kıbrıs'ın en büyük beş şehrinde bu şekilde oturan Türkler tarafından belediyeler kurulacaktır. Bununla beraber:

a. Bu şehirlerin her birinde müştereken yapılacak işler için koordinasyon komisyonu kurulacaktır. Bu komisyonlar Rum ve Türk Belediyeleri tarafından seçilecek olan ikişer üye ile iki belediye tarafından müştereken seçilecek olan bir başkandan müteşekkil olacaktır.

b. Cumhurbaşkanı ve Yardımcısı 4 sene sonunda beş şehirde ayrılmış bulunan belediyelerin bu suretle devam edip etmiyeceği hususunu tesbit edeceklerdir.

Diğer mahallere gelince, buralar belediyelerin mümkün olduğu kadar 2 cemaatın nisbî temsilleri esasına göre teşkili iiçn hususî hükümler ısdar edilecektir.

21. Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan, Türkiye ve İngiltere arasında yeni Kıbrıs Devletinin istiklâlini, ülke bütünlüğünü ve anayasayı garanti edecek bir andlaşma aktedilecektir. Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan ve Türkiye arasında bir askerî ittifak andlaşması da aktedilecektir. Bu iki andlaşma Anayasa hükmünden olacaktır.

22. Kıbrıs'ın herhangi bir devlet ile tamamen veya kısmen birleşmesinin veya taksime müncer olacak istiklâlinin men'i kabul edilecektir.

23. Kıbrıs Cumhuriyeti İngiltere, Yunanistan ve Türkiye'ye mahiyeti ne olursa olsun her türlü anlaşmalar için en ziyade mazhar müsaade millet şartını tanıyacaktır.

Bu hüküm, Kıbrıs Cumhuriyeti ile İngiltere arasında İngiltere'ye tanınacak askerî üs ve kolaylıklar hakkındaki anlaşmalara şâmil değildir.

24. Yunan ve Türk Hükûmetleri kendi cemaatlerine ait eğitim, kültür ve spor müesseselerine ve hayır işlerine malî yardımda bulunma hakkını haiz olacaklardır. Lüzumu kadar öğretmen, profesör veya din adamı gönderebilirler.

25. Dışişleri, Millî Savunma veya Maliye Bakanlıklarından biri bir Türke verilecektir. Cumhurbaşkanı ve Yardımcısı mutabık kalırlarsa bu sistemin yerine münavebe sistemi konulabilir.

26. Anlaşmaların imzası ile vücut bulacak olan yeni devlet mümkün olan sür'atle ve bu andlaşmaların imzasından sonra üç ayı aşmayan bir süre içinde kurulacaktır.

27. Yukarıda adı geçen bütün noktalar Kıbrıs Anayasasının esas maddeleri telâkki olunacaktır.

Zürich ve Londra Andlaşmaları tahtında 15 Ağustos 1960 ı 16 Ağustos'a bağlıyan gece yarısı Lefkoşa'da Temsilciler Meclisi olarak kullanılan Bakanlar Kurulu

KIBRIS CUMHURİYETİ
HÜKÜMET MEKANİZMASI ŞEMASI

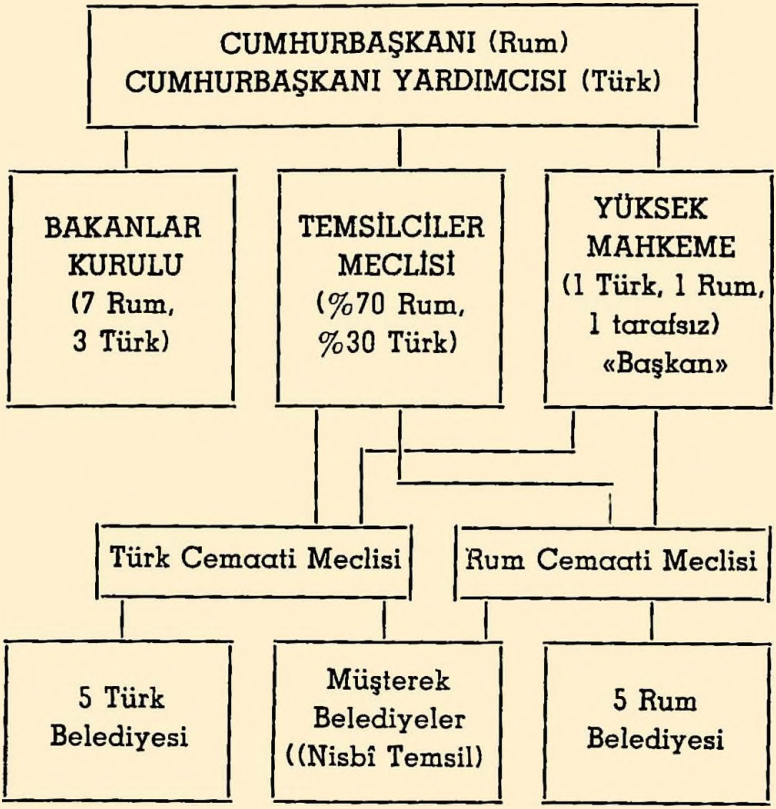
CUMHURBAŞKANI (Rum)
CUMHURBAŞKANI YARDIMCISI (Türk)
BAKANLAR KURULU (7 Rum, 3 Türk)
TEMSİLCİLER MECLİSİ (%70 Rum, %30 Türk)
YÜKSEK MAHKEME (1 Türk, 1 Rum, 1 tarafsız) «Başkan»
Türk Cemaati Meclisi
Rum Cemaati Meclisi
5 Türk Belediyesi
Müşterek Belediyeler ((Nisbî Temsil)
5 Rum Belediyesi

binasında yapılan törende Kıbrıs'ın bağımsız bir Cumhuriyet olduğu 21 pare top atışı ile dünyaya ilân edildi.

1878 senesindenberi İngilizler idaresinde bulunan

Kıbrıs'a 82 sene sonra Mehmetçik Mağusa'da ayak bastı.

Andlaşmalara göre Cumhuriyetin ilân edildiği gün 650 kişilik Türk ve 950 kişilik Yunan askerî birlikleri aynı anda karaya çıktılar.

Türk askeri onbinleri aşan Türkler tarafından Mağusa'da büyük tezahüratla karşılandı ve Lefkoşa'ya kadar bütün güzergâhta Kıbrıslı Türkler Mehmetçikleri bağrına basmasının çılgınca sevinci içinde idiler.

Yunan askerleri ancak protokol icabı karşılandı. Bu nokta çok dikkate değer. Kıbrıslı Rumlar, Mehmetçiğin Ada'ya ayak basmasını ENOSİS = İLHAK hayalinin sonu olarak gördüler ve bundan dolayı Yunan askerlerini karşılamadılar.

82 Sene ayrılıktan sonra kahraman Türk askeri Ada'ya yeniden ayak basıyor. Türk Birliği Kumandanı Albay Sunalp ve muavini Tırpan, Ege vapurundan inerken

GARANTİ ANDLAŞMASI

Bir taraftan Kıbrıs Cumhuriyeti, diğer taraftan Yunanistan, Türkiye ve Büyük Britanya ve Şimalî İrlanda Birleşik Krallığı,

I. Kıbrıs Cumhuriyetinin, Anayasanın Temel Maddeleri ile kurulan ve düzenlenen bağımsızlığının, toprak bütünlüğünün ve güvenliğinin tanınması ve idame edilmesinin müşterek menfaatları iktizasından olduğunu mülâhaza ederek,

II. Bu Anayasa ile ihdas edilen düzene riayeti sağlamak maksadiyle işbirliği yapmayı arzu ederek,

Aşağıda gösterildiği üzere anlaşmaya varmışlardır:

Madde I

Kıbrıs Cumhuriyeti, bağımsızlığının, toprak bütünlüğünün ve güvenliğinin idamesini ve aynı zamanda Anayasasına riayet edilmesini sağlamayı taahhüt eder.

Kıbrıs Cumhuriyeti, herhangi bir devlet ile tamamen veya kısmen, herhangi bir siyasî veya iktisadî birliğe katılmamağı taahhüt eder. Bu itibarla, herhangi diğer bir devlet ile birleşmeyi veya Adanın taksimini doğrudan doğruya veya dolayısiyle, teşvik edecek her nevi hareketi yasak ilân eder.

Madde II

Yunanistan, Türkiye ve Birleşik Krallık, Kıbrıs Cumhuriyetinin bu andlaşmanın 1'inci maddesinde gösterilen taahhütlerini nazara alarak, Kıbrıs Cumhuriyetinin bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü ve güvenini ve aynı zamanda Anayasanın Temel Maddeleri ile kurulan nizamı tanırlar ve garanti ederler.

Yunanistan, Türkiye ve Birleşik Krallık, aynı şekilde, kendilerini ilgilendirdiği nisbette, Kıbrıs'ın herhangi diğer bir devlet ile birleşmesini veya Adanın taksimini, doğrudan doğruya veya dolayısiyle, teşvik etmek gayesini güden herhangi bir hareketi yasak etmeyi taahhüt ederler.

Madde III

Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan ve Türkiye, Kıbrıs Cumhuriyetinin tesisi zamanında Birleşik Krallığın hükümranlığında kalan bölgelerin bütünlüğüne riayet etmeği ve bu gün Lefkoşa'da imzalanan Kıbrıs Cumhuriyetinin Tesisine Dair Andlaşmaya uygun olarak Kıbrıs Cumhuriyeti tarafından kendisine tanınacak olan hakların Birleşik Krallık tarafından kullanılmasını ve onlardan istifade edilmesini garanti etmeği taahhüt ederler.

Madde IV

Bu Andlaşmanın hükümlerine bir riayetsizlik halinde, Yunanistan, Türkiye ve Birleşik Kırallık, bu

hükümlere riayeti sağlamak için gereken teşebbüsler veya tedbirler hakkında birbirleri ile istişare etmeyi taahhüt ederler.

Müşterek veya anlaşarak hareket mümkün olmadığı takdirde, garanti veren üç devletten her biri, bu Andlaşma ile ihdas edilen nizamı tekrar kurmak münhasır maksadı ile harekete geçmek hakkını muhafaza eder.

Madde V

Bu andlaşma, imzalanması tarihinden itibaren yürürlüğe girer. Bu Andlaşmanın asıl metinleri Lefkoşa'da muhafaza edilecektir.

Yüksek Akit Taraflar, bu Andlaşmayı en erken bir zamanda Birleşmiş Milletler Andlaşmasının 102'nci maddesine uygun olarak Birleşmiş Milletler Sekretaryası nezdinde kaydettireceklerdir.

Kıbrıs Cumhuriyeti nev'i şahsına münhasır ve hiç bir örneği bulunmayan bir anayasaya dayanan müştakil bir devlettir. Bu anayasa ancak Rum ve Türk cemaatlarının gösterecekleri âzamî iyi niyet ve yapacakları işbirliği ile tatbik edilebilirdi.

Geçen kısa süre içinde %70 ve %30 memur nisbetine ve özellikle müstakil Türk belediyelerine karşı, başta Cumhurbaşkanı Makarios olmak üzere ilhaktan mahrum kalan EOKA'cı bakanların ve mebusların sarfettikleri gayretler, Kıbrıs ordusunun kurulmasına karşı

ileri sürdükleri mânâsız iddialar gösteriyor ki, Türklerin bütün iyi niyetleri ve Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetinin, âzamî derecede barışçı yolları arama politikası, iyi niyetten mahrum bir tutum karşısında neticeye ulaşamamıştır.

Her ne pahasına olursa olsun Kıbrıs'ı Yunanistan'a ilhak etmek istiyen, başta Cumhurbaşkanı Başpiskopos Makarios olmak üzere sorumlu bakanlar, 1963 yılı sonuna doğru Kıbrıs'taki Türkleri imha etmek için plânlar hazırladılar. Bu plânlarını uygulamak için kendilerine göre münasip zamanı seçtiler. Evvelâ 30 Kasım 1963'te Anayasanın tâdil edilmesini garantör devletlere teklif ettiler. Türkiye 6.12.1963 günü bu teklifleri anayasanın ruhuna aykırı bulduğu için reddetti. Bunun üzerine, 20/21 Aralık 1963 gecesi sebepsiz yere ve gayri kanunî olarak Türklerin üzerini aramaya kalkan Rum polislere karşı Türklerin gösterdikleri mukavemet sonunda iki Türkün öldürülmesi ve bir kısmının yaralanması, Türklere karşı hazırlanmış bulunan katliâm olaylarının başlamasına bahane oldu. Olaylar hızla gelişti. Kıbrıs'ta, özellikle Lefkoşa'nın Türk kesiminde bulunan Türkler, en modern silâhlarla silâhlanmış EOKA'cılarla işbirliği yapan Rum jandarma ve polis kuvvetlerinin hunharca hücumuna uğradılar.

Türk evleri basıldı; kadın, çocuk ve yaşlı gözetmeksizin, silâhsız ve müdafaadan mahrum Türk halkı vahşice öldürüldü ve rehine olarak alındı. Türk evleri ve müesseseleri yakıldı ve yağma edildi. XX. yüzyılda

insanlık için yüz karası olan cinayetler işlendi. Kıbrıs bir iç harp sahası oldu. En kanlı olaylar 23 - 25 Aralık 1963 günlerinde cereyan etti.

Türk halkına karşı girişilen bu barbarlık ve vahşet hareketleri ve katliâm karşısında Türk hükûmeti garantör devlet olarak Garanti Andlaşmasının 4. maddesine göre ilgili devletler olan İngiltere, Yunanistan ve Türkiye'nin müştereken müdahale etmesini teklif ve talep etti. Fakat ilgili iki devlet olumlu cevap vermediler. Bunun üzerine, daha fazla Türk kanı dökülmesine ve Türklerin imha edilmesine mâni olmak için Türkiye Hükûmeti, Garanti Andlaşmasının kendisine tanıdığı hakka dayanarak müdahaleye karar verdi.

Türk Hava Kuvvetlerine ait jetler Kıbrıs'ta Lefkoşa göklerinde ihtar uçuşu yaptılar. Bu uçuş çok faydalı oldu ve Rumları ateş kes anlaşmasını imzalamaya zorladı. Diğer taraftan Türk Hükûmetinin müdahaleye kararlı olduğunu anlayan İngiltere ve Yunanistan bu sefer üçlü müdahaleye taraftar olduklarını bildirdiler. Bir İngiliz generali olan Young'ın emrine verilen Kıbrıs'taki Türk ve Yunan alayları üçlü kuvvet halinde asayişin tesisine uğraştılar.

Ateş kes anlaşmasından sonra meselenin siyasî alanda çözümlenmesine karar verildi. 13 Ocak 1964'te Türk, Yunan ve İngiliz Dışişleri Bakanlarının katılması ile Londra'da yapılan 3'lü toplantıda ilgili hükûmetler görüşlerini açıkladılar. 15 Ocak 1964'te Türk ve Rum

cemaatlerinin temsilcilerinin de katılması ile 5 li olarak yapılan toplantıda Türkler mevcut andlaşmaların Türklerin can ve mal emniyetlerini temine yeterli olmadığını belirterek ilâve teminatların verilmesini ve böylece Türklerin mal ve can emniyetlerinin sağlanmasını talep ettiler. Rumlar ise olayların sebebinin mevcut andlaşmalar olduğunu, bundan dolayı Garanti ve İttifak Andlaşmalarının feshedilmesini, Türk ve Yunan alaylarının Kıbrıs'tan geri çekilmesini ve Anayasada Türklere tanınan hakların kaldırılmasını teklif ettiler.

Kısacası, konferansta Türklerin ve Türkiye'nin tezi Kıbrıs'ın iki cemaati birbirinden ayıran federal bir devlet olması, Rumların ve Yunanistan'ın tezi Rum çoğunluğunun hâkimiyetine ve idaresine dayanan müstakil bir Rum devleti olması şeklinde ortaya çıktı. İngiltere bu iki görüşü telif etmeğe çalıştıysa da muvaffak olamadı. Böylece Londra Konferansı Kıbrıs'ın istikbalini tâyin bakımından 31 Ocak 1964'de başarısızlıkla neticelendi. Fakat âcil mesele olan asayiş için Adaya bir NATO barış kuvveti gönderilmesi meselesinin diplomatik kanallardan müzakere edilmesine karar verildi.

Sonradan Başpiskopos Makarios NATO barış kuvvetini de reddetti. Böylece durum hem Kıbrıs, hem dünya sulhü bakımından çok vahim bir hal alınca İngiltere meseleyi Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyine götürdü. Şimdi mesele Güvenlik Konseyinde uzun, çetin ve bir çözüm yolu bulmaktan çok uzak görünen müzakereler safhasındadır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

KIBRISTA TÜRK ESERLERİ

LEFKOŞA

Arap Ahmet Paşa Câmii:

1845'de Bizans stilinde yapılmış bir Türk eseridir. Câmiin bahçesinde Kâmil Paşa'nın mezarı vardır. 1928' de Kıbrıs Vâlisi Sir R. Storres zamanında yaptırılmıştır. Üzerindeki kitabe şudur: «Kıbrıs'ta Piroyili Yüzbaşı Salih Ağa'nın mahdumu devletlû Kâmil Paşa Hazretleri 1833 tarihinde Lefkoşa'da tevellüt ve 1913 tarihinde Lefkoşa'da irtihali dârı bekâ eylemiştir. Merhumu müşarünileyh Evkaf Müdüriyetinde, Tuzla Kaymakamlığında, Defterdar Muhasebeciliğinde ve Osmanlı İmparatorluğunun 4 defa makamı sadaretinde bulunmuş büyük bir Türk ve yüksek bir şahsiyet idi. Ruhuna fâtiha.»

Kâmil Paşa'nın mezarının batısındaki mezarın kitabesi:

İşbu mahalde defini hâki ıtırnâk olan
İshak Paşa an asıl Ayıntab hanedanından
Ulümü mütenevvaida mahir ve fartı zekâ ile
Müştehir bir zat olup bin ikiyüz elli bir
Sene-i hicretiyesinde hizmeti devlete sülûk ile
Vatan ve milleti uğrunda pek çok hüsnü hizmet

Lefkoşa'da Arap Ahmet Câmii

Etmiş ve semere-i liyâkat ve sadakati olarak
Derece derece kapıcıbaşılık ve stablı âmire
Müdirliği ve miri miranlık ve Rum
Eli beylerbeyliği rütbe ve payeleri nailiyetine
Kesbi tehayyüz eylemiş olduğu halde
Yetmiş altı senesi evahırında
İşbu cezire-i Kıbrıs mutasarrıflığından
Münfailen der-i saadete avdet etmek
Üzere iken azim-i rah-ı Cenan olmuş

Rahmet yessare aleyhe
Sene 1276

Araplar Cjmii:

Fanoremeni kilisesi doğusunda bulunan bu cami me Eski Stravotu Misiriku kilisesinden çevrilmiştir. Her ne kadar küçük ise de güzel bir eserdir.

Aziz Efendi Tekkesi :

Belediye pazarının güneyindedir. Yavuz Selim'in ordu şeyhlerinden olan Aziz Efendi, Kıbrıs'ı feth için gelen ordunun Alay müftüsü idi. Lefkoşa'nın zaptı sırasında Ayasofya'ya hücum edilirken şehit düşmüştü. Sultan Selim II tarafından türbesi yaptırılmıştır.

Baf Kapısı:

Orta Çağda Port Domenike adile anılırdı. Şehir sûrlarla çevrili olmadan evvel 1226'da İbelin Kontesi Alix tarafından burada bir manastır ve kale yaptırılmıştı. Peter II, tahkim ederek bu kalede yaşadı ve

1426'da Memlûkler tarafından tahrip edildi; fakat manastır yıkılmadı. Kale tekrar tâmir edildi ve Kral John ve Kraliçe Helena Paleoloğos 1458'de bunun içinde öldüler. 1567'de Venedikliler sûrları şimdiki şekle soktukları zaman, kale, manastır yıkıldı ve bu günkü şekli aldı. Esas kapı 1878'de kapatılmış ve şimdiki şekle sokulmuştur. Bu kapının üzerinde Sultan Mahmut II'nin 1236 (1820) de konmuş tuğrası vardır.

Bayraktar Câmii:

Constanza burcu üzerine inşa edilmiş bir câmidir. 1570'de Lefkoşa'nın fethi günü 9 Eylülde Türk bayrağını buraya diken bayraktar, bir Venedikli tarafından vurulmuş ve burada ölmüştü. Şehir zaptolununca bayraktarın cesedi bulunmuş ve mezarı olduğu yere yapılmıştı. Daha sonra buraya câmi de yapılmıştır. Bayraktar'ın taşıdığı bayrak türbede mevcuttu. Lâkin bayrak açılmış olmadığından üzerinde ne gibi yazı ve işaretlerin bulunduğu malûm değildir. 1962 yılında türbeye ve minareye bomba yerleştirilerek türbe tamamen, minare ise kısmen tahrip edilmiştir. Tâmir edilmiş ise de tekrar bomba konmuştur. Câmi Türklerin eseridir. Etrafı güzelce açılmış ve câmi iyice görünmektedir. Câmiin kapısı üstünde şu kitabe vardır:

Şehinşahi keramtvâye Mahmut Han Gazinin
Vücudu ekremidir câmii eltafı Rabbanî
İmâmülmüslimîn el kutbuâlem gavvası âzamdır
Hatıbî minber eflâk olur her dem senehani

Emirülmüminin el zibi evrenki hilâfet kim
Cihanı rûşen eyler şule-i şem'şiri berranı
Cenabu Hızır olur cündü zafer âsara Bayraktar
Ricalü gayıp olur daim anın ensaru a'vanı
Hayır hahanı dinü devleti teyit ede Mevlâ
Huşu ile o destüru şecaatmendi zîşanı
Mübarek ismi Abdullah Paşayı keremkester
Müşir şir savlet mesnedarayı Kaputanî
Ola eyyamı ömrü devletü ikbali rûz efzun
Ki olmuştur nizamı devlete sâyi firavanı
Olunca hazini refetşiarı valii Kıbrıs
Nice âsarı hayra oldu mazhar ol keremkânî
Şehi cemcahı devrana dahi Paşayı zişanı
Duayı hayra meşgul etmek için ehli îymanı
Bu cayı dilküşaya tarh edüp bir camiî vâlâ
Minarü mahfilü minberle tezyin eyledi ânı
Ne câmi Ravzai bağı behişte gıbtafermadır
Ne câmi Cennetül me'va denürse an erzanı
Mehmet olduğundan namı merkubu edüp himmet
Münevver eyledi nuru Muhammetle bu meydanı
Bu cami beldeye bir nusha-i hasîn oldu
Derunu serteser davat me'sure ile nuranî
Seza pervane-i şemi olup şevkü muhabbetle
Feramuş ede bülbüller haremgâhı gülüstanı
Gelüp tarih için aşrı şehîri Şabanın
Tamam oldu binayi Camiyül ebrar-ı Yezdanî
Ketebehül fakir Essayit Mustafa Nuri'yül mâruf
Bedivan Efendisi zade gufirelehüma Sene 1236

Bayraktar Câmii

Bayraktar türbesi

Bedesten:

Venedikliler zamanında ortodoks merkezi idi. XVI. yüzyıl başlarında inşa edilmiştir. İki kısımdan ibarettir. Fakat birleştirilmiştir. Kapalı olan kapının üzerinde Virjininin uykudaki hali tasvir edilmektedir. Osmanlılar zamanında Bedesten şekline sokulmuş (1573) ve Haremeyne vakfedilmişti. Arşınla satılan eşya ancak burada satılabilirdi.

Büyük Han:

Bu han 1570'de Muzaffer Paşa tarafından yaptırılmıştır. Hanın ortasında mermer sütunlar üzerine yapılmış bir câmi vardır.

Büyük Medrese:

Büyük Medrese harap olduğundan 1936'da yıktırılmış ve yerine Evkaf dairesi tarafından İmam ve Hatib mektebi yapılmıştır.

Büyük Medrese Çeşmesi:

Medrese'nin yıkılmasından sonra, hatip okulunun arkasında yapılan çeşme üzerine konmuştur:

Ali Ruhi efendi vâlii mahruse-i Kıbrıs
Güruhu hacegânı devlet içre ümdetüleşbah
Kudumü ile Vatangâhı kadimin idicek teşrif
Niçe ef'ali hayrın masdarı oldu hifazlillâh
Bu ziba medrese muhtacı abu lütfidi gayet
Getürdü suyun icra eyledi ol zatı âlicah
Susuzluktan seraser suhte olmuş idi sükkânı
Yetişti Hızırveş atşana imdat eyledi nagâh
Reva cari olursa su gibi halkın lisanında
Duayı devleti feyzi kabule olarak hemrah
Dedim bir beyit içinde iki tarihi dilârâ kim
Kiramen kâtibine ziver ezkâr olsun her gâh
Bu âlâ çeşmesi zem zem nümunu hasebetenlillâh
Ali Ruhi efendi kıldı inşa fisebilillâh (1243)

Girne Kapısı

Girne Kapısı:

Venediklilerin 1567 de sûrları yaptırdıklarında Del Provetitor adiyle bırakmış oldukları üçüncü kapıdır.

1821'de Türkler tarafından tamir edilmiştir. Şehre bakan tarafta Mahmut II nin tuğrası vardır ki 1820 (1236) da konmuştur. Ve dışa bakan tarafta bir kitabe vardır: (Sağdan kenardan) Maşallah (ortada) Nasre men Allahu ve fethi karib ve beşerilmümine ya Muhammed ya mütehül ebvab iftehlena hayrelbab (solda) ketebehülfakir Elşeyh Feyzullah.

Hisarlar 1931'de açılarak kapı ortada kalmıştır.

Haydar Paşa Câmii:

Gotik tarzında yapılmış olan St. Katerin kilisesidir. XIV üncü yüzyıl nihayetine doğru inşa edilmiştir. Türkler tarafından câmie çevrildikten sonra minare ilâv edilmiştir.

Kumarcılar Hanı:

XVI ncı yüzyılın sonlarına doğru Türkler tarafından yaptırılmış bir handır.

Küçük Medrese kapısı yanındaki Çeşmenin Kitabesi :

Vecealna minelkale şey'en hay Sadakallhül azim
Ali Ruhi efendi mazharı feyzi Hüda olsun
Bihan ve saatihum ve devleti lihtenüma olsun
Suyundan düşmesin bahirde safa feleki ikbali

Muvafık bad ile mersayı maksuda raşa olsun
Muhassıl oldu envai müberratı diyarında
Refiki rûzu mahşerde elmürteza olsun
Bulup ruhu yeniden oldu eski medresi rûşen
Suyun buldu hemişe vakf envai dua olsun
Ziban lüle ile ruberu tarihinin işrab
Buyur anı âliden iç şifa olsun

1244 sene (Mahassıl Kıbrıs der Lefkoşa)

Kuru Çeşme:

Kuru Çeşme de belki Ali Ruhî Efendinindir; çünkü sonda 1244 tarihi gibi bir şey okunabiliyor. Lâkin badanalar kitabeleri harap etmiştir. Çeşme yıkılmıştır.

Lâleli Çeşmesi Kitabesi:

Câmiin çeşmesi üzerindeki kitabeden camiin de Ali Ruhî Efendi tarafından yaptırıldığına hükmedilebilir.

Ali Ruhî Efendi namdar sakî-i kevser
Olunca Kıbrıs'ın vâlî-i valâkadri zişanı
Suyun buldu umuru belde hüsnü reyi fikriyle
Nizamın buldu ehli beldenin hali perişanı
. . . . . .
Nola rahmet bulursa sayesinde cümle sükkânı
Bu dilcuçeşme-i kevser mizacı eyleyüp inşa
Suya kandırdı desti himmetiyle cümle atşanı
Sevabın valideyni ruhuna tahsis eyleyüp amma
Müheyya eyledi onlar için esnanı gufranı

Hem kabrinde anlar neş'eyabı rahman oldukça
Hüda versin bu zatı ekreme ömrü firavanı
Zebanı lüle işrap eyledi atşanu tarihin
Revan etti gene Ruhi Efendi mai.... (1244)

Mağuso Kapısı:

Şehrin esas kapısı idi. 1567'de Guilie Savergnano tarafından yapılmış ve Porta Giuliana diye tanınmıştı. Bunun da üzerinde Mahmut II'nin 1820 (1236) da konmuş tuğrası vardır.

Mevlevî Tekkesi:

Emine Sultanın vermiş olduğu yer üzerine XVII nci Yüzyıl başlangıçlarında yapılmıştır. Tekkede şeyhlik eden 15 kişinin mezarları vardır. 1930 tarihinden beri dinî tören yapılmamaktadır. Tekkenin kapısı yanındaki çeşmenin kitabesi okunmayacak vaziyettedir.

Ömeriye Câmii:

1571'de câmie çevrilen Augustinian kilisesidir. 1570 de Türk topları kiliseyi yıkmıştı. Bu kilisenin içinde asillerin mezarları vardır. Fakat câmie çevrildiği vakit Mustafa Paşa mezarları temizletti.

Sarayönü Câmii:

Şimdiki câmiin yerinde Ali Paşa tarafından yaptırılmış bir câmi vardı. Hattâ Ali Paşa da yaptırmış olduğu bu câmiin önünde öldürülmüştü. Ali Paşa'nın yaptırmış olduğu bu câmi bu gün mevcut değildir ve ye-

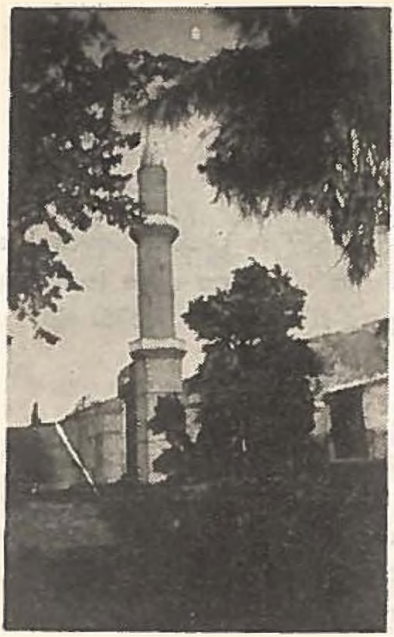

Ömeriye Câmii

rinde 1902'de yaptırılmış olan câmi vardır. Bu câmi son zamanda ürk mimarisinin arab tesiri altında kalan bir eseridir. Bu câmiin saçakları Şehzadebaşı (İstanbul) Câmiinin saçaklarına benzediği gibi, Atina'daki bazı binaların saçaklarına da benzer.

Selimiye Câmii (Ayasofya):

1217 - 1249 tarihleri arasında Başpiskopos Estorge de Montaigu tarafından yaptırılmaya başlanmıştır.

Sarayönü Câmii

1248'de Haçlı Seferlerine iştirâk eden Fransa Kralı Louis tarafından inşaat devam ettirilmiştir.

1319'da Başpiskopos Giovanni Del Conte da yine devam etmiş, 5 Kasım 1326'da inşaatı tamamlanmıştır.

Selimiye Cămii

Avluya bakan kapılar ve sütunlar çok güzel ve zengin bir şekilde süslenmiştir. Gotik mimarisinin en güzel bir eseridir. Fakat 1373'de Ceneviz işgali bu serveti yağmaya uğrattı.

1491 ile 1547'de olan zelzeleler Ayasofya'yı çok harap bir hale getirdi ki artık içinde ibadet edilemiyordu. Lâkin Türklerin 1570'de şehrin kapılarına geldikleri zaman idi ki Baf Metropoliti Francesco Contraini halkı müdafaa etmek için son varız ve âyinini yaptı. 9 Eylül 1570'de Lefkoşa zaptedildi ve St. Sofia kilisesi Ayasofya câmiine çevrilerek iki minare, minber ve mihrab ilâve edilerek tâmir edildi. Şimdiki adı Selimiye'dir.

Doğudaki kapıda Abdülaziz'in tuğrası ve şu kitabe vardır:

O hakanı cihan Abdülaziz'i
İmamilmüslimîn etmiştir Allah
Diyanette, kemalât ve hünerde
Selâtinin güzinidir agâh
Seriri saltanat görmedi asla
Bu rütbe hayra sâi bir Şehinşah
Serapa milkini etmekte mâmur
Ezan cümle delili bu namazgâh
Bütün ervahı ecdadı i'zâmı
Bu hayrat ile de olursa şad her gâh
Cemaatla bir câmi-i müslimini
Duayı hayra mecbur etti Allah
Nazif Paşa kulu da bitteviye
Çalıştı hizmeti tâmire beş mah

Selimiye Câmiindeki Şadırvan

Hitamın edince Hak müyesser
Ana şu beyit tarih oldu dillah
Ayasofya denilen câmii
Müceddet gibi imar eyledi Şah. (1291)

Sultan Mahmud Kütüphanesi:

Sultan Mahmut, Büyük Medrese bitişiğinde bu kütüphaneyi yaptırmış ve fıkıh, tefsir, tarih ve bazı eserler ile doldurmuştu. Kütüphanenin iç tarafındaki duvarlar üzerinde yaldızlı yazılarla Sultan Mahmud'un methiyesi vardır.

Kütphane bugün ancak seyyahlar tarafından ziyaret edilmekte ve yerli okuyucular maalesef görülme-

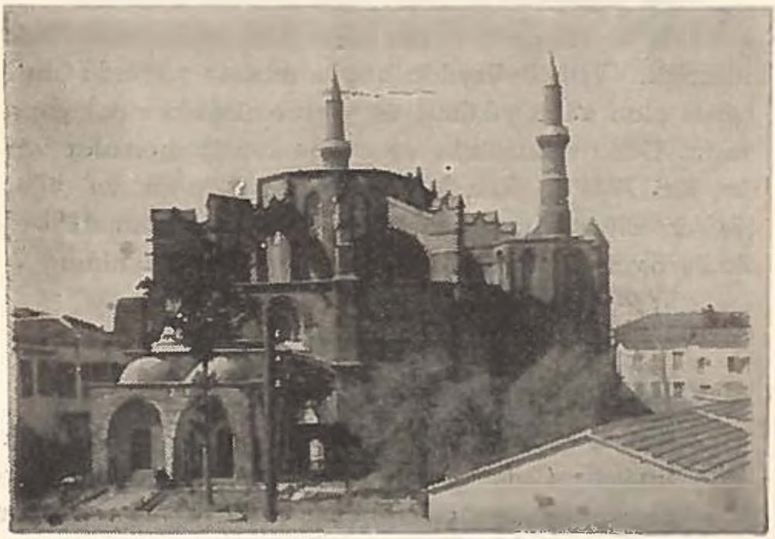

Sultan Mahmut II. Kütüphanesi

mektedir. Bina tamamiyle Türk tarzı mimarisidir ve güzel bir eserdir.

Toplar:

Girne kapısının yanındaki Barbaros burcunda bulunan toplar George III zamanına aittir. Bu toplar Napoleon'a karşı Acre'ı müdafaa için Sir Sidney Smith ordusunda idiler. Sonra Türklerin eline geçtiler ve burca yerleştirildiler. Bu topların ateş deliklerinin sol tarafına eski harflerle çap 5, numero 3 v.s. yazılmıştır.

Hepsinin çapı 5 dir. Topların üzerinde İngiliz armaları vardır. Girne kapısı önünde olan iki topun üzerinde hiçbir işaret yoksa da tipleri diğerleri gibidir.

Yeni Câmi:

1571'de câmie çevrilen kilise XIV üncü asırda bina edilmişti. XVIII.ci yüzyılda bugün minare yanında harabeleri olan câmi yıkılmış ve yerine şimdiki câmi yapılmıştır. Câmi avlusunda ve câmie bitişik mezarlar vardır: Biri 1734'de ölen Menteş İsmail Ağa'nın ve diğeri 1749'da ölen oğlu Hasan'ındır. Üçüncü mezar 1800'de ölmüş olan Kıbrıs Müftüsü Şair Hasan Hilmi'nindir.

M A Ğ U S A

Cafer Paşa Çeşmesi:

Lefkoşa, Lârnaka ve Mağusa'nın suyunu da Türkler getirmiştir. Cafer Paşa 4-5 saatlik mesafeden yaptırdığı kemerlerle suyu getirebilmiştir. Fakat kemerler bu

gün kısmen harap bir vaziyettedir. Cafer Paşa'nın yaptırmış olduğu çeşme de harap olmuş ve yanında 1934'de yaptırılan çeşme üzerine eski kitabe konmuştur.

Dürri deryayı ata Hazreti Cafer Paşa
Eyledi âleme serçeşme-i lûtfun icra
Mağusa kalesi buldu yeniden sırrı hayat
Hızır erişti nice dil hastaya verdi şifa
Zulmetâbâd iken etti abadî ver ruşen
Âleme çeşm-i hurşîd gibi verdi ziyâ
Eyleyüp varını Hak yoluna su gibi sebil
Ger revan eylese bu âbı revanbahşı reva
Su gibi uğradığı yere verdi taze hayat
Hızırveş buldu kudumile cihan neşvü nema
Bir nice madeni dürr, kânı cevahir gördüm
Görmedim anceleyin kânı ata, bahri seha
Dirliğile nice dil hasteler ihya etti.
Eyledi kaide-i âbı hayatı icra
Berrü bahir kıla Hak hükmünü daim câri
Su gibi pâyine yüzler süre halkı cihan
Bunda su gibi revan eyledi kül akçelerin
Anda defeyleye her biri nice türlü kaza
Nice yıldan beri bir kimseye olmadı nasip
Bu saadet ki itâ eyledi Allah sana
Hamdülillâh sana virildi benim sultanım
Bu kadar lûtfu inayet ve sevabı uzmâ
Ruzu şeb izzü saadetle geçüp evkatı
Kuruda yaşta muin ola ona avni Hüda
Ruzu mahşerde şefiin ola ol hazret kim

Yüzü suyuna yaratıldı cihan sertapa
Ey (Misali) sözü uzatmayalım velhasıl
Kılalım zatı şerefine dua subhu mesa
Görüp ol âbı safabahşı dedim tarihin
Bu suyu bunda sebil eyledi Cafer Paşa (1005)

Canbulat Burcu:

Türklerle yapılan en büyük muharebe burada olmuş ve en cesur general Canbulat Bey, Türk bayrağını buraya çekmiş ve burada şehit düşmüştür.

Debbağ Câmii:

XVI ncı yüzyılda yapılmış bir kiliseden câmie çevrilmiştir.

Kutub Osman Efendi Tekkesi:

Türbede bulunan kitabeden anlaşıldığına göre Kutub Osman Fazlullah Efendi; Halvetiye tarikati mensuplarından biri idi. Evvelâ Edirne'de, sonra da İstanbul'da Şeyh Abdullah Efendi'den ders alarak ilmini ilerletmişti. Ancak bu malûmatı sayesindedir ki bir çok ilmî eserler meydana getirebilmişti. İlminin ileri olması dolayısiyledir ki Sultan Mehmet IV zamanında yaşamış olmasından Padişah tarafından saraya alınmış, imamlık, vaizlik ve ders vermekle görevlendirilmişti. Bu mevkiini çekemeyenlerin eliyle 1151'de Kıbrıs'ta ikamete memur edilmişti. Kendisi aslen Şumnu'da doğmuş

Şeyh Fazlullah Efendi'nin oğludur. Kıbrıs'a geldikten bir sene sonra ölmüştür. Seyit Mehmed Ağa'nın muhassıl olduğu zamanda idi ki kendisine bir rütbe ve bir mâmi yaptırarak ismini ebedileştirmiştir. Seyit Mehmet Ağa da Halvetiye tarikatine mensup idi. Kutub Osman Efendi öldüğü zaman müridi İsmail Hakkı şu mersiyeyi yazmıştı:

Bülbülü hoşlehçe-i gülzarı ma'nâ yani şeyh.
Bulmadı âhar bu fânide bekâdan rayiha
Kudsiyanı pâk-dil hakkı el oçup dediler.
Ruhu pâkiçün azizin okuyalım fatihâ.

Makamüşşeyh Firdevs ve tûbâ 1152

Lala Mustafa Paşa Câmii (Ayasofya):

Eski St. Nicholas kilisesidir ki XIV üncü yüzyılın ilk senelerinde inşa edilmiştir. Lusignan kralları bunun içinde Kudüs krallığı tacını giydiler. Ayasofya'nın içinde Lusignan Kralı James II ve oğlu James III gömülüdür.

Mağusa metropoliti olan Guy d'Ibeline 1298'de Ayasofya'yı inşa ettirmek için para toplamıştı ve 1312'de ikmal edilmiştir. 1571'de Sinan Paşa bunu câmie tahvil ettirmiştir.

Mustafa Paşa Câmii :

XVI ncı yüzyılda inşa edilmiş Stavros kilisesidir.

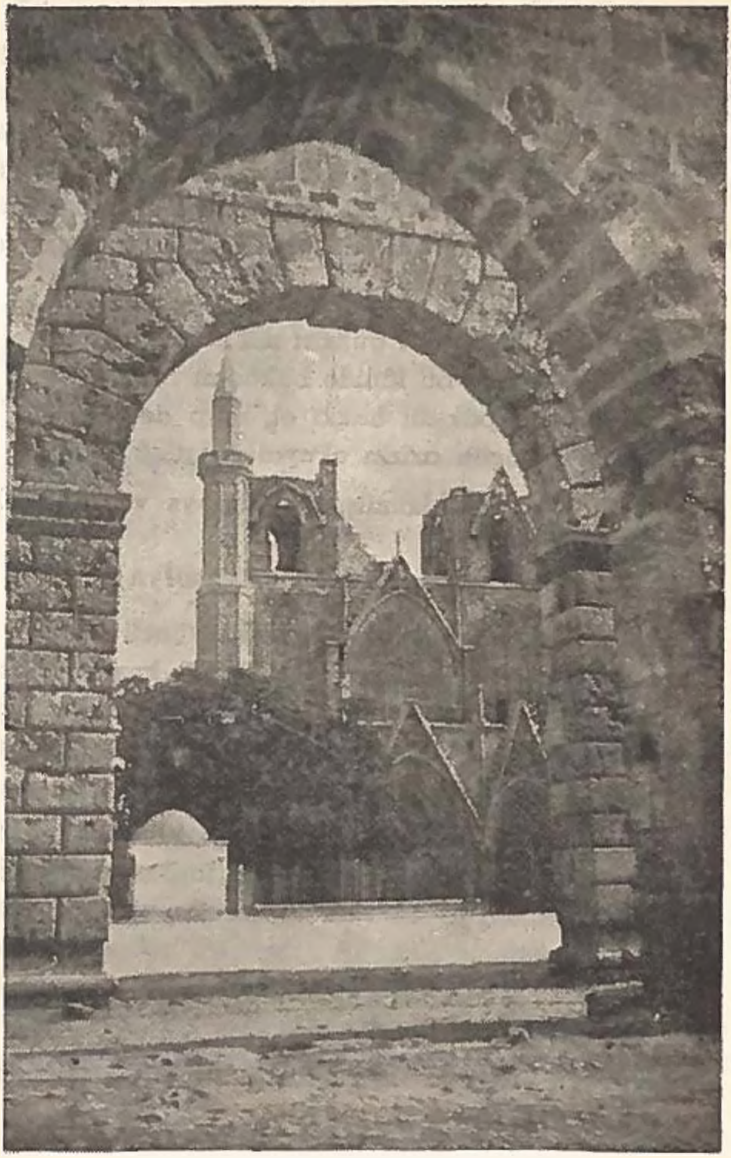

Mağusa'da Lala Mustafa Paşa Câmii

Sûrlar :

Mağusa 50 ayak yükseklik ve 27 ayak kalınlığında sûrlarla çevrilmiştir. Takriben kare şeklinde olan su'run bir tarafı denize ve üç tarafı karaya bakar.

Sûr'larda esas iki kapı vardır: Deniz Kapısı ve Kara Kapısı.

Deniz Kapısı: Venediklilerin Porta del Mare dedikleridir. Bu kapı 1496'da Nicolo Prioli adında bir Venedikli kaptan tarafından yapılmıştır. Asma Köprüler Venediklilerden kalmıştır. Venedik'in Aslanı ve yapanın ismi ve tarihi kapının üstünde görülmektedir. Kapının yanında hangi devre ait oldukları bilinmeyen iki taş aslan vardır.

İç Kale: Dört köşesinde yuvarlak kuleyi ihtiva eden XVI. yüzyılda yapılmış bir binadır. Birinci burc üzerinde büyük bir mermer üzerine kazılmış St. Mark'ın aslanı vardır. Esas methalin üzerinde Venedik Cumhuriyetinin kanatlı aslanı ve 1492'de, iç kalenin şeklini değiştiren Venedikli kaptan Niccolo Foscarini'nin adı vardır. İşte Otello kulesi diye tanılan burasıdır. Otello'nun ise Kıbrıs Vâlisi Christophoro Moro (1506 - 1508) olduğu tahmin edilmektedir.

Kara Kapısı:

İç Kaleden sonra şehrin en eski parçasıdır. Köprü ve methal yenidir. Burası Türklerin muhasarasında çok harap oldu. Kapının yanında bir de Türk câmii vardır.

Mağusa'da Namık Kemal'in büstü

Venedik Sarayı:

Lala Mustafa Paşa Câmiinin karşısındaki Venedik sarayı veyahut Palazzo del Proveditore'dir. 1369 tarihine kadar Kıbrıs Lusignan krallarının yaşadıkları saraydan hiç bir eser kalmamıştır. Sarayın önünde Salâmisten getirilmiş dört büyük sütun üzerinde yapılmış üç kemer vardır.

Merkezdeki kemer üzerinde 1552'de Kıbrıs kaptanı olan Giovanna Rainier'nin silâh şekilleri vardır. Sarayın avlusunda Türk kuşatmasından kalan mermiler vardır. Namık Kemâl bey de 31 Mart 1873'te İstanbuldan Mağusa kalesine sürüldü ve 38 ay burada kaldıktan sonra 1876 Mayısında Abdülaziz tahta çıkınca affedilerek İstanbul'a döndü.

28 Mehmet Çelebi'nin mezarı:

Mağusa'da Buğday Câmii adıyla anılan bir kilisenin kemeri altında yatan Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin mezarı üzerinde şu kitabe vardır: «Bin yüz kırk dört muharreminin on dördüncü günü vefat eden Yirmi Sekiz Çelebi denmekle maruf sabıka rüznameci evvel Mehmet Efendi merhumun kabridir, Elfatiha 1144».

L A R N A K A

Hala Sultan Tekkesi:

Tuz gölünün bir az ilerisinde hurma ağaçları ile bezenmiş bir tekkedir. Büyük halifelerden olan Osman

Hala Sultan Tekkesindeki Câmi

Hala Sultan Tekkesinin türbeye açılan kapısı

zamanında Kıbrıs'a olan İslâm istilâsına iştirâk eden komutanlardan Übade'nin karısı Ümmü Haram da vardı.

Harp esnasında katırdan düşerek öldü. Öldüğü yerde yapılan mezarı yanına Türk Valisi Seyit Emin Efendi de bir câmi yaptırmıştır.

Mezarın üzerinde bulunan taşın muallâkta olduğu doğru değildir. Taş tutuurulmuştur. Rivayete göre muallâktaki taşı gören hâmile bir kadın, korkudan çocuğunu düşürmüş ve taş da tutturulmuştur. Tekke 1212 de yapılmıştır. Tekke'nin kapısında kitabesi vardır. 1959 senesinde restore edilmiştir. Birinci Dünya Savaşına kadar buradan geçen Osmanlı gemileri Hala Sultan'ı top atışı ile selâmlardı.

Larnaka Kalesi

Kale: 1625'de Türkler tarafından yapılmıştır. Kapısında kitabe vardır. Lâkin badanadan okunamaz hale gelmiştir.

Seyit Ahmet Câmii:

1251'de Kıbrıs'ta muhassıl bulunan Seyit Ahmet Ağa, Lârnaka'da ismiyle anılan bu câmii yaptırmıştır.

Su Kemerleri:

Lârnaka'ya suyu getiren Ebubekir Paşa'dır. 1745'de yapılan kemerlerle şehre getirilen su hâlâ aynı yoldan gelmektedir ve Ebubekir Paşa ismini muhafaza etmektedir.

G İ R N E

Hazreti Ömer Türbesi:

Deniz kenarında bir Türbedir. Bunun içerisinde yedi evliya vardır, fakat bunların kim oldukları ve nereden geldikleri malûm değildir. Kitabe veya başka bir işaret yoktur.

Kale:

En eski eserlerden biridir. 1192 - 1211 seneleri arasında Lâtinlerin adayı işgalleri zamanında yapılmıştır. Kale orta çağda bir çok devletler tarafından işgal olunmuş, Cenevizliler ve Memlûkler de kuşatmışlardır. Venediklîler 1554'de kaleyi tamir ettiler. 1570'de Türklere teslim oldu. Asılı köprü çekilerek yerine yapılan köprü yenidir.

Bugün kale hapishane olarak kullanılmaktadır. Ve ikinci demir kapı yanında Cezayirli Bahriye Kaptanı Sadık Paşanın mezarı vardır.

Girne Kalesi

Câmii Kebir:

Limasol'da Câmii Kebir Türk eseridir. 1245 (1829)' de Mestan Ağa tarafından yaptırılmıştır ve üzerinde kitabe yoksa da câmiin bahçesinde kitabesi durmaktadır.

Köprülü Câmii

Dere Câmii:

Dere Câmii ise Köprülü İbrahim Ağa tarafından yaptırılmıştır. Lâkin 1312 (1894)'de dere yıkımış ve yerine Köprülü'nün evlâtları tekrar yaptırmıştır.

Dere Câmii avlusunda Süleyman Paşa'nın mezarı ve taşında fi 18 Muharrem sene 1276 diye tarih taşıyan kitabesi vardır.

Kale:

XIV üncü yüzyıl iptidalarında yapıldığı tahmin edilmektedir. 1525'de Venedik'in Kıbrıs Valisi olan Francesco Bragadino tarafından tahrip edilmişti. Arslan Yürekli Richard ile nişanlısı Berengaria'nın düğünleri bu kalede olmuştu (6 Mayıs 1191).

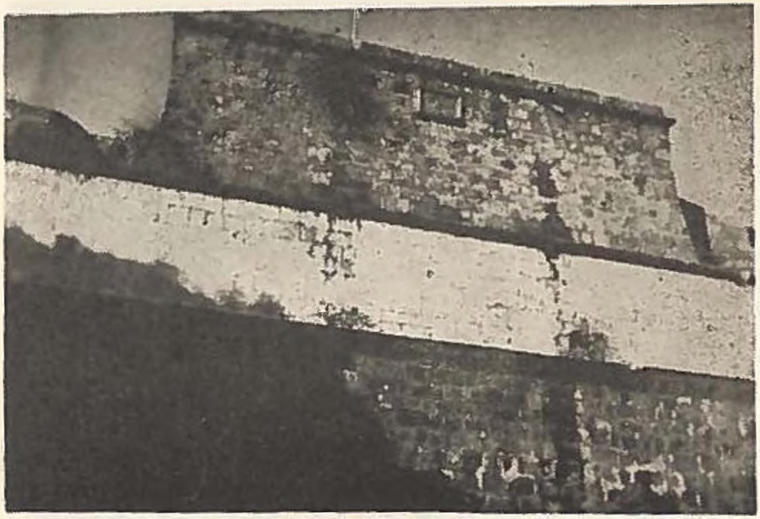

Limasol Kalesi

Mescit Câmii:

Mescit Câmii ise 1318'de Hasan Ağa tarafından yaptırılmıştır. Câmiin kitabesi, imamı tarafından sarıya boyandığından bazı yerleri okunamamaktadır.

Polis Binası:

Limasol polis kapısı, üzerindeki kitabede 1263 tarihini taşımakta ve Mirimiran Hüseyin Paşa tarafından yaptırıldığı yazılmaktadır.

B A F

Ayasofya Câmii:

Kasabadaki Ayasofya Câmii eski bir Lâtin kilisesi idi.

Kale:

1592'de Türkler tarafından yapılmıştır. Eskiden burada başka bir kale vardı.

Kale Hafız Ahmet Paşa tarafından yaptırılmıştır ve üzerindeki kitabede ismi kaydedilmiştir.

Abostol Andreya:

Manastır ve kilise yenidir, fakat XV inci yüzyılda burada başka bir kilise vardı.

Bella Paise

Gotik mimarinin Kıbrıs'taki en şayanı dikkat eseridir.

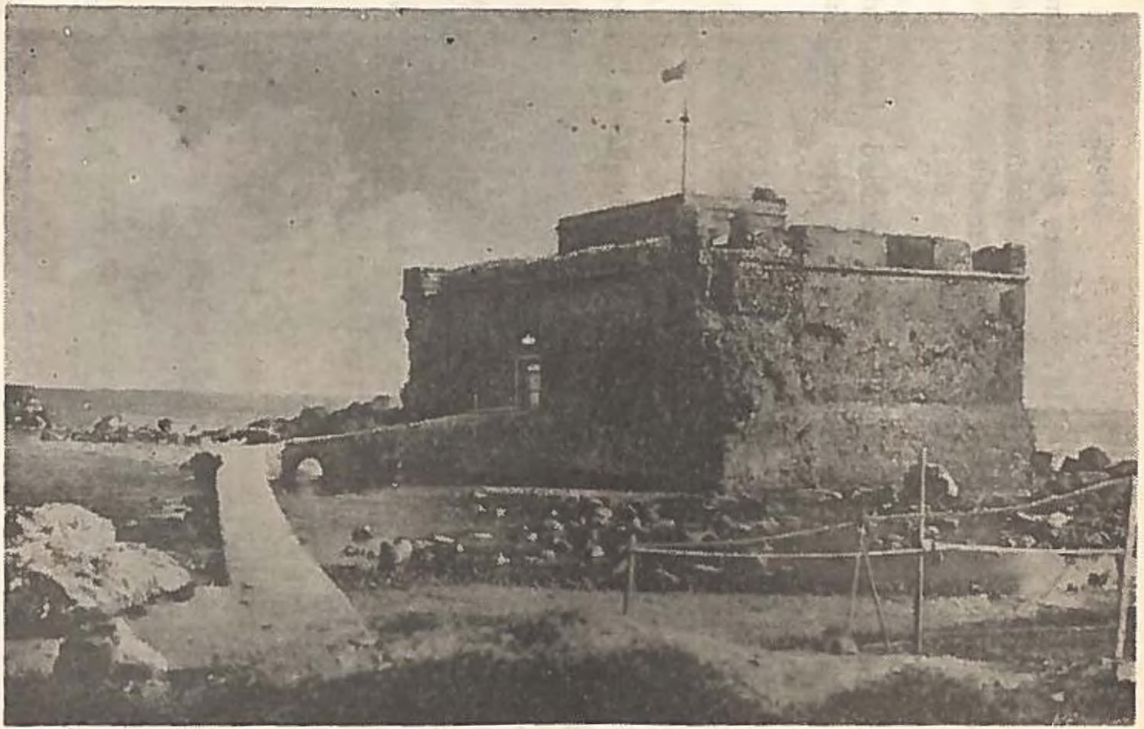

Baf Kalesi

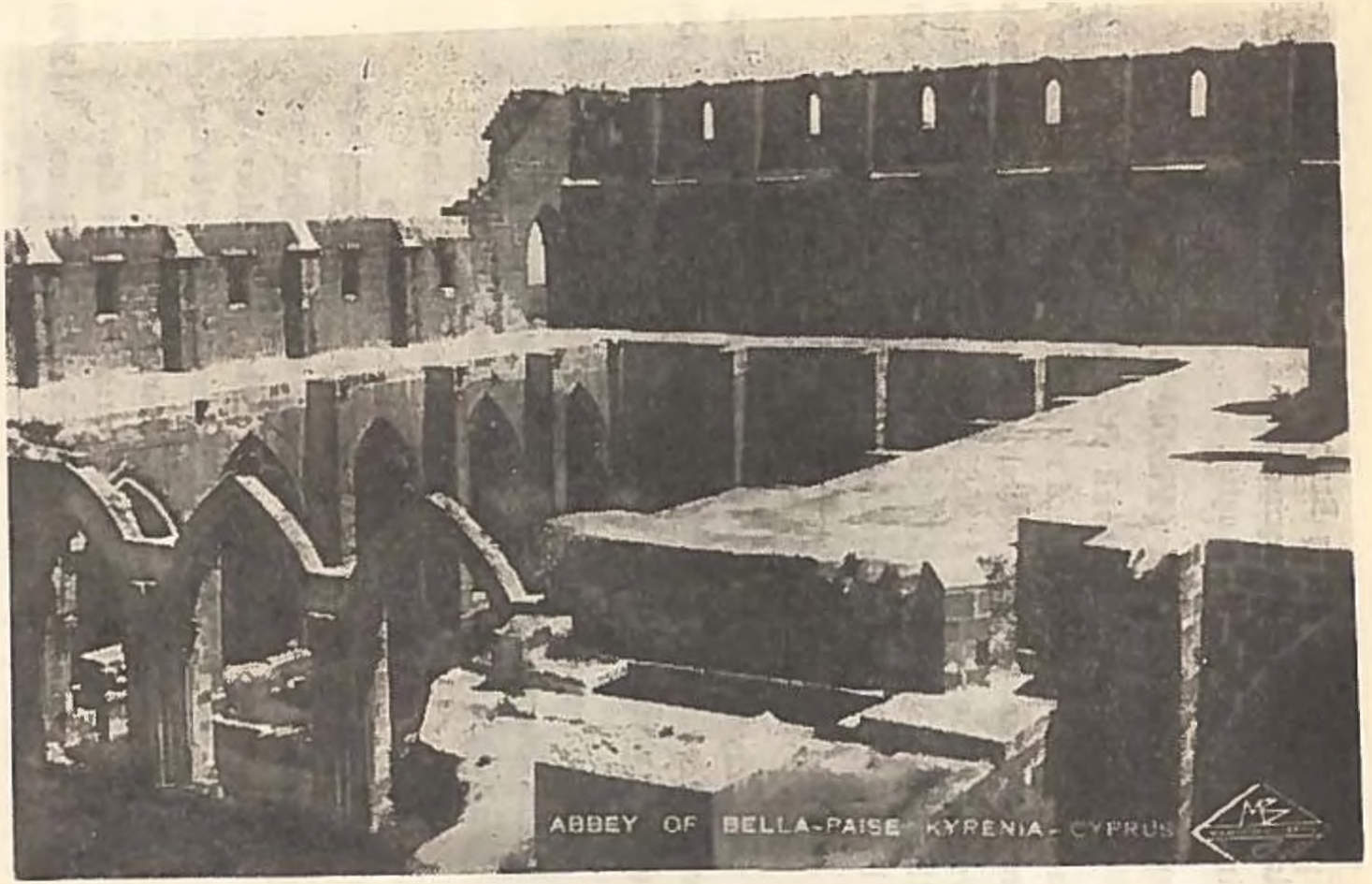

Bella Paise

1120'de Magdeburg Başpiskoposu St. Norbert tarafından yaptırılmış bir manastırdır. Venedik devri nihayetine doğru harap olmuştur.

Buffavento Kalesi (Yüzbir Evler):

1191'de Arslan Yürekli Richard Kıbrıs'ı zaptettiği zaman bu kale vardı; fakat ne zaman inşa edildiği kat'î olarak malûm değildi. Müslümanları toptan öldürmek gayesini güden Peter (1358 - 1369) zamanında; James I (1382 - 1399) zamanında da vardı. 1683'de Van Bruyn ve 1805'de Ali Bey taraflarından görülmüştür.

Dalide Ziya Paşa Câmii:

Şair Ziya Paşa, Kıbrıs'ta mutasarrıf bulunduğu zaman inşa ettirilmiş ve üzerinde de kendi hazırladığı bu kitabeyi yazdırmıştır:

Kıblei hacâtı âlem Hazreti Abdülâziz
Kim olunmakta yedi lûtfu ile dünya bina
Tab'ı pâki olduğuçün mâili hayrı umûm
Subesu etmektedir hayratı müstesna bina
Kıbrıs'a lûtfolmak üzre mevkii İdalide
Eyledi bir mabet ile mektebi ziba bina
Bendei hassı Ziya Kıbrıs'ta vâli olmağın
Mûtemet oldu hitama erdi bu vâlâ bina
Ol imamülmüslimini Hak muvaffak eyleyüp
Eylesün böyle nice hayratı milk âra bina
Söyledim itmam edüp tarihini tevhit ile
Kaldı şehinşahı devran câmii balâ bina. (1279)

Kantara:

XIII üncü yüzyıl sonlarında yapılan kale, üç taraftan uçurumlarla çevrilmiş büyük bir kaya kitlesi üzerindedir. Esas methali doğudadır. Cenevizliler zamanında Antakya Prensi Mağusa'da yakalanarak buraya hapsedilmişti. 1525'de Venedikliler kaleyi terkettiler.

Kantara Kalesi

Koloş Kalesi:

1454'te Kudüslü St. John şövalyeleri tarafından yaptırılmıştır. 75 ayak yüksekliğinde duvarlar 9 ayak kalınlığındadır. Kaleyi yaptıran, Kıbrıs'ın büyük komutanı Louis de Magnac'tır. Kalenin yanındaki bina şövalyeler zamanında yapılmış ve 1591'de Kıbrıs valisi olan Murat Paşa zamanında tâmir edilmiştir.

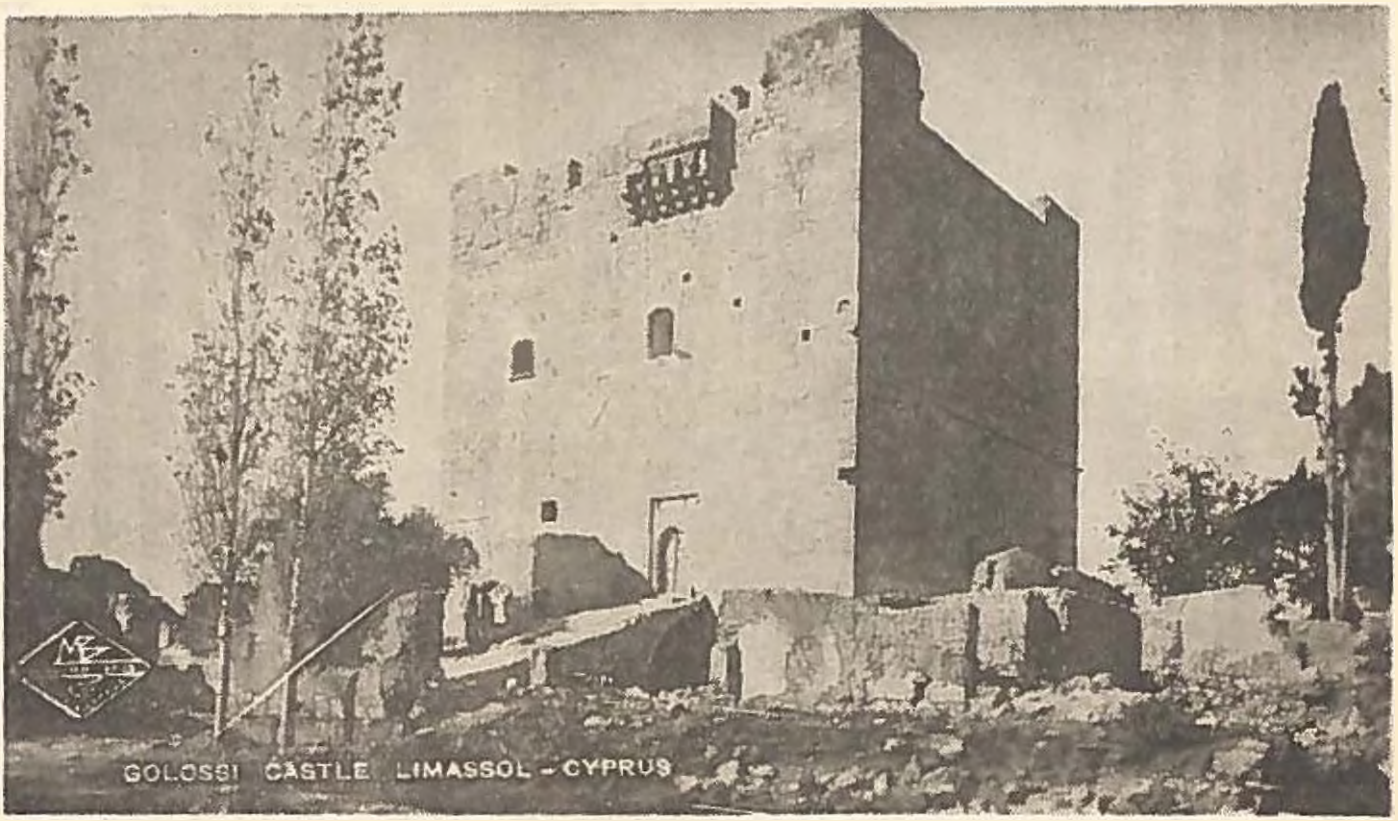

Koloş Kalesi

Kukla:

Afroditi'n yeri olan Kukla m.ö. 1200'de tesis edilmiştir. Kukla m.ö. 672'de Asarhadon'a tâbi olmuştu. Buraya Mısırlılar, Romalılar ve Fenikeliler hâkim olmuşlardı.

Lefke:

İki câmi de eski kiliselerin yerlerinde yapılmıştır. Mezarlıkta Osman Paşa'nın 1820 tarihli rokoko bir mezarı vardır. Vefatı 1255'tir.

Salâmis:

M.ö. 1180 tarihinde Trojan (Truva) muharebesinden dönen Teucer tarafından tesis edilmiştir. Teucer Salâmis adası kralı Telâmon'un oğlu idi. Hafriyatta Miken

Salâmis

sütunu çıkmıştır. Fakat bu daha eski devre aittir. Salâmis daima Yunanlılar tarafından iskân edilmiş ve merkez kalmıştır. Romalılar merkezi yeni Baf'a naklettiler.

Tarihî vesikada Salâmis ismi Asur Kralı Asur-Bani-Pal'a tâbi olan memleketlerin isimlerini kaydeden bir tablet üzerinde görülür (m.ö. 668). İlk kesin malûm oluşu Evelton (m.ö. 560-525) dur ve Herodot bundan bahseder. Bunun zamanında Ada, en kuvvetli devrini yaşamıştır M.ö. V. yüzyılda İran hâkimiyetini tanıdı. Evagoras (m.ö. 410-374) Salâmis'i ve Adayı kurtarmıştır. Mısırlılar ve Romalılar hâkim oldular. M.s. 45-46'da St. Paul ve Barnabas görülür ve Kıbrıslı Barnabas, Yahudiler tarafından burada katledilir.

M.s. 116-117 Yahudi isyanının merkezi olması itibariyle sür'atli bir inhitat devresi olmuştur. İmparator Constantius (m.s. 337-361) zamanına kadar sık olan zelzeleler Salâmis'i tamamen harap etmiştir.

Constantius zamanında daha küçük, fakat daha güzel bir şehir tesis dildi ki bu da (m.s. 648'de Arap fâtihi Muaviye tarafından tahrip edildi. Harabe kumlar ile örtülmüştür. Kazıda büyük bir pazar yeri, kilise ve saire meydana çıkarılmıştır.

St. Hilarion:

Kıbrıs'ta mevcut Orta Çağ mimarisinin en canlı eseridir. Bu en önemli kale idi. Bu kale de 1191'de Arslan Yürekli Richard zamanında mevcuttu. 1228'de İmparator II nci Frederik, Kıbrıs Kralı Henry metbuluğu·

St. Hilarion

Kukln

nu tanımak için sıkıştırıyordu. 1489 Venediklilerin Kıbrıs'ı aldıkları zaman St. Hilarion'u muhafaza eden askerler kâfi olmadığından kaleyi sağlam olarak düşman Venedik'e vermemek için bazı yerlerini yıktılar.

Vuni:

Küçük Asya'ya bakan ve denize karşı bir tepenin yamacında olan Vuni sarayı, Ada'nın en önemli tarihî yeridir. M.ö. VI-V nci yüzyıllar arasında yapılmıştır. Burası zengin ve lüks bir hayat yeri idi. Burada yalnız yerli heykeller değil, Yunanistan'dan getirilmiş heykeller de vardır. En iyi altın işleri, sıcak su teşkilâtlı bir hamamı vardır. Hamam teşkilâtı doğudan alınmıştır (m.ö. 400'de yanmıştır.)

Bu belli başlı eserlerden maada Kıbrıs'ta daha pek çok tarih' eserler vardır. Bunlardan Türklere ait câmi, mescit, tekke, mezar ve çeşmelerin kitabelerini ve resimlerini koyarak ayrı ayrı izah etmek, çok faydalı olacaktır. Fakat kitabın haçmi buna müsait değildir. Bundan dolayı bazı şeyler ihmal edilerek en önemlileri alınmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

AHMET REFİK, Sokollu.

AHMET, Tarihi Fethi Kıbrıs, fi 1746.

ÂLİ EFENDİ, Vekayinamei Âli Efendi, Topkapı Saray Kütüphanesi, Revan Defteri, No. 18/1293.

ÂLİ, Künhül-Ahbar, Fâtih Kütüphanesi, No. 4225.

AYNI ÂLİ.

AZİZ, Tarihi Aziz, yazma, Ragıp Paşa Kütüphanesi, No. 993.

Bâb-ı Âliye takdim edilen mazbata ve arizalar, muhtelif ferman ve tevcih beratları, Abdurrezzakzade Tahsin Bey aile kütüphanesi, Lefkoşa, Kıbrıs.

EVLİYA ÇELEBİ Seyahatnamesi, Millet Kütüphanesi, No. 854.

E. Z. KARAL, Selim III ün Hatt-ı Hümayûnları, Ankara, 1940.

Fetihname-i Kıbrıs, İstanbul Üniversite Kütüphanesi, yazma, Abdurrezzakzade Tahsin bey aile kütüphanesi, Lefkoşa, Kıbrıs.

F. KURDOĞLU, Kılıç Ali Paşa, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, No. B/2709.

HAMMER, Devleti Osmaniye Tarihi, Cilt V (Mütercim Ata) İstanbul 1329.

İ. A. GÖVSA, Kılıç Ali Paşa, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, No. B/2258.

İZZİ, Tarihi İzzi, yazma, Millet Kütüphanesi, No. 413.

KARAÇELEBİZADE ABDÜLAZİZ EFENDİ, Ravzatülebrar, yazma, Fâtih Millet Kütüphanesi, No. 636.

KARAÇELEBİZADE ABDÜLAZİZ EFENDİ, Ravzatülebrar, yazma, Sultan Mahmut Kütüphanesi, Lefkoşa, Kıbrıs.

KÂTİP ALİ, Cihannüma, Sultan Mahmut Kütüphanesi, Lefkoşa, Kıbrıs.

KÂTİP MUSTAFA ÇELEBİ, Tuhfetülkibar fi Esfarülbihar, Millet Kütüphanesi, No. 903.

Lozan Sulh Muahedenamesi - Mukavelât ve Senedatı Saire - 24 Temmuz 1923, İstanbul, 1340.

MAHMUT CELÂLEDDİN PAŞA, Mir'at-ı Hakikat.

MAX SİLBERSCHMİDT, Venedik Menbalarına nazaran Şark Meselesi (Mütercim Köprülüzade Ahmet Cemal) Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, No. A/2789, İstanbul, 930.

MUSTAFA AKDAĞ, Celâlî İsyanları, DTC Fakültesi, Doktora Tezi, 1944.

Netayic'ül-Vukuat

NİŞANCI CELÂLZADE MUSTAFA, Tabakat'ül-Memâlik.

ÖMER LÜTFİ BARKAN, Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Malî Esasları, İstanbul, 1943.

PEÇEVÎ, Tarih-i Peçevi, yazma, Millet Kütüphanesi, No. 108.

PÎRÎ, Tarih-i Feth-i Kıbrıs, yazma, Topkapı Kütüphanesi, No. 1294.

Risâle-i Fütühât-ı Âl'i Osman, yazma, Fâtih Kütüphanesi, No. 4362.

SELÂNİKLİ MUSTAFA EFENDİ, Tarih-i Selâniki, Millet Kütüphanesi, No. 331, Matbaa-i Âmire, 1281.

Selimnâme, Fâtih Millet Kütüphanesi.

Sicilli Osmanî, Orhan Kütüphanesi, Orat Faslı, No. 40, Bursa.

Solakzade Tarihi, yazma, Fâtih Millet Kütüphanesi, No. 383.

ŞARL SENYOBOS, Tarih-i Siyasî (Mütercim Ali Reşat ve Ali Kemal), Dersaadet, 1324.

Tarih-i Cevdet.

Tarih-i Raşit, Cilt II, III.

Tuhfet'ül-kibar fi Esfar'ül-bihar, Topkapı Saray Kütüphanesi, Revan Defteri No. 18/1192.

Tuhfe, yazma, Sultan Mahmut Kütüphanesi, Lefkoşa, Kıbrıs.

VASIF, Tarih-i Vasıf, Fâtih Millet Kütüphanesi, No. 603.

Vekayiname-i Âli Efendi, Topkapı Saray Kütüphanesi, Revan Defteri No. 18/1293.

Vesikalar, yazma, Bay Mustafa Nabi aile kütüphanesi, Mağusa, Kıbrıs.

YORGA, Osmanlı Tarihi, Cilt V (Mütercim Bekir Sıtkı Baykal), Ankara, 1949.

ZEYREK, Tarih-i Feth-i Kıbrıs (Fetihname-i Kıbrıs), yazma, Viyana Millî Müzesi No. 974.

Z. KARAMÜRSEL, Osmanlı Malî Tarihi Hakkında Tetkikler, Ankara, 1940.

ARŞİV VESİKALAR:

İstanbul Başvekâlet Hazine-i Evrak-ı Adliye Defterleri.

İstanbul Başvekâlet Hazine-i Evrak-ı Ali Emirî Efendi Tasnifi.

İstanbul Başvekâlet Hazine-i Evrak-ı Askeriye defterleri.

İstanbul Başvekâlet Hazine-i Evrak-ı Askeriye notları.

İstanbul Başvekâlet Hazine-i Evrak-ı Belediye defterleri.

İstanbul Başvekâlet Hazine-i Evrak-ı Cevdet Tasnifi, ticaret ve iktisat notları defteri.

İstanbul Başvekâlet Hazine-i Evrak-ı Dahiliye.

İstanbul Başvekâlet Hazine-i Evrak-ı Dahiliye defterleri.

İstanbul Başvekâlet Hazine-i Evrak-ı Evkaf defterleri.

İstanbul Başvekâlet Hazine-i Evrak-ı Hariciye defterleri.

İstanbul Başvekâlet Hazine-i Evrak-ı Hususî No. 335, 336, 708, 831, 858. (Tetkik edilmeden bunların adları tapu defterine konmuştur, lâkin doğru değildir. Bunun için hususî numaralarını koyduk.).

İstanbul Başvekâlet Hazine-i Evrak-ı İbn ül Emin Mahmut Kemal Tasnifi, Evkaf notları.
İstanbul Başvekâlet Hazine-i Evrak-ı Kalebent defteri No. 36 (sene 1234 - 1238).
İstanbul Başvekâlet Hazine-i Evrak-ı Maarif defterleri.
İstanbul Başvekâlet Hazine-i Evrak-ı Maliye.
İstanbul Başvekâlet Hazine-i Evrak-ı Muharrerat-ı Hususiye.
İstanbul Başvekâlet Hazine-i Evrak-ı Mektum mühimme (sene 1230 - 1246).)
İstanbul Başvekâlet Hazine-i Evrak-ı Mühimme defterleri 10 - 263 (sene 978 - 1311).
İstanbul Başvekâlet Hazine-i Evrak-ı Nafia defterleri.
İstanbul Başvekâlet Hazine-i Evrak-ı Nâme-i Hûmayun No. 14.
İstanbul Başvekâlet Hazine-i Evrak-ı Ruus kalemi defteri.
İstanbul Başvekâlet Hazine-i Evrak-ı Saray defterleri.
İstanbul Başvekâlet Hazine-i Evrak-ı Sıhhiyye defterleri.
İstanbul Başvekâlet Hazine-i Evrak-ı Sultan Selim Han-ı Sâni 1 defteri.
İstanbul Başvekâlet Hazine-i Evrak-ı Sultan Mahmut Han-ı Sâlis.
İstanbul Başvekâlet Hazine-i Evrak-ı Sultan Murat Han-ı Sâlis 1 defteri.
İstanbul Başvekâlet Hazine-i Evrak-ı Sultan Mustafa Han-ı Evvel defai saniye.
İstanbul Başvekâlet Hazine-i Evrak-ı Sultan Mustafa Hanı Evvel defai ulâ.
İstanbul Başvekâlet Hazine-i Evrak-ı Zaptiye defterleri.
Kıbrıs Başpiskoposluğu Hazine-i Evrakından hicrî 1236, 1239, 1250, 1269 ve 1287 tarihli fermanlar (5 ferman).
Kıbrıs Evkaf Dairesindeki Hazine-i Evrakta mevcut defterler No. 1-21. (Bu defterler Kıbrıs Mahkeme-i Şer'iyesinin muamelâtını kaydeden Sicil defterleridir).

BASILI ESERLER:

A. B. ÖZLER. Kıbrıs Cumhuriyetinin Kuruluş Anlaşmaları, İstanbul, 1959.

A. GAZİOĞLU. İngiliz İdaresinde Kıbrıs (1878 - 1960), Cilt I, Statü ve Anayasa Meseleleri. İstanbul, 1960.

A. GAZİOĞLU. Yavruvatan Kıbrıs, Kıbrıs'ın Tarihi ve Tabii Güzellikleriyle Kısa Tarih ve Coğrafyası. Lefkoşa, Kıbrıs, 1960.

AHMET REFİK, Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası, Cilt 5, Sayı 162: Hazine Evrak Kayıtları.

AHMET REFİK, Türk Tarihi Encümeni Mecmuası (Yeni Seri) Cilt I, Sayı 5: Haziran 1930, Mayıs 1931.

A. TİMURAL. Kıbrıs Seferi, K.K.K., İstanbul Askeri Basımevi, 1953.

AVRAM GALANTİ. Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası, Cüz 49 - 83.

Belleten No. 25.

Donanma Mecmuası, Sene: 1333.

H. ILGAZ. Kıbrıs Notları. İstanbul, 1949.

H. METİN. Kıbrıs Tarihine Toplu Bir Bakış. Lefkoşa, Kıbrıs, 1959.

İ. HAKKI UZUNÇARŞILIOĞLU. Türkiyat Mecmuası, Cilt 3, Sayı 257 - 292.

İ. H. UZUNÇARŞILIOĞLU. Türk Tarihinin Ana Hatları. Seri II, No. 22.

İ. H. UZUNÇARŞILIOĞLU, Türk Tarihinin Ana Hatları. Seri III, No. 14.

İ. KONUR. Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'taki Türk Eserleri. Adana, 1946.

İ. KONUR. Kıbrıs Türkleri. İstanbul, 1938.

Kıbrıs Muahedesi. Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, No. A/1775.

MİTHAT, Muhtasar Kıbrıs Tarihi. Lefkoşa, 1926.

Muahedat Mecmuası, Cilt II, III, V.
N. GÖRGÜNAY. Kıbrıs'tan Hâtıralar. Ankara, 1951.
N. KÖKDEMİR. Dünkü ve Bugünkü Kıbrıs. Ankara, 1956.
REŞAT EKREM. Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülâsyonlar ve Lozan Muahedesi. İstanbul, 1934.
SAFFET, Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası. Cüz 1, 12, 19 ve 24. Hazine-i Evrak Kayıtları.
Ş. TORUN. Türkiye - İngiltere ve Yunanistan arasında Kıbrıs'ın Politik Durumu. Doktora tezi, İstanbul, 1956.
ZİVER, Kıbrıs Tarihi. Lefkoşa, 1312.

YABANCI DİLDEKİ ESERLER:

(Tarih sırasına göre):

FERNANDE HERRERA. Narrative of War of Cyprus and the Battle of Lepante, Seville, 1572.
RICHARD KNOLLES. The General History of Turks. London, 1600.
RALPH CARR. Mohammedan of Turkish History, London, 1610.
Captain H. LIGHT. Travels in Egypt and Cyprus in 1814, London.
W. H. ENGEL. Kypros, Eine Monographie, Berlin, 1841.
La Guerre de Chypre en la Bataille de Lepante, Paris, 1888.
D. C. HOGARTH. Devia Cypria, Oxford, 1889.
E. OBERHUMMER. Die Insel Cypern, München, 1903.
C. D. COBHAM. Excerpta Cypria, Cambridge, 1908.
C. W. J. ORR. Cyprus Under the British Rule, Scott, 1918.
HESPERİA. Memorandum on the Island of Cyprus, London, 1919.
H. C. LUKE. Cyprus under the Turks, London, Milford, 1921.
H.C. LUKE. Anatolica, London, 1924.
G. JEFFERY. The Ruins of Salamis, Nicosia, 1926.

SİR RONALD STORRS and BRYAN JUSTIN O'BRIEN. The Handbook of Cyprus, London, 1930.
H. C. LUKE. The Handbook of Cyprus.
J. C. PERİSTİANES. A Brief Guide to the Monuments of Paphos. Cyprus 1931.
G. JEFFREY. Kolossi Castle and Fortress of Famagusta. Nicosia 1933.
Cyprus Blue Book, Nicosia, 1936.
G. A. HILL. History of Cyprus I-IV, London, 1939.
PHILIP NEWMAN. A Short History of Cyprus, London 1940.
G. RUPERT. Historic Cyprus, London, 1947.
G. HOME. Cyprus Then and Now. London, 1960.
Cambridge Modern History, Cilt III.
Cambridge Medieval History, Cilt IV.
Encyclopedia Britannica, Cilt VI.

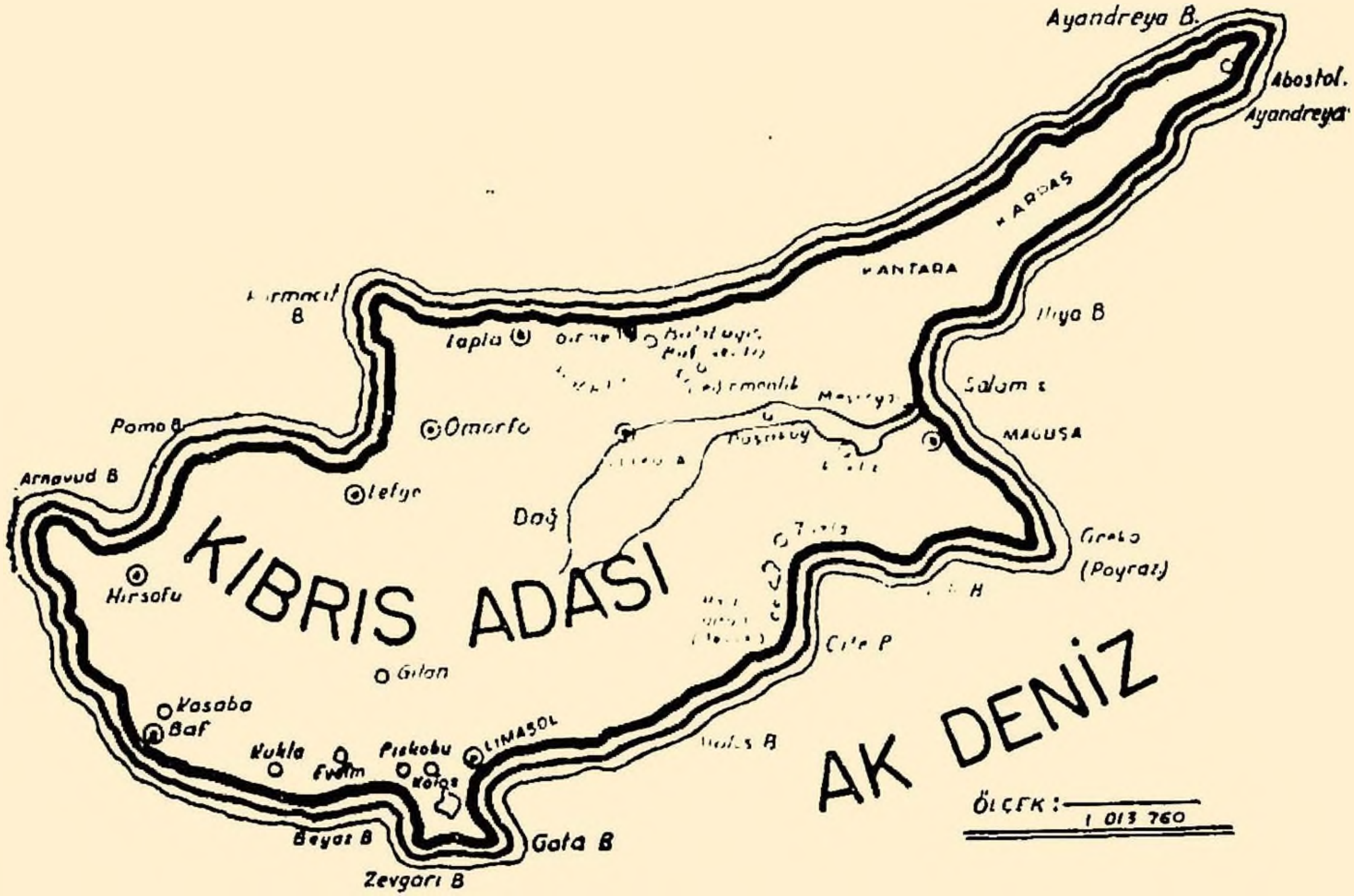
Ayandreya B.
Abostol.
Ayandreya
KARPAS
KANTARA
Iliya B
Salam
MAGUSA
Tapia
Omorfo
Pomo B
Arnavud B
Lefke
Daş
Hirsofu
KIBRIS ADASI
Girne
(Poyraz)
Gilan
Kasaba
Baf
Kukla
Evdim
Piskobu
Kotos
LIMASOL
Beyaz B
Gata B
Zevgari B
AK DENİZ
ÖLÇEK : 1 013 760

5.— TL.